

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜMENİN
GELİR DAĞILIMI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Giray BODUR

Uluslararası İktisat Anabilim Dalı

Uluslararası İktisat Bilim Dalı

Nisan, 2021

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜMENİN
GELİR DAĞILIMI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Giray BODUR

(Y1712.160006)

Uluslararası İktisat Anabilim Dalı

Uluslararası İktisat Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖZARI

Nisan, 2021

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Gelir Dağılımı ve İstihdam Üzerine Etkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.(.../.../2020.)

Giray BODUR

ÖNSÖZ

Kıt kaynakların doğru yönetimi ve toplum bireyelerine adaletli dağıtımı devletlerin önemi görevlerinden biridir. Bu nedenle ekonomide meydana gelecek değişimler toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak büyüklükte olmalıdır. Veri dönem sonunda bir önceki döneme göre gerçekleşen ekonomik büyüme, istihdam ve gelir artışı sağlıyorsa ekonomi içerisinde kıt kaynakların doğru kullanıldığı söylenebilir. Türkiye’de ekonomik büyümenin gelir dağılımı ve istihdam üzerine etkileri isimli tez konusu üzerine çalışılmasının temelinde bu yaklaşım yatmaktadır.

Tarihsel süreçte Türkiye ekonomisinin ilerleyişine bakıldığında her dönem özelinde ekonomi politikalarında sert dönüşler olduğu görülmektedir ve bu dönüşler neticesinde yüz yıllık süreçte Türkiye özelinde uzun vadeli sürdürülebilir ekonomi politikasının yoksunluğu bugün dahi kendini göstermektedir. Bu çalışma ekonomi politikasındaki belirsizliği ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye özelinde belirlenecek ekonomi politikası uzun vadede toplumsal refahı sağlamak ve ekonomideki temel sorunları gidermek için önemli adım olacaktır.

Tez yazım sürecinde bana desteğini esirgemeyen annem Nebahat Bodur’a babam Yaşar Bodur’a ve bu süreç içerisinde evlendiğim sevgili eşim Zeynep Ece Bodur’a teşekkürü borç bilirim. Onların varlığı güneşten bir parçadır.

Nisan, 2021

Giray BODUR

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜMENİN GELİR DAĞILIMI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

ÖZET

Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde olan her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de makro ekonomik politikaların temel hedefi işsizliğin düşürülmesi, istihdamın artırılması ve bununla birlikte gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik büyümenin elde edilmesidir. Bu nedenle ekonomik büyümeyle birlikte istihdamın artacağı, kişi başına GSYH’nin artması ve gelir dağılımında adaletin sağlanması beklenmektedir. Teorik olarak; ekonomik büyümenin, ülke içerisindeki yatırımların hızlanacağı ve sonucunda işsizliğin azalacağı ve gelir dağılımında denge sağlanacağı kabul edilse de son zamanda gerçekleşen ekonomik büyümenin işsizliği azaltmadığı ve gelir dağılımındaki bozulmalara düzeltici etki yaratmadığı tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın araştırma sorusu; Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdamı artırıcı ve gelir dağılımında düzeltici etkiye sahip olup olmadığını belirlemek olarak ifade edilebilir. Bu araştırma sorusuna dayalı olarak çalışmanın amacı; ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisini incelemek ve bu ilişki üzerinden gelir dağılımını ifade etmek olarak açıklanabilir.

Bu çalışmada; 1998 – 2019 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki Granger Nedensellik ilişkisi, Türkiye ekonomisi üzerinden incelenmiştir. Yapılan Granger Nedensellik sınavında ekonomik büyüme ve istihdam arasında karşılıklı olarak Granger Nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Elde edilen bulgulara göre Türkiye 1998 – 2019 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik büyüme ve istihdam arasında tek yönlü ve çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme; istihdam; gelir dağılımı; Granger Nedensellik

THE EFFECTS OF ECONOMIC GROWTH ON INCOME DISTRIBUTION AND EMPLOYMENT IN TURKEY

ABSTRACT

As in every country with capitalist production relations, the fundamental goal of the macroeconomic policies in Turkey is to reduce unemployment while increasing employment, to provide fair income distribution, and to obtain economic growth along with this. It is expected that economic growth would increase employment, GDP per capital and provide fairness in income distribution. Theoretically, it is accepted that economic growth would accelerate the investments within the country, and reduce unemployment as a result and provide a balance in income distribution, yet it is discussed that the latest economic growth does not reduce unemployment and does not have a corrective effect on disruptions on income distribution.

The research question of this study could be framed as, defining the corrective effect of the income distribution and employment increasing effects of the economic growth in Turkey, or lack of it thereof. Based on this research question, the goal of this study is to examine economic growth and employment relationship and to state income distribution via this relationship.

Granger Causality relationship between economic growth and employment between 1990-2019 was inspected over the economy of Turkey. In the conducted Granger Causality test there was no mutual Granger Causality relationship found between economic growth and employment.

According to the findings, there was no causal relationship between economic growth and employment between 1998-2019 in Turkey, neither one-sided nor two-sided.

Keywords: Economic growth; employment; income distribution; Granger Causality

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ONUR SÖZÜ	v
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
İÇİNDEKİLER	xiii
KISALTMALAR	xvii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xxi
I. GİRİŞ	1
II. EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR.....	5
A. Tarihsel Olarak Ekonomik Büyüme	6
1. Harrod – Domar Büyüme Modeli	9
2. Schumpeter Büyüme Modeli	10
3. Neoklasik Büyüme Modeli	12
4. İçsel Büyüme Modelleri.....	13
a. AK modeli	14
b. Beşerî sermaye modeli.....	15
c. AR – GE modeli	17
III. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR.....	21
A. İşsizlik Kavramı ve Türleri.....	22
1. Açık İşsizlik ve Türleri	23

a. Yapısal işsizlik.....	23
b. Konjonktürel (devri) işsizlik.....	23
c. Teknolojik işsizlik	24
d. Mevsimsel işsizlik	24
e. Friksiyonel (arızı) işsizlik	24
2. Gizli İşsizlik	24
B. İstihdamla İlgili Teorik Çerçeve	25
1. Klasik İstihdam Teorisi	25
a. Say (mahreçler) kanunu	26
b. Faiz teorisi	27
c. Ücret teorisi	28
2. Marksist İstihdam Teorisi	29
3. Keynesyen İstihdam Teorisi.....	31
4. Monetarist İstihdam Teorisi	33
5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi	34
6. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi.....	35
IV. GELİR DAĞILIMI.....	37
A. Gelir Dağılımı Türler	38
1. Kişisel Gelir Dağılımı	38
2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	39
3. Sektörel Gelir Dağılımı	39
4. Bölgesel Gelir Dağılımı	39
B. Gelir Dağılımı Teorileri	40
1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Yaklaşımı.....	41
2. Karl Marx'ın Gelir Dağılımı Yaklaşımı.....	41
C. Gelir Dağılımı Hesaplama Yöntemleri	42

D. Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörler.....	44
V. LİTERATÜR TARAMASI.....	47
VI. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GÖRÜNÜMÜ	49
A. İçe Dönük Korumacı Ekonomi.....	50
B. Yeni Ekonomi Politika Arayışı.....	52
C. Ekonomide Devletçilik Anlayışına Geçiş.....	54
D. İkinci Dünya Savaşı Sonra Türkiye Ekonomisi	56
E. 1960 – 1980 Döneminde Türkiye Ekonomisi.....	59
F. 1980 – 2002 Döneminde Türkiye Ekonomisi.....	61
G. 2001 Sonrası Türkiye Ekonomisi	64
VII. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	69
A. Türkiye Ekonomisinde Büyüme, Gelir Dağılımı ve İstihdam.....	69
B. Büyüme, Gelir Dağılımı ve İstihdam Üzerine Karşılaştırmalı Analiz	73
VIII. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ÜZERİNE GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ	77
A. Durağanlık Analizi.....	77
1. LOGGSYH ve LOGISTH Serilerinin ADF Birim Kök Testi	79
B. Granger Nedensellik Sınaması	81
1. DDLOGGSYH ve DDLOGISTH Granger Nedensellik Sınaması	82
IX. SONUÇ VE TARTIŞMA	85
X. KAYNAKÇA.....	91
XI. EKLER	99
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
SFE	: Sanayi Fiyat Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TFE	: Tarım Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1 Literatür Taraması.....	47
Çizelge 2 1929 – 1938 Döneminde Fiyat Endeksi ve Ticaret Hadleri.....	51
Çizelge 3 Geçiş Dönemleri ve Ana Dönemler İçin Ekonomik Göstergeler	56
Çizelge 4 1963-1980 Arasındaki Kalkınma Planları Sonucunda Ortama Büyüme ...	59
Çizelge 5 Türkiye’de Yıllık Ortalama İş Gelirleri	70
Çizelge 6 Türkiye Yoksulluk İstatistikleri	71
Çizelge 7 Türkiye’de Bölgelere Göre İşgücü İstatistikleri	71
Çizelge 8 1999 -2019 Döneminde Ülkelere Göre Ortalama İşsizlik ve Büyüme	73
Çizelge 9 Ülkelere göre kişi başı GSYH (Dolar).....	74
Çizelge 10 Ülkelere göre GİNİ Katsayıları.....	75
Çizelge 11 GSYH (LOGGSYH) ADF Test Sonuçları.....	80
Çizelge 12 İstihdam (LOGISTH) ADF Test Sonuçları	80
Çizelge 13 Var Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu.....	82
Çizelge 14 Oto korelasyon LM Testi	83
Çizelge 15 Normal Dağılım Sınaması.....	83
Çizelge 16 İstihdam serisinden GSYH serisine Granger Nedensellik Testi	84
Çizelge 17 GSYH serisinden İstihdam serisine Granger Nedensellik Testi	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1 Lorenz Eğrisi Grafiği	43
Şekil 2 1989 – 2002 Yılları Arasında Türkiye Dış Borç Stoku (TCMB)	62
Şekil 3 1989 – 2002 Yılları Arasında Gerçekleşen Dış Ticaret Açıkları (TCMB)....	64
Şekil 4 1999 – 2018 Yılları Arasında Türkiye Büyüme Oranları (TCMB)	65
Şekil 5 Türkiye Ekonomisinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (TCMB).....	65
Şekil 6 2000 – 2019 Yılları Arası İşsizlik Oranları (TCMB).....	66
Şekil 7 2000 – 2018 Yılları Arası Büyüme ve İşsizlik Oranı (TÜİK)	66
Şekil 8 Bölgelere Göre GSYH'den Alınan Paylar (TÜİK)	72
Şekil 9 LOGGSYH Serisinin Zaman İçerisinde Dalgalanması	78
Şekil 10 LOGISTH Serinin Zaman İçerisinde Dalgalanması	78
Şekil 11 AR Karakteristik Polinomun Ters Kökleri	83

I. GİRİŞ

Ekonominin temel sorunlarından biri kıt kaynakları en verimli şekilde kullanmaktır. Kıt kaynakların yönetimi, üretim araçlarının etkin kullanımına bağlıdır. Sınırsız ihtiyaçlar karşılamak için etkin kullanılan üretim araçlarıyla birlikte elde edilen mamulün etkin dağıtımı ve ulaşılabilirliği ekonomik faaliyetlere ve pazarların gelişmişliğine bağlıdır. Bu nedenle insan nüfusu arttıkça pazarların büyümesi ve üretim faaliyetlerin artması yani veri dönem sonunda ekonominin büyümesi beklenmektedir. Büyüyen ekonominin, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamının yanında nüfusu artan işçi sınıfına da istihdam yaratması beklenir.

Üretim faaliyetleriyle birlikte istihdam artışı doğal olarak gelir dağılımının toplumsal katmanlara dağılımında önemli rol oynamaktadır. Bu yaklaşımla birlikte ekonomik büyümenin temelinde istihdam yaratması ve gelirlerde artış yaratması beklenmektedir. Veri dönem içerisinde oluşan GSYH içerisinde kişi başına düşen payda bu ekseninde belirlenecektir. Bununla birlikte kapitalist ekonomi içerisinde istihdam yapısını ve gelir dağılımını etki edecek çelişkiler bulunmaktadır. Bunlar, işçi işveren arasındaki ve sömüren sömürülen ülke çelişkileridir. Ülke içerisinde işçi işveren arasındaki temel çelişkinin nedeni; üretim faaliyeti içerisinde yaratılan artı değere kimin el koyacağı üzerinedir (MARX, 1999). Kapitalist ekonomilerde yaratılan artı değere işveren yani kapitalist sınıf el koymaktadır. Bu nedenle ekonomi içerisinde en yüksek gelir sınıfı konumdadırlar.

Ekonomilerin başarısı genellikle ekonomik büyümenin yarattığı istihdam düzeyine ve kişi başına düşen GSYH'ye değerlendirilmektedir ancak gelişen süreçte küresel olarak artan işsizlik ve gelir adaletsizliği bu durumu tartışılır hale getirmiştir. Bu yaklaşımla birlikte ülkeler arası ekonomik ilişkilerde ülke içerisinde işsizlik ve gelir dağılımında bozulmalar yaratmaktadır. Sanayileşmesini tamamlamış ve iç pazarını geliştiren ülkeler için sanayileşmesini tamamlamamış ve iç pazarına hâkim olmayan ülkeler hem sermaye akımları hem de mamul

malları için geniş pazarlar oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle gelişen uluslararası sermaye akımları, sanayileşmesini tamamlamış ülkelerden sanayileşme sürecinde olan ülkelere doğru gerçekleşmektedir.

Bu çalışmanın amacı; ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisini incelemek ve bu ilişki üzerinden gelir dağılımını ifade etmek olarak açıklanabilir. Birinci bölümde, ekonomik büyümeye yönelik yaklaşımların tarihsel ve teorik olarak çerçevesi çizilmiştir. Klasik, Marksist ve Keynesyen iktisadi anlayışlarının tarihsel dönüşümü ve ekonomik büyümeyle ilgili yaklaşımları incelenmiştir. İkinci bölümde, istihdam ve işsizlik üzerine yaklaşımlar incelenmiş ve işsizlik türleri ve oluşumları üzerinden durulmuştur. İstihdam üzerine Klasik, Marksist ve Keynesyen iktisadi anlayışlarının istihdam teorilerinin tarihsel yaklaşımları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, gelir dağılımı, gelir dağılımı türleri ve gelir dağılımı üzerine yaklaşımlar ve ekonomi içerisine gelir dağılımını hesaplama yöntemleri üzerinden durulmuştur. Dördüncü bölümde, Türkiye ekonomisinin tarihsel süreci ve politika değişiklikleri üzerinde durulmuş ve dönemlere göre belirlenen politikaların ekonomik büyüme, istihdam, işsizlik ve gelir dağılımı üzerinde etkileri incelenmiştir. Beşinci bölümde, Türkiye ekonomisinde büyüme, gelir dağılımı ve istihdam verileri üzerinde durulmuş ve farklı ülkelerle karşılaştırmalı olarak ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve istihdam verileri incelenmiştir. Tez çalışmasında gelen olarak tarihsel süreçte ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımına yönelik anlayışlar ve Türkiye’de bu anlayışların yansımaları ve ekonomik büyüme ve istihdam arasından tek yönlü ve çift yönlü ilişkinin var olup olmadığı Granger Nedensellik sınaması üzerinden incelenmiştir. Çalışma süresince kullanılan veriler; TÜİK, TCMB, BM, OECD ve Dünya Bankası kurumlarının veri bankaları üzerinden sağlanmıştır.

Teorik olarak ekonomik büyümenin istihdam yaratacağı üzerindeki varsayım Türkiye ekonomisi özelinde 1998 – 2019 yılları arasında Granger Nedensellik Testi incelenmektedir. Türkiye’de ekonomik büyüme istihdam yaratı etki oluşturuyor mu? Ekonomik büyüme istihdam yaratamıyorsa bu durumun sebepleri nelerdir? Türkiye’de ekonomik büyüme istihdam artışının nedenidir hipotezi sınanacaktır ve bulgular üzerinden ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki ortaya konulacaktır.

Sonuç ve tartişma b3l3m3nde ise tez boyunca ekonomik b3y3me, istihdam ve gelir dağılımı 3zerine incelenen tarihsel yaklaşımların ve karşılaştırmalı olarak kullanılan verilen ortaya çıkardığı durum değerlendirilmiştir. D3nya ve T3rkiye genelinde ihtiyaç bulunan yaklaşımlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

II. EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

Ekonomik büyüme, bir ekonomi içerisindeki mal ve hizmetlerin üretimindeki artış anlamına gelmektedir. Bu durumda kişi başına düşen GSYH'deki (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) artış olarak ifade edilir. Büyüme genellikle GSYH veya kişi başına düşen gelirdeki artış ile hesaplanır. Bu verilerin yıl içerisindeki yüzdesel değişimi büyüme oranı olarak ifade edilir. GSYH, ekonomideki büyümeyi ölçmek için kullanılan en yaygın veridir. GSYH, ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamını ifade etmektedir. Ülkelerin, ekonomik büyümelerinin ve gelişim süreçlerinin yorumlanmasında kullanılan verilerin en başında gelmektedir. Ülke içerisinde mal ve hizmetlerin üretiminin artması kişi başına düşen gelirin artacağı anlamına gelmektedir.

Sanayi devriminden sonra teknolojik ilerleme ve yatırımlar hız kazanmıştır. Ekonomide artan hızla birlikte üretim ve kişi başına düşen gelirler sürekli yükselme eğilimine girmiştir. Kişi başına düşen üretimin veya gelirin artışı olarak tanımlanan ekonomik büyüme, özellikle İkinci Dünya Savaşından milletlerin zenginliğini ve yoksulluğunu belirleyen temel etken durumuna gelmiştir (PAMUK, 2014). Bu durum İkinci Dünya Savaşına kadar ve sonraki dönem için sanayileşme sürecini tamamlayan ülkeler için bir avantaj durumunu ifade ederken sanayileşme sürecini tamamlamaya çalışan ülkeler içinde dezavantaj durumunu ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme, ülke ekonomisinin diğer hedeflerine ulaşmak için ön şart olarak kabul edilir ancak ekonomik büyüme gelir dağılımı, enflasyon, istihdam, yoksulluk ve refah gibi sorunları tek başına çözmeye yetmemektedir. Bu nedenle, ekonomik büyüme sanayileşmesini tamamlamış ülkeler kadar sanayileşme sürecini tamamlamaya çalışan ülkeler içinde önemlidir ancak sanayileşme sürecini tamamlamaya çalışan ülkeler ekonomik büyümeye önem verdikleri kadar ekonomik kalkınmaya da önem vermektedirler (ÖZEL, 2012). Sanayileşme sürecini tamamlamaya çalışan ülkeler aynı zamanda ekonomileri

içerisinde olan yapısal sorunlar ile de mücadele etmektedirler. Bu yapısal sorunların başında yukarıda saydığımız gibi enflasyon, istihdam, gelir dağılımı ve refah gibi sorunlar gelmektedir.

A. Tarihsel Olarak Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme kavramına Adam Smit'ten Karl Marx'a ve John Maynard Keynes'e kadar birçok iktisatçı katkı sağlamıştır ancak ekonomik büyüme ile ilgili ilk teorik çalışmayı Keynesyen İktisatçılardan Sir Roy Harrod ve Evsey David Dumar ortaya atmıştır (ATAMTÜRK, 2007). Bu çalışmaya Harrod – Domar Modeli denmektedir.

Harrod – Domar Modeli öncesinde Klasik iktisatçılar, ekonomik büyümenin “görünmez el” tarafından kendiliğinden gerçekleşeceğini ancak uzun dönemde kâr hadlerinin düşmesiyle birlikte ekonominin durgunluğa gireceğini düşünmüşlerdir. Temelde, ekonomide uzun süre büyümenin olmayacağı ve uzun dönemde durgunluğa gireceği düşüncesi Adam Smith'e aittir ve Smith bu durumu bir olumsuzluk olarak görmemektedir. Robert Malthus ve David Ricardo ise, Smith'in aksine uzun dönemdeki durgunluğu ekonomide olumsuz bir gelişme olarak görmektedirler.

Malthus'a göre, nüfus artmasının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle yaşanan fakirlik, gıda üretim hızının nüfus artış hızına yetişememesinden dolayı kaynaklanmaktadır ve ekonomiler durgunluğu ve fakirliği yaşamak zorundadır çünkü nüfus arttıkça tüketim artmaktadır ve emeğin fiyatı düşmektedir (SABBAĞ 2020). Ricardo, Malthus'un teorisine, artan nüfus ile üretimin artması için bölüşüm ilişkileri katkı sağlamıştır. Ricardo, büyüme analizinde toprağın ve doğal kaynakların verimliliğini kullanmıştır. Ricardo'ya göre sermaye birikimini teşvik edenler karlar ile rant ve ücretler birbiri ile çelişmektedir (RİCARDO, 2018). Bu nedenle uzun dönemde sermaye birikimi azalacaktır ve ekonomi durağanlaşacaktır, süreç rant ve ücretler lehinde gelişecektir.

Ricardo'ya göre sermaye birikimi uzun dönemde yatırımlara dönüşecek ve daha az emek ile daha fazla üretim gerçekleşecektir bu durumda piyasa fiyatlarını

aşığı çekecektir ve tüketimi artıracaktır. Yatırımların artmasıyla birlikte ekonomik büyüme kesintilere rağmen devam edecektir ve bunun devamlılığı için sermaye birikimi (kârlar) ile yatırımların birbirine eşit olması gerekmektedir (RİCARDO, 2018). Smith, Ricardo ve Malthus gibi klasik iktisatçılar ekonomik büyümede esas etkeni arz olarak belirlemiş ve talep faktörünü analizlere dahil etmemişlerdir. Bu nedenle sermaye birikimi ne kadar yüksek olursa yatırımlar o derece fazla olacak yaklaşımı ile modellerini oluşturmuşlardır ancak bu model Karl Marx ve John Maynard Keynes tarafında eleştirilmiştir (SABBAĞ, 2020).

Karl Marx ise nüfus artışının kapitalizmin genç işçi ihtiyacına dayandırmaktadır. Marx'a göre kapitalist sermaye birikimi kalabalık bir genç emekçi topluluğuna ihtiyaç duymuştur ve buna bağlı olarak sanayi üretiminin ve kapitalist sömürünün yüksek oranda işçi ölümlerine sebep olmasından dolayı işçilerin ortalama yaşam süreleri azalmıştır ve buna bağlı olarak işçi sınıfı yüksek doğum oranı ile yeniden çoğalmıştır. Marx, bu nedenle Malthus'u eleştirmiştir ve yüksek nüfus artışının kapitalist üretimin bir ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür. Marx'a göre emekçi nüfusunun fazla olması görece olarak ücretleri düşürmekte ve daha fazla işçi çalıştırarak artı değer yaratılmaktadır böylelikle sermaye birikimi artmakta ve bu artı değere kapitalist sınıf el koymaktadır. Dolayısıyla sermayedeki artış işçi sınıfı olumsuz etkilemekte bir gittikçe fakirleştirmektedir (SABBAĞ, 2020).

Marx'a göre artı değer, kullanılan işçi ve elde edilen kâr haddi ile belirlenir. Elde edilen kâr haddi, işçiyi daha uzun süre çalıştırarak, ücret hadlerini düşürerek artırılabilir gibi emeğin verimini yükselterek de artırılabilir. Kapitalist elde ettiği artı değeri mümkün olduğunca yatırıma yönlendirir ve bu durumda üretimde artışı beraberinde getirir. Kapitalizm geliştikçe, emeğin verimi artacak ve işsizlik oranı yükselecektir. Teknolojik gelişmelerle birlikte yedek sermaye ordusu artacak ve teknolojik işsizlik ortaya çıkacaktır. Bu durum işçi sınıfının gittikçe daha kötü şartlar altında yaşamasına sebep olacaktır. Sermaye birikimi artıkça ve gelir daha dar kesimin yani kapitalist sınıf elinde toplandıkça işçinin sefaleti artacaktır, dolayısıyla işçi üretirken hem ürünü hem de sefaletini üretmektedir (MARX, 2015) Tüm bunlara bağlı olarak uzun vadede yatırımlar duracak, büyüme hızı yavaşlayacak ve ekonomi genel bir bunalım içerisine girecektir.

John Maynard Keynes, 1929 büyük buhranla Klasik İktisat anlayışının önemini kaybetmesiyle 1936 yılında yayınladığı İstihdam, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori kitabında yeni bir yaklaşım ortaya koyarak Klasik anlayışı eleştirmiş ve yeni bir anlayış ortaya koymuştur (SHAİKH, 2018). Genel literatürde bu anlayışa Karma Ekonomik Model denmektedir. Keynes'e göre ekonominin büyümesine itici güç arz değil taleptir. Bu nedenle toplam talebi artırıcı ekonomik politikaları, ekonomiyi eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesine taşıyacak ekonomik büyümeyi gerçekleştirecektir. Ancak Keynes'e göre tam istihdam seviyesi istisnai bir durumdur (KEYNES, 2010). Keynes'in ekonomideki temel amacı büyüme değil ekonomiyi durgunluktan kurtarıp işsizlik oranını azaltmaktır. Bu nedenle Keynes, ekonomik büyümeyi arka plana atmıştır ve genelde büyüme üzerine analizleri durağan (statik) içerik taşımaktadır.

Keynes'e göre yatırımların marjinal etkinliğinin yanında beklentilerden ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Buna bağlı olarak marjinal etkinlik, gerçekleşen gelire veya sermayenin ortaya çıkardığı cari çıktı akımına değil, gelecekte elde edilmesi beklenen gelire bağlıdır ve bu açıdan hem teknik ve ekonomik hem de davranışsal etkilere bağlı olarak değişmektedir (KEYNES, 2010). Keynes, kısa vadeli konjonktür dalgalanmalar ile ilgilendiği için büyük buhrandan sonra kesintisiz bir ekonomik büyüme bekliyordu bu nedenle kısa sürede arz ve talebinde devlet eli ile dengeye gelmesi bu süreci hızlandıracaktı (YAZICI 2018).

Özet olarak, Klasik iktisatçılar, büyümeyi sermaye birikiminin uzun dönemde yatırımlara dönüşmesi eğilimi üzerinde durmuşlardır. Bu karşı olarak Karl Marx ise uzun dönemde sermaye birikiminin işçi sınıfını fakirleştireceğini ve zaten kötü olan yaşam normallerinin daha da kötüleşeceğini ileri sürmüştür. John Maynard Keynes ise uzun dönemli büyüme üzerine durmamış ve kısa dönemde toplu durumsal dalgalanmaların dengeye gelmesini incelemiştir. Keynes, ekonomi içerisindeki hareketliliğin beklentiler üzerinden gerçekleşeceğini ifade etmiştir ve bu beklentiler yatırıma dönüştüğü takdirde ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Genel olarak bakıldığında Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus ve John Maynard Keynes, yaklaşım olarak bir ekonomik büyüme modeli üzerinden durmamışlardır, hepsinin ortak noktası ekonomik büyümenin ekonominin kendi iç dinamikleri içerisinde olacağı

yaklaşımıdır. Bu nedenle ekonomik büyümeye yönelik sistematik olarak oluşturan iktisatçıların başında Sir Roy Harrod ve Evsey David Dumar gelmektedir.

1. Harrod – Domar Büyüme Modeli

Harrod – Domar Büyüme modeli, Keynes'in kısa dönemli analizinin uzun dönemli büyüme sorunlarına uygulama yolunda Sir Roy Harrod ve Evsey David Dumar tarafından geliştirilen ilk büyüme modelidir (YAZICI, 2018). Model esas olarak Keynes'in statik gelir oluşumu teorisinin dinamik hale getirilmesidir. Keynes'in yaklaşımı, yatırımların gelir etkisini incelerken, Harrod – Domar Büyüme Modeli yatırımların kapasite attırmasını da incelemektedir. Literatürde Harrod – Domar büyüme modeli olarak anılan model aslında birbirinden farklı iki ayrı modeldir ancak modellerin arasındaki farkların keskin olmamasından dolayı iki farklı model birlikte anılmaktadır.

Harrod – Domar Büyüme Modeli, yatırımların gelir ve talep etkisiyle birlikte yatırımların kapasite artırıcı etkisini de analize katarak ekonominin dengeli bir şekilde büyümesi için gerekli olan koşulları ortaya koymaya çalışmıştır. Ekonomik büyüme ilk defa bu model ile sistematik olarak incelenmiştir. Harrod – Domar Büyüme Modeli, girdiler arasındaki ikame oranının düşük olduğunu varsayan fonksiyon ile kapitalist ekonominin kararsız olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Ekonomik büyüme, GSYH'deki yüzdesel artışlar ile ölçülmektedir. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) seviyesi Y , GSYH'deki bir önceki yıla göre artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (Y), $(Y) = \Delta Y / Y$ şeklinde ifade edilir. Harrod – Domar Büyüme Modeli, sermayenin verimliliği yerine onun tersi olarak sermaye/hasıla oranını kullanmaktadır. Yatırımlar ile büyüme hızının ekonomide denge sağlanması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekir (EREN & ÇÜTCÜ, 2018). Başka bir deyiş ile büyüme süresince üretilen mal ve hizmetlerin arz ve talep fazlalığı oluşmadan arzın ve talebin birbirini tamamen karşılaması gerekir. Bu dengenin sağlanması için gerekli şart yatırımlar ile tasarrufların birbirine eşitliğidir. Büyüme sorununun açık olarak görebilmek için üretim faktörlerinin tamamının noksan vermeden üretim sürecinde kullanıldığı varsayılır. Basitleştirecek olursak, dışa kapalı ekonomi içerisinde devletin

müdahalesi yok sayıldığı varsayılırsa gelir seviyesinin dengesi için toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların birbirine eşit olması gerekir. Modeli formül ile açıklayacak olursak;

Denklem 1 Harrod - Domar Büyüme Modeli

$$\Delta Y = \frac{1}{K.I}$$

- ΔY : GSYH'deki büyüme hızı
- K: Sermaye/Hasıla Katsayısı
- I: GSYH'de yatırıma ayrılan pay

Harrod – Domar Büyüme Modelinde temel faktör olarak tasarruf – yatırım eşitliği yani genel olarak teknolojiye ilerleme alındığı için büyüme piyasalar doyuma ulaşıncaya kadar devam edebilir (YÜLEK, 1997). Ekonomik büyümenin süreklilik sağlaması için alım gücü yeterli ise ancak nüfus atışı oranı kadar ancak büyüme gerçekleşebilir. Modelin büyüme hızı, yatırımlardaki artış hızına veya sermaye stokundaki net artışlarla gerçekleşen sermaye birikimine dayanmaktadır. Çünkü modele göre yatırımlar hem arz hem de talep yaratmaktadır.

Özetlenecek olursa, sanayileşmesinin tamamlamış ülkeler için geliştirilen Harrod – Domar Büyüme Modeli tam istihdam seviyesindeki ekonomiyi eksik istihdam seviyesi ve enflasyon problemlerine uğratmadan sürdürülebilir olmasını sağlamaya çalışır. Bu nedenle Harrod – Domar Büyüme Modeli, ekonomideki büyüme hızını ifade etmiştir. Sanayileşmesini tamamlama çalışan ülkeler için ilk önce ekonomik büyüme hedefi yakalanması gerekmektedir.

2. Schumpeter Büyüme Modeli

Klasik iktisatçıların, ekonomik büyümedeki anlayışı gibi sosyalist iktisatçılarında ekonomik büyüme anlayışı sermaye birikimine dayanmaktadır. Karl Marx'ın emek – değer teorisine göre, bir ürünün değeri o ürünün üretim sürecinde girdi olarak kullanılan emeğin zaman değeri ile ölçülmektedir. Bununla birlikte kapitalist sınıf emeğin değerinin tamamını işçiye ödememektedir işçiye yaşayabileceği ücret ödedikten sonra geri kalan kısma kapitalist sınıf el koymaktadır. Bu yaklaşıma artı – değer teorisi denmektedir ve ekonomik büyüme

bu artı – değer yaratıldıktan sonra gerçekleşebilir (ÖZSAĞIR, 2008). Marx, emeğin değerini ve artı – değer sürecini aşağıdaki formüle etmiştir.

Denklem 2 Karl Marx'ın Artı Değer Denklemi

$$P = C + V + S$$

$$S = P - (C + V)$$

- *P: İşçi başına yıl içerisinde düşen değer*
- *C: Yıl içerisinde üretilen sabit sermaye*
- *V: Yıl içerisinde üretilen değişken sermaye*
- *S: İşçi başına düşen artı – değer*

Marx'a göre ekonomik büyüme elde edilen sermaye birikimi yani artı – değer büyükliğüne göre değişmektedir. Uzun dönemde üretim girdisi olarak emek faktörü azalırken, artı – değer yükselecektir ve bu durum uzun dönemde işçi sınıfının sefaleti ile sonuçlanacaktır (MARX 1999). Buna bağlı olarak ekonomi durgunluğa sürüklenecektir ve kapitalist ekonomik sona yaklaşacaktır.

Schumpeter ile bu yaklaşımı reddederek; artı – değeri emeğin sömürüsü ve sermaye birikimi olarak değerlendirmemiştir. Schumpeter'e göre artı – değer yani kâr, girişimcinin piyasaya getirdiği üretimi ve verimi artırıcı yeniliğin karşılığıdır. Schumpeter'e göre piyasaya ve ekonominin büyümesine katkı sağlayacak beş tür yenilik vardır.

- Piyasaya yeni malın, yeni tipin veya kalitenin sürülmesi
- Üretime verimi artıracak yeni bir tekniğin uygulanması
- Yeni pazarların keşfedilmesi veya oluşturulması
- Yeni hammadde veya yarı mamul mal kaynağının bulunması
- Endüstrinin yeniden yapılandırılması.

Schumpeter'e göre yukarıdaki yeniliklerden biri veya birkaçının gerçekleştirilmesi ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Buna bağlı olarak, girişimcinin sağladığı yenilik maliyetleri aşağı çekeceği için rekabeti artıracaktır ve ilk yeniliği izleyen bütün üretim alanı kredi ve yatırım dalgasına girerek üretimi ve yatırımı artıracaktır. Sürecin sonunda ise kârlar ve yatırımlar

azalacaktır ve döngü tamamlanacaktır (ÖZSAĞIR, 2008). Schumpeter'e göre, ekonomik büyümeyle işverenler arası rekabet ve işçilerin mücadelesi sonucunda emeğin değerinin tam olarak ödenmesi zorunlu hale gelecektir ve kapitalizm yeni girişimlere olanak sağlayamadığı durumda sonu gelecektir. Girişimcinin yenilik sağlayamaması, durağanlık ve o da kârın ve kapitalizmin sonu demektir (EMİROĞLU, et al., 2006).

Sonuç olarak Schumpeter'e göre, ekonominin büyümesine katkı sağlayacak beş yenilik türünün engellenmesi ve ekonomi içerisinde tutucu yönelimlerin oluşması ekonomiyi durağanlığa sürükleyecektir ve kapitalizmin sonunu getirecektir. Schumpeter, John Maynard Keynes'e ve Karl Marx'a eleştirilerini Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi kitabında yer vermiştir. Schumpeter, Keynes'e karşı kamu harcamalarıyla kurtulamayacak kapitalizmin çökeceğini ilan ederken, Marx'a karşı kapitalizmin temel çelişkinin emek – sermaye çatışması olmadığını ifade ediyordu. Kapitalizm, emek – sermaye çelişkisinden dolayı değil, burjuvazinin tutuculaşmasından dolayı ve ekonomiden yeniliklerin önüne geçilmesinden dolayı çökecektir. Bu nedenle Schumpeter'e göre ekonomik büyüme için özgür düşünce ortamı yaratılmalı ve ekonomi her daim yeniliklere açık olmalıdır. Bu nedenle Schumpeter, ekonomi içerisinde tekelliliğe karşı değildir, ona göre tekeller daha iyi beyinlerin etki alanını genişleten itici güçtür.

3. Neoklasik Büyüme Modeli

Robert Solow 1950'lerde uzun dönemli büyüme modelini geliştirerek Neoklasik iktisat okulunun büyüme yaklaşımına katkı sağlamıştır (YAZICI, 2018). Solow, emek ve sermayenin azalan verimler yasasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür ve sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde sermaye yoğunluğunun emeğin verimliliğini artıracığı için büyümeyi hızlandıracağını, emek yoğun üretim yapan sanayileşme sürecinde olan ülkelerde ise yeni sermaye yatırımlarının sanayileşmiş ülkelere göre daha fazla üretim sağlayacağını ve nihayet ekonomilerin sermaye artırımının büyümeyi artırmadığı aşamaya geleceklerini, bu durağan durumdan ancak yeni teknolojiyle çıkabileceklerini ileri sürmüştür. Modelde ele alınan temel varsayımlar;

- Üretimde ölçeğe göre sabit getiri vardır. Emek ve sermaye için azalan verimler yasası geçerlidir.

- Nüfus artış hızı sabittir ve dışsal faktör olarak belirlenmiştir.
- Tasarruf oranında artış, büyüme hızına etki etmemektedir.
- Teknoloji dışsal faktöre olarak belirlenmiştir.
- Ekonomi içerisinde devlet müdahalesi yoktur.
- Ekonomi dışı kapalı olarak varsayılmıştır.
- İnsani gelişimdeki ilerlemeye bağlı olarak üretimdeki değişimler modele dahil edilmemiştir.

Varsayımlara dayalı olarak modelde; birey başına düşen, üretim, sermaye ve tüketim aynı oranda değişmektedir. Ekonomideki denge durumunda, kişi başına düşen gelir, tüketim artışı, teknolojideki artış oranı ile eşitlenmektedir. Modelde, ekonomik büyümeyi kişi başına düşen gelir ve tasarruflardaki artış değil dışsal faktör olan teknolojideki gelişmeler sağlamaktadır (ATAMTÜRK, 2007). Bununla beraber, uzun dönemde sanayileşmesini tamamlamış ülkeler ile sanayileşme süresinde olan ülkeler arasındaki geliş farkı birbirine yaklaşacaktır. Bu nedenle ekonomik büyümeyi dışsal faktörlere bağlayan Neoklasik büyüme modeli, içsel değişken olarak devlet müdahalesini model dışı bırakmıştır.

Neoklasik ekonomik büyüme modeli; ekonomik büyümeyi, sermaye, işgücü artışı ve teknolojideki ilerlemeyi kullanacak açıklamada katkı sağlamıştır ancak ekonomi içerisindeki içsel faktörlerin model dışı kalmasından dolayı yeni modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu modeller içsel büyüme modelleri olarak literatürde yeni almıştır.

4. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modelleri, Neoklasik ekonomik büyüme modeline karşı gelişmiştir. İçsel büyüme modelleri, Neoklasik ekonomik modelinin dışsal faktör olarak varsaydığı, nüfus artışı, teknolojik gelişme gibi etkileri içsel faktör olarak belirlemiştir. Diğer bir deyişle, model ekonomideki büyümeyi içsel faktörlere bağlamıştır. Yani bir ülke ekonomisinin araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinde kullanacağı kaynakları arttırması, o ülkenin teknolojik ilerleme oranını yükseltir (YAZICI, 2018). Büyüme oranının belirlenmesinde Neoklasik ekonomik büyüme modelinin yetersiz olması, yeni modellerin araştırılmasına

zemin hazırlamıştır. Solow, ekonomik büyümeyi teknolojideki ilerleyemeye bağlarken, içsel büyüme modellerinde, teknolojideki ilerlemenin gerçekleşebilmesi için insani gelişime bir diğer ifadeyle insan sermayesine olan yatırım önem kazanmaktadır (ATAMTÜRK, 2007). Bu nedenle içsel büyüme modelleri, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için ön koşullar içermektedir. Bu ön koşullar;

- Üretim araçlarına yatırım oranı
- İnsani gelişime yatırım oranı ve nüfus artış hızı
- Kamu harcama düzeyi
- İhracat oranı
- Patent haklarının korunması
- Siyasal istikrar
- Dışa açık ekonomi koşulları

Bu ön koşullardan anlaşılacağı gibi sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için dışsal faktörlerle birlikte içsel faktörlerinde faaliyete geçmesi gerekmektedir. Dışsal ve içsel faktörlerin bir arada uyumlu bir şekilde faaliyete geçmesi sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacaktır. Bu nedenle eğitim, sağlık ve refah gibi konularda insani gelişimin artırılması insan sermayesinin kalitesini de yükseltecektir ve buna bağlı olarak teknolojide ilerlemeye sağlanabilecektir. Model içerisinde devlet, sağlık, eğitim, güvenlik ve ulaşım gibi alanlarda ekonomik düzenleyici konumdadır. Bu durum İçsel büyüme modelini Neoklasik büyüme modelinden ayıran en temel özelliktir.

İçsel Büyüme Modelleri, ekonomik büyümede etkin faktöre bağlı olarak; AK Modeli, Beşerî Sermaye Modeli, Ar – Ge Modeli, Kamu Politikası Modeli ve Yaparak Öğrenme Modeli olarak beş farklı alt dala ayrılmaktadır.

a. AK modeli

AK Modeli, 1991 yılında Sergio Rebelo tarafından ortaya atılmıştır. AK Modelinde, Neoklasiklerin varsayımlarından ölçüğe sabit getiri varsayımı kabul edilir ancak aynı modelin kabul ettiği sermayeye göre azalan verimler varsayımı kabul edilmez (YAZICI, 2018). AK modeli sermaye birikimi artarken sermayenin

getirisinin azalmayacağı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle modele göre yatırımlar artırılarak ekonomik büyüme gerçekleştirilebilir. Bunu ön koşulu olarak insan sermayesinin gelişmiş olmasıdır. Bu nedenle üretim, teknoloji seviyesine ve sermaye birikimiyle insan sermayesine fonksiyondur.

Denklem 3 AK Büyüme Modeli (REBELO)

$$Y = A.K^{\alpha}L^{1-\alpha} \quad 0 < \alpha < 1$$

Modelde Y gelir düzeyini ifade etmektedir ve bağımlı değişkendir. A, teknoloji seviyesi göstermektedir. K, toplam sermaye birikimini göstermektedir ve L işgücü ifade etmektedir. Model sermayenin sabit getirisi kabul ettiği için $\alpha=1$ olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme sermaye birikimine ve teknolojiye bağlıdır.

b. Beşerî sermaye modeli

İçsel büyüme modellerinden bir diğeri ise Kenneth Arrow tarafından 1962 yılında ortaya atılan Yapararak Öğrenme Modelidir. Bu modele göre farklı niteliklerdeki sermayeye yapılan yatırım, gelecek yapılacak veya yapılması planlanan yatırım pozitif dışsal etki yapar (ATAMTÜRK, 2007). Gerçekleştirilen yatırım, sermaye birikimini artırmakla kalmaz üretim sürecini de değiştirir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir üretim bandında yapılan yeni makine yatırımıyla birlikte işçiler yeni makinelerin nasıl kullanılacağını öğrenirler ve becerilerini geliştirirler ve buna bağlı olarak işçilerin verimleri artar. Bu süreç işçilerin üretimdeki yeni yatırımlar ile faaliyet içerisinde kendilerini geliştirmelerine katkı sağlar. Bilgi birikimi artan işçi ileride oluşacak yeni yatırımlara aynı adaptasyon ile katkı sağlayacaktır. Uzun dönemde yapılacak yatırımlara, bugünden yapılan yatırımlar böylelikle pozitif dışsal etki yaratmış olacaktır.

Paul Romer ve Robert Lucas ise çalışmalarından Arrow'u takip etmişlerdir. Romer, 1986 yılında yaptığı çalışmayla birlikte, bilginin ekonomik büyümenin sürükleyici gücü olduğunu ifade etmiştir (ÖZSAĞIR, 2008). Lucas ise 1988 yılında yaptığı çalışmayla insan sermayesinin, üretim aracı gibi üretim üzerindeki girdilerin verimini artıran üretim faktörleri arasında olduğunu ifade etmiştir (ERDOĞAN & CANBAY, 2016). Lucas'ın modelinde insan sermayesi ve gelişimi, ekonomik büyümenin ve yatırımların temel faktörüdür. İnsan

sermayesinin etkin kullanımı uzun dönemde sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için önemlidir. Bu nedenle insanın gelişimi için eğitim ve öğrenme süreçlerinin açık ve etkin olması gerekmektedir. Hükümetler, izleyecekleri eğitim politikaları ile insan gelişimine katkı sağladıkları ölçüde uzun dönemde yatırımlar hız ve ekonomik büyüme süreklilik kazanacaktır. Lucas, Beşerî Sermaye Modelini aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

Denklem 4 Lucas'ın Beşerî Sermaye Modeli

$$Y = A.K^{\alpha}.[V.H.L]^{1-\alpha}.H^{\gamma}$$

$$y > 0$$

- *P: İşçi başına yıl içerisinde düşen değer*
- *C: Yıl içerisinde üretilen sabit sermaye*
- *V: Yıl içerisinde üretilen değişken sermaye*
- *S: İşçi başına düşen artı – değer*

Bu modelde, a gelirin sermaye, $(1 - a)$ gelirin efektif iş gücüne ve y ise gelirin işçinin bilgi birikimine olan esnekliklerini ifade etmektedir. Modelde üretim; teknolojinin, efektif işgücünün, üretim aracının ve insan sermayenin fonksiyonudur. İşçinin bilgi birikimi (H), çalışanın kendi çabasıyla bilgi birikiminin gelişimini ifade etmektedir. Lucas'a göre işçinin bilgi birikiminin dışsal etkisi (H^{γ}) esas olarak ele alınması gereken etkidir (YARDIMCI, 2006). Dışsal etki eğer sıfıra eşitse içsel büyümeden söz edilemez ve bu nedenle dışsal etki sıfırdan büyük olmalıdır ancak bu durumda artan getiriler ortaya çıkar, gelir yükselir ve ekonomik büyüme gerçekleşir.

Lucas'a göre insan faktöründeki gelişim içsel etkiyi artırmaktadır. Lucas, başlangıçta insan ve sermaye birikimi düşük olan ülkeler ile insan ve sermaye birikimi olan ülkeler arasında uzun vadede yakınsama değil ıraksama gerçekleşeceğini öne sürmüştür (LUCAS 1988). Lucas'a göre ekonomik büyümenin temel faktörü insani gelişimdir ve ülkeler arasındaki refah farkları insan sermayesindeki birikimde de fark oluşturmaktadır. Bu nedenle insani gelişimi yüksek olan ülkelerde işgücü daha verimlilik olmaktadır ve işgücüne becerilerinden olayı ödenen ücretler yüksektir. Bu nedenle sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerden sanayileşmesini tamamlamış ve refah seviyesi

yüksek olan ülkelere işgücü göçü gerçekleşmektedir (ŞİRİNER & DOĞRU, 2005).

Kamu politikaları ve harcamaları, ekonomide sermaye birikimini sağlamak ve insani gelişimi artırmak için Robert Barro tarafından 1999 yılından geliştirilen Kamu Harcamaları Modelinde ekonomik büyüme için temel faktör oluşturmaktadır (YAZICI, 2018). Kamu Harcamaları Modeli; eğitim seviyesi, sağlık, doğurganlık oranı, düşük oranda hükümet transferleri, hukuksal düzen ve ticaret hadleri üzerinden durmaktadır. Bu nedenle model söz edilen konularda hükümetin harcamalarının verimli kullanıldığı takdirde ekonomide sürdürülebilir büyüme gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Bu şekilde insan sermayesinde artış sağlanabilecek ve bununla birlikte yatırımların oranında artış olacaktır. Barro'ya göre verimli olarak yapılan kamu harcamalarında gerçekleşen artış tasarruf ve büyüme oranlarını yükseltecektir, bununla birlikte belli bir düzeye gelen artış bir süre sonra ekonomide daralamaya etki edebilir.

c. AR – GE modeli

Sürdürülebilir ekonomik büyüme için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine dayalı olan İçsel Büyüme Modeli, Paul Romer'in 1990 yılında Arrow'un "yaparak öğrenme" yaklaşımının geliştirmesi ortaya çıkmıştır. (YAZICI, 2018) Devam eden süreçte 1991 yılında Grossman ve Helpman ve 1992 yılında Aghion ve Howitt çalışmalarında AR – GE Modeline katkı sağlamıştır. AR – GE modelinin temeli Arrow'un, üretim sürecinde daha az maliyetle daha verimli emek ve teknoloji girdisi ile kaliteli ürün üretimi yaklaşımı oluşturmaktadır (ÖZER & ÇİFTÇİ, 2009). Romer, bu yaklaşımı geliştirerek, üretim sürecinden yaparak öğrenme ile gelişen teknik bilginin, bir sonraki üretim sürecinde maliyetsiz olarak yeniden üretim sürecine gireceğini ifade etmektedir. Üretimdeki kitlesel artış beraberinde maliyetlerde de azalışı getireceği için artan verim oluşacaktır. Üretim sürecinde teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan teknik bilgi firma tarafından saklanılamayacağı için sektör içerisindeki diğer firmalar da bu süreçten olumlu etkilenecektir. Bu süreç pozitif dışsallık olarak yaratacaktır. Pozitif dışsallığın oluşması ülke ekonomisini de etkileyecektir. Süreç mikrodan makroya bir etki ile kendini gösterecektir (ATAMTÜRK, 2007).

Romer, üretim sürecinde ortaya çıkan teknik bilginin üretimde gerçekleşecek artılla birlikte artacağını öngörmektedir. Buna bağlı olarak teknik bilginin ölçütü, sermaye birikimindeki artışla belirlenebilecektir. Sermaye birikimindeki artış beraberinde yatırımlarda artışı ve yatırımlardaki artışta teknik bilgideki artışı beraberinde getirecektir. Romer'e göre teknik bilginin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artıracak üç temel değişken bulunmaktadır. Bunlar; nüfus, teknoloji ve kamu politikalarıdır.

Nüfusun ekonomik büyüme sürecinde etkisi, nüfus artışıyla birlikte üretilen teknik bilginin daha fazla birey tarafından paylaşılmasına katkı sağlayacaktır ve böyle ölçek etkisi elde edilecektir. Teknik bilginin daha fazla birey tarafından paylaşılması aynı zamanda teknik bilginin üretim sürecine daha fazla girmesine de katkı sağlayacaktır ve böylelikle ileri teknolojinin üretilmesinde kendisini gösterecektir. Tüm bu süreç kamu politikalarıyla, teşvik ve hukuki faktörlerle desteklendiği sürece ekonomik büyüme elde edilecektir.

Romer'in AR – GE Modeline katkı sağlayan ve modeli geliştiren Grossman ve Helpman, teknolojideki ilerlemenin kamu teşvikleri ve ekonomi içerisinde bulunan kaynak stokuna bağlı oluşunu ileri sürmektedir. Grossman ve Helpman, yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Ar – Ge faaliyetlerindeki teknoloji üretimine dayandırmıştır. Ayrıca teknolojideki ilerlemenin sektör ilerisindeki yayılımı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Ekonomi içerisindeki kaynak stoku yeterli değilse ve teknik bilginin üretim süreci zayıfsa araştırma ve geliştirme faaliyetleri ileri teknoloji üretimine katkı sağlayamayacaktır. Bu nedenle bir ekonomi içerisinde AR – GE faaliyetlerine ayrılan kaynak ne kadar büyük ise ileri teknoloji üretim süreci o kadar hızlı gerçekleşecektir dolayısıyla ekonomik büyüme hızı artacaktır.

Özet olarak, ekonomik büyüme tarihsel olarak klasik iktisat anlayışından içsel ekonomik büyüme modellerine kadar farklı yaklaşımlar ile incelenmiştir. Tarihsel süreçte, tüm yaklaşımların cevap aradığı ortak soru, ekonomik büyümenin nasıl gerçekleşeceği yönündedir. Genel olarak bakıldığında ekonomik büyüme içerisindeki temel faktörler, emek, sermaye, teknoloji ve devlettir. Bu faktörler arasında herhangi birinin zayıflaması ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Bu nedenle dengeli ekonomik büyüme için bütün faktörlerin gelişimi göz önünde alınmalıdır. Örneğin, emeğin, teknik bilgiden uzak kalması

ve sağlık, eğitim gibi hizmetlerden yararlanamaması üretim sürecinde emeğin verimini dűşürecektir ve buna bağlı olarak uzun vadede oluşan teknik bilginin iřçi tarafından öğrenilmesi zorlaşacaktır ve dolayısı ile teknolojidaki ilerleme üretim sürecini zorlaştırmaktan öteye gidemeyecektir. Farklı bir örnek olarak, ekonomi içerisinde kamu politikalarının zayıflaması ve altyapı, sağlık, eğitim ve teşviklerde oluşacak farklı yaklaşımlar ekonomideki büyümeyi ve yavaşlatacaktır. Tüm bu etkenlere bağlı olarak ekonomik büyümeyle birlikte ekonomik kalkınma anlayışı birbirine paralel olarak ilerlemesi uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümeyi beraberinde getirecektir.

III. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

İstihdam kavramsal olarak, bir ülkedeki işgünün üretime katılan ve üretim süreci sonunda gelir elde eden kısmını ifade eder. Şirket düzeyinde ise üretim faaliyetinde yer alan emek faktörü anlamına gelmektedir (EMİROĞLU, et al., 2006). Ücretliler, işverenler, kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçilerinin tamamı ülkedeki istihdam düzeyini ifade eder. İşsizlik ise, çalışma istek ve yeteneğinde olup ekonomi içerisinde oluşan ücret düzeyinde iş aradıkları halde bulamayanları ifade etmektedir. Ülke içerisinde işsizlerin toplamının işgücüne oranlanması işsizlik oranını vermektedir. Burada işgücü ise istihdam edilen işçi ile işsizliklerin toplamını ifade etmektedir ve genel tanım olarak ülke içerisinde çalışmakta olan ya da çalışma istek ve yeteneğinde oluş iş arayan nüfusun toplamını ifade etmektedir.

Genel olarak işgücü, ülke içerisindeki 15 – 65 yaş arasındaki aktif nüfusu ifade etmektedir. Aktif nüfus içerisinde yer alan iş gücüne ulaşabilmek için, bu nüfus içerisinde yer alan öğrenci, asker, mahpus, hasta, sakat, emekli, çalışmak istemeyen veya ailevi hizmet gören ve hisse senedi ya da banka faizi ile yaşayan kesim (rantiye) gibi grupların hesaplama dışı bırakılması gerekmektedir (EMİROĞLU, et al., 2006). Bu gruplar hesaplama dışında bırakıldıktan sonra geri kalan nüfus ülkenin işgücünü ifade etmektedir.

Ekonominin temel hedefi ülke içerisindeki işgücünün tamamının istihdam edilmesi yönündedir. Genel olarak ekonomik büyüme ile istihdam arasında doğru orantılı ilişki olduğu varsayılır. Kısa dönem analizlerde sermaye ve teknoloji düzeyleri sabit tutulduğu için üretimdeki artış emek faktöründeki artışa bağlanmaktadır. Uzun dönemde ise sermaye ve teknoloji değişken unsur olduklarından dolayı teknolojiye ilerleme üretimdeki kullanılacak emek faktörüne olan ihtiyacı azaltma eğiliminde olduğundan sermaye yatırımları ve teknolojik yatırımlar istihdam yaratamadığından, istihdam düzeyinde azalmalar meydana gelmektedir (AREN, 2014). Dolayısıyla, son dönemde gerçekleşen sermaye yatırımları ve teknolojik ilerlemeler ekonomik büyümeye katkı sağlarken

istihdam düzeyinde azalmayı ve işsizlik oranında artışı meydana getirmektedir. Bu durum artan dünya nüfusu da hesaba katıldığı zaman uzun vadede kitlesel işsizler ordusu yaratabilir ya da Karl Marx'ın yaklaşımıyla yedek sanayi ordusunu meydana getirebilir (MARX, 2015).

Üretim teknolojisindeki gelişme genellikle istihdamdan tasarrufa yöneliktir ancak süreç sanayileşme sürecini tamamlamış ve sanayileşme sürecinden olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerde teknolojik ilerlemeler istihdamdan tasarruf olarak gerçekleşirken, sanayileşme sürecinde olan ülkeler teknolojik ilerlemek için istihdam düzeylerini yükseltmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla üretim, sanayileşme sürecini tamamlayan ülkelerde teknoloji yoğun olarak, sanayileşme sürecinde olan ülkelerde ise emek yoğun olarak ilerlemektedir. Bu nedenle sanayileşmesinin tamamlamış ülkelerde istihdam hizmet yoğun sektörler kayarken, sanayileşme sürecinden olan ülkelerde ise istihdam üretim bandında artmaktadır.

A. İşsizlik Kavramı ve Türleri

İşsizlik, ekonomi içerisinde işgücü piyasası içerisinde belirli bir ücret ile iş arayıp bulamayan kesimi ifade etmektedir. İşsizliğin çeşitli tanımları vardır. Gizli işsizlik ya da eksik istihdam dışındaki tüm işsizlik türlerine açık işsizlik denir (ÇETİN, 2014). Açık işsizlik sürekli ya da dönemsel olarak ortaya çıkabilir.

Hükümetler, hem vatandaşlarının işsiz ve gelirsiz kalmaması hem de sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedefleri için ülke içerisinde bulunan işgücünden faydalanmak ister ve bu nedenle de işsizliği önlemek için işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, emeklilik ve tazminat gibi önlemler alır ve işçilerin işten kolayca işten çıkarılmaması için hukuki olarak işçi çıkarımını zorlaştırıcı önlemler alırlar (EMİROĞLU, et al., 2006). Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve büyüme için işsizliğin önlenmesi ve işgücünün verimli kullanılması büyük bir önem taşımaktadır.

Süreç içerisinde ekonomik faaliyetlerde daralma, büyüme ve durgunluk meydana gelmektedir. Bu meydana gelen durumlara bağlı olarak istihdam yükselmektedir ve düşmektedir. Bu nedenle süreç içerisinde işsizliğe sebep olan etkenleri belirlemek ve önlem almak büyük önem arz etmektedir. Ekonomideki

faaliyetlere bağlı olarak üç farklı işsizlik türü ortaya çıkmaktadır. Bu işsizlik türleri; açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli durgunluktur.

1. Açık İşsizlik ve Türleri

Açık işsizlik, süreç içerisinde belirli bir ücret karşılığında iş arayıp bulamayan bireylerin toplamını ifade etmektedir. Başka bir ifade ile işgücü piyasası içerisinde çeşitli etkilere bağlı olarak işsiz kalıp aktif olarak iş arayan kitledir. Açık işsizlik kendi içinde yapısal, konjonktürel, mevsimsel, friksiyonel (arızı) ve teknolojik işsizlik olmak üzere beş farklı tanımlamaya ayrılmaktadır.

a. Yapısal işsizlik

Yapısal işsizliğin en basit tanımlaması, ekonomi içerisinde emekçilerin nitelik ve yetenekleriyle işverenlerin talep ettiği nitelik ve yeteneklerin uyuşmaması durumudur. Arz edilen nitelik ve yetenek ile talep edilen nitelik ve yetenek arasında uyumsuzluktan dolayı yapısal işsizlik meydana gelmektedir (EMİROĞLU, et al., 2006).

Yapısal işsizlik, tarım dışı sektörlerdeki üretim yapısı önemli ölçüde istihdam yaratamayan sanayileşmesi sürecini tamamlayamamış ülkelerde yaygın olarak görülmektedir.

b. Konjonktürel (devri) işsizlik

Ülkelerde, ekonomik daralmaya bağlı olarak görülen işsizliktir. Devri işsizlik, geçici nitelikte olmasından dolayı ile genellikle para ve maliye politikalarında alınan önlemlere bağlı olarak sonlandırılabilir işsizlik türüdür (BOCUTOĞLU, 2019).

Devri işsizlik genellikle sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde ortaya çıkan önemli işsizlik türüdür. Kapitalist ekonomik sistemin doğal sonuçlarından biri olan devri işsizliğin dönem içerisinde alınacak önlemlerle engellenmesi mümkündür (YAZICI, 2018). Talepteki daralmaya bağlı olarak meydana çıkan devri işsizliği gelir dağılımında düzenlemeye giderek veya talebi canlandırıcı politikalar uygulayacak üretimi artırmak sureti hükümetler engelleyebilir, böylelikle dönem içerisinde işgücü piyasası yeniden dengeye girer.

c. Teknolojik işsizlik

Teknolojik işsizlik, sanayileşme sürecinde olan tarıma üretim faaliyeti gösteren ülkelerde, tarımda makineleşmenin başlamasıyla açığa çıkan işgünü şehirlere göç etmesiyle kendini gösterir. Sanayileşmiş ülkelerde ise, üretim bandında gerçekleşen teknolojik ilerlemesiyle üretim sürecinde emek girdisinin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türüdür (ÇETİN, 2014).

Her teknolojik gelişme, kısa dönemde işsizlik olarak kendini göstermektedir. Buna bağlı olarak günümüzde gelişen teknoloji ve üretim süreciyle birlikte üretim bandında teknoloji ve otomasyon ağırlık üretim artmakta ve emek yoğunluğu düşmektedir. Bu nedenle günümüzde teknolojideki gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türü uzun vadede de kendini göstermektedir ve bu işsizlik türünün kalıcılaşmasına katkı sağlamaktadır (YAZICI, 2018).

d. Mevsimsel işsizlik

Mevsimsel işsizlik; tarım, inşaat, turizm gibi dönemsel sektörlerde görülen işsizlik türüdür. Yılın belirli dönemlerinde üretimin sürdürülememesi gibi, sektörün durumundan kaynaklanan nedenlerle oluşan geçici işsizlik türüdür (BOCUTOĞLU, 2019).

e. Friksiyonel (arızı) işsizlik

Friksiyonel işsizlik, işçilerin iş değiştirme sırasında yaşadığı kısa süreli işsizlik döneminden doğan işsizlik türüdür. Genellikle %2 – 3 oranındaki işsizlik, friksiyonel işsizlik olarak kabul edilir. Friksiyonel işsizlik, ekonomi tam istihdamdayken mevcuttur (BOCUTOĞLU, 2019).

2. Gizli İşsizlik

İşçinin bir işi olduğu halde marjinal verimliliği sıfır olan veya bir başka ifade ile çalışır görüldüğü halde üretime katkısının olamaması gizli işsizlik olarak ifade edilir. Açık işsizlik ile gizli işsizlik arasındaki en temel fark, açık işsizlikte işçinin işi yoktur ve iş arayışındadır, gizli işsizlikte ise işçinin işi vardır ancak üretime katkısı yoktur (BOCUTOĞLU, 2019). Gizli işsizliğin yoğun olarak görüldüğü alanlar kamu ve tarım sektörleridir. Bununla birlikte 2000li yıllardan itibaren alınan tedbirler ve gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerle birlikte ülkemizde kamu sektörünün ekonomi içerisinde payının azalmasıyla ve tarım

sektöründe gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerle kırsal nüfusun azalması gizli işsizlik oranında da azalmaya yok açmıştır (ÇETİN, 2014).

B. İstihdamla İlgili Teorik Çerçeve

Ekonomi içerisinde istihdam, üretim faktörleri arasında emek gücünü kapsamasından dolayı önem arz etmektedir. İstihdam, işgücü piyasası içerisinde üretim sürecine belli ücret karşılığında dahil olan işçi topluluğunu ifade etmektedir. Bu nedenle işçi emeğini arz eden kesimken kapitalist/sermayedar yani firma sahibi ise üretimin gerçekleşmesi için emek talep eden kesimdir. İşgücü piyasasında arz ve talebin dengede olduğu nokta ise tam istihdam seviyesini ifade etmektedir ve ekonomilerin temel hedefi noktasındadır (KRUGMAN & WELLS, 2013).

Klasik ve Neoklasik iktisatçılar piyasa şartları altında emek arz ve talebinin piyasa ücret düzeyinde dengeye geleceğini ve bu denge durumunda işgücü piyasasında işsiz kalmayacağını eğer işsiz kalırsa bunun iradi işsizlik olduğunu öne sürerler (YAZICI, 2018). Keynes iktisatçılar tam istihdam düzeyine ulaşmadan piyasada eksik istihdam düzeyinde de dengenin oluşabileceğini, bu nedenle piyasa şartları altında gayri iradi işsizliğin olduğunu savunurlar (ÇETİN, 2014). Marksist iktisatçılar, işsizliğin kapitalizmin doğal sonucu olduğunu ve sistemin işlemesi için yedek sermaye ordusunu oluşturulması gerektiğini öne sürerler (SABBAĞ, 2020).

Günümüze kadar istihdamla ilgili Klasik, Marksist, Keynesyen, Monetarist, Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen istihdam teorileri gibi yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Yaklaşımların ortak hedefi işgücü piyasasının dengeye ulaşmasını sağlamaktır.

1. Klasik İstihdam Teorisi

Klasik istihdamın temel varsayımlarından biri ekonominin tam istihdamda olmasıdır. Kısa süreli anlık dalgalanmalar tam istihdam dengesindeki geçici dalgalanmalar olarak ifade edilmektedir (RİCARDO, 2018). Ücretler piyasa koşulları altında belirlendiği için istihdam piyasasındaki geçici dalgalanmalar bir süre sonra tekrar tam istihdam seviyesine gelecektir. Piyasa içerisinde her aktör kendi faydası üzerine faaliyette bulunması aynı zamanda toplumun

faydasını yükseltecektir. Çünkü Klasik İktisatçılara göre, kendi faydası için koşan kişiler, toplumun faydasına da hizmet etmiş sayılır. Tam istihdam dengesinin görünmez el vasıtasıyla gerçekleşeceğini kabul eden Klasik İktisatçılar için bütün iktisadi sorunların çözümü piyasa koşullarının mükemmel bir şekilde işlemesine bağlıdır. Ekonomide işsizlik sorunu ücretin, emeğin marjinal verimliliğinden daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ücret ile emeğin marjinal verimliliği eşitlendiğinde işsizlik sorunu da ortadan kalkacaktır ve ekonomi tekrar tam istihdam seviyesine ulaşacaktır (ÇETİN, 2014).

Klasik iktisatçılar, istihdam konusuna genelde emek ve ücret açısından değil işveren ve üretim açısından yaklaşmışlardır. Bu nedenle düşük ücret düzeyinde ne kadar fazla işçi istihdam edilirse maliyetler o denli düşecektir ve üretilen birim başına düzen emek – zaman azalacaktır ve karlılık yükselecektir. İşçi nüfusunun fazla olması işgücü arzını yüksek tutacağı için ücretlerin aşağı yönlü seyrini hızlandıracaktır ve bu nedenle köylülerin müksüzleştirilmesi ve şehirlere göç ettirilmesi ihtiyaç duyulan işçinin karşılanması için önem arz etmektedir.

Klasik ve Neoklasik istihdam teorileri üretim ve iş alanlarının bölünüşü ve uzmanlaşma süreci ile ilgilenmiştir. İstihdam edilen emeğin çeşitli iş alanlarına göre dağılımı ve dağıtılan iş alanlarında verimin artırılması için uzmanlaşma esas öncelik olarak önce tutulmuştur ve bu uzmanlaşmaya bağlı olarak gelir dağılımının uzmanlaşma alanlarına göre ne olacağı üzerinde durmuşlardır. Klasik iktisatçılar, istihdama yönelik yaklaşımı 3 temel başlık altında incelenmektedir. Bunlar; Say Kanunu, Faiz Teorisi ve Ücret Teorisidir.

a. Say (mahreçler) kanunu

Klasik iktisatçıların, istihdama yönelik yaklaşımlarının temelini ortaya koymak için Say Kanunu'ndan yararlanılabilir. Say Kanunu'na göre her arz kendi talebini yaratmaktadır ve buna bağlı olarak arzda meydana gelecek bir artış aynı zamanda talepte de bir artışı beraberinde getirecektir (EMİROĞLU, et al., 2006). Bu yaklaşım üzerinden emek piyasasını inceleyecek olursak; belirli bir ücret karşılığında emeğini arz etmeye hazır olan işçiler ile belirli bir ücret karşılığında emek istihdam etmek isteyen işverenlerin denge noktasına ulaşması emek arzının yüksekliğine bağlıdır. Temel olarak işçi alabileceği en yüksek ücrette emeğini arz

etmek ister, işveren ise en düşük ücret ile işçi istihdam etmek ister. Say Kanunu'na göre bu çelişkinin ortadan kalkması için emek arzının yüksek olması gerekmektedir ve buna bağlı olarak işveren bir işçiye vereceği ücret ile daha fazla işçi istihdam edecek talep artışını gerçekleştirsin. Böylelikle ücretler düşerken istihdam oranı yükselecek ve işsizlik oranı azalacaktır.

Klasik iktisat anlayışı genel olarak analizlere talep faktörünü katmamıştır. Bu nedenle yapılan analizlerin arz yönlüdür (YAZICI, 2018). Say Kanunu da arz yönlü bir yaklaşımdır ve talep faktörünü arz faktöründe meydana gelen değişikliklerde etkilenen ikincil faktör olarak belirlemektedir ve bu nedenle üretici – tüketici ve işçi – işveren arasındaki çıkar çatışmalarını analiz dışı bırakmaktadır. Üretici, kâr oranını arttırmak için pazarlayacağı ürünü satabileceği en yüksek fiyata satmak, tüketici ise almak istediği ürüne ödeyebileceği en düşük fiyatı ödemek istemektedir. İşçi, emeğini arz ederken kazanabileceği en yüksek ücreti talep ederken, işveren ise emek talep ederken ödeyebileceği en düşük ücreti ödemek istemektedir. İşçi ile işveren arasında çıkar çatışması aynı zamanda genel talebi etkilemektedir. İşçi, aynı zamanda tüketicidir ve elde ettiği gelirle ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Üretici – tüketici ve işçi – işveren arasındaki çıkar çatışması uzun vadede ekonomik krizlerin temelini oluşturmaktadır, 1929 yılında meydana gelen 2. Dünya Savaşı ile sonuçlanan büyük bunalımın temelini oluşturmuştur (PAMUK, 2012).

İşçi – işveren ve üretici – tüketici arasındaki çıkar çatışması Say Kanunu'nun yetersizliğini ortaya kaymaktadır ve bu nedenle talep yetersizliği, arz fazlalığı ve tasarruf gibi konular Say Kanunu'nun eleştiri temelini oluşturmaktadır (KEYNES, 2010). Klasik İktisatçılar, Say Kanunu'na yönelik eleştirileri, Faiz Teorisi ile açıklamaya çalışmışlardır.

b. Faiz teorisi

Say Kanunu gibi Faiz Teorisi de Klasik İktisat anlayışını istihdama yönelik yaklaşımını dolaylı yoldan açıklamaktadır. Bu dolaylı yolun açıklaması için yatırım – tasarruf ilişkisi üzerinden durulması gerekmektedir (YAZICI, 2018). Temek yaklaşım; yatırım oranı arttıkça istihdam oranı artacaktır. Bununla birlikte işçi – işveren arasındaki çıkar çatışması Kapitalist ekonominin temelini oluşturduğu için yatırımlar artıkça bu çatışma derinleşmektedir. Yatırım oranı

artıkça aynı zamanda işveren maliyetleri de en aza indirmek istemektedir. Bu nedenle işçiye ne kadar az ücret ödenirse o denli daha fazla işçi istihdam edilebilir ve daha fazla ürün üretilebilir.

Faiz teorisi temel olarak; sermayenin fiyatı olan faiz, tasarruf ve yatırım ilişkisini açıklamaktadır. Bu nedenle tasarruflar ile yatırımların birbirine eşitleyebilecek oran, ödünç fonlar piyasasında oluşan esnek faiz oranlarıdır. Elde edilen gelirin bir kısmının tasarrufa ayrılması ödünç fonlar piyasasını oluşturmaktadır ve tasarruf edilen miktarın karşısında faiz ödenmektedir (ÇETİN, 2014). Tasarruf oranı yükseldikçe ödünç verilebilir fonları yükselecek ve buna bağlı olarak yatırım oranı yükselecektir. Burada yatırımların faize olan duyarlılığı ile tasarrufların faize olan duyarlılığı ters orantılıdır. Faiz oranı yükseldikçe tasarruf miktarı artacak ve borçlanma maliyeti yükselecektir ve dolayısıyla yatırım oranı düşecektir. Bu nedenle tasarruf ve yatırımların dengede olabileceği faiz oranının belirlenmesi ekonominin de istikrarlı olmasının temelini oluşturmaktadır.

Tasarruf – yatırım arasındaki ilişkinin istihdama olan etkisini de piyasada oluşacak faiz oranı belirlemektedir. Tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengeyi oluşturacak faiz oranı yatırım düzeyinde meydana gelecek artışları destekleyecektir ve buna bağlı olarak artan yatırım oranları beraberinde istihdam artışı işsizlik oranında azalışı hızlandıracaktır (YAZICI, 2018). Ekonominin uzun vadede tam istihdam seviyesine erişebilmesi için yatırım oranları ile tasarruf oranları dengede olması gerekmektedir. Bu dengenin sağlanması için fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki oluşacak çıkar çatışmasının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çıkar çatışmasının engellenmesi için en etkin araç faiz oranlarıdır.

c. Ücret teorisi

Emek piyasası içerisinde emek arz edenler ile emek talep edenler arasında iş akdinin oluşmasına yönelik temel etken tam esnek reel ücretlerdir. Emek piyasasında, arz noksanlığı bulunuyorsa reel ücret düzeyi yükselmektedir, eğer arz fazlalığı bulunuyorsa reel ücret düzeyleri düşmektedir (EMİROĞLU, et al., 2006). Emek arz ve talebinin dengede bulunduğu reel ücret düzeyinde tam istihdam gerçekleşmektedir. İşçi – işveren arasındaki çıkar çatışması reel ücret

düzeyinde gerçekleşmektedir. İşçi, emeğini daha yüksek ücret düzeyinde arz ederken, işveren emeği daha düşük ücret düzeyinde talep etmektedir. Bu nedenle piyasada arz talep arasında fazlalık veya noksanlık reel ücretlerin belirlenmesinde etkin konumdadır.

Klasik İktisatçılardan John Stuart Mill, ücret fonu teorisini geliştirmiştir (YAZICI, 2018). Buna göre, işveren ücrete girerken belli bir ücret fonu ayırmaktadır ve emek arzı artıkça bu fon çok sayıda işçiye bölünmektedir. Buna bağlı olarak emek arzı artıkça oluşturulan fonda işçi başına düşen reel ücret düzeyi düşmektedir. John Stuart Mill'in ortaya attığı teoride fonun içerisinde bulunan tutarın neye göre belirlendiği belli değildir ve karar işverene bırakılmıştır.

Karl Marx ise ücretleri artı değer teorisine göre açıklamaktadır. Buna göre işveren emeğin kullanım değerini elde eder ve işçiye emeğinin değişim değerini öder. İşçiye emeğinin değerini ödendikten sonra kalan tutara, işveren artı değer olarak el koyar (MARX, 2013).

Temel olarak bakıldığında, Klasik iktisatçılara göre ücret düzeyi emek arz ve talebine göre belirlenmektedir. Denge düzeyinde oluşan ücretler asgari geçimini sağlayacak düzeyde olması gerekir. Ücretler, asgari geçim düzeyinin üzerine çıktığı durumlarda, işçilerin geliri doğal ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyden fazla olacağı için nüfus artar. Nüfusun artması emek arzını artıracığı için ücret düzeyi düşer. Nüfusun azalması, tekrar doğal dengeyi sağlayacak ücret düzeyine ulaşana kadar sürer. İşçi – işveren arasındaki temel çıkar çatışması asgari geçim düzeyi üzerindedir. Klasik iktisatçılar, işçi – işveren arasındaki çatışmaya bu ekseninde yaklaşmamışlardır ve bu nedenle analizlerinin tamamı işveren yönünde gerçekleşmiştir.

2. Marksist İstihdam Teorisi

Üretim süreci, toplumun varlığını sürdürmesi, ayakta kalabilmesinde ve gelişiminde çok önemli bir konumdadır, üretim insanın tüm diğer faaliyetleri içinde en öncelikli alandadır. Kapitalist ekonomi içerisinde, üretim araçları üzerindeki mülkiyet sermaye biçiminde işverene aittir ve işçiler de emek güçlerinin mülkiyetine sahiptirler. Böylece üretim sürecinde, farklı ekonomik güçlere sahip olan işçi – işveren üretim alanında buluşurlar. Üretim sürecinde

işveren talep ettiği emek karşılığında ücret öderken, işçi arz ettiği emek karşılığında ücret alır.

Kapitalist ekonomide üretim sürecinde, emeğin sermayeye bağımlılığının bazı özellikleri bulunmaktadır; birincisi, bu bağımlılık bir köle ilişkisi değildir, işçinin yegâne ürünü olan emeğini pazarlaması ve karşılığında ücretini almasını içeren ekonomik ilişkidir (MARX 2011). İkincisi, emeğin sermayeye bağımlılığının niteliği, sermayenin artı – değere el koymasındır. Marx’a göre; *“Sermaye, artı değeri icat etmemiştir. Toplumun bir kısmının üretim araçları üzerinde tekele sahip olduğu her yerde, işçiler, özgür olsun veya olmasınlar, kendi yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan çalışma zamanının üzerine fazladan bir çalışma zamanı ilave etmek durumunda kalırlar, onlar bu fazla çalışma ile üretim araçları sahipleri için geçim araçlarını üretirler.”* Kapitalist ekonomide meta üretiminin genelleşmesi nedeniyle, işçiler, üretim koşullarını elinde tutanlara tabi olmaları, artı – değere işveren tarafından el konmasına sebep olur (TONGYU & WEİMİN, 2012).

Marx’a göre Kapitalist ekonomide işçiye ödenen ücret, emeğin kendisini yeniden üretmesine yeter kadardır (MARX 2015). Açıklayacak olursak, bir günlük kazanç ile işçiyi sadece yaşatmaya ve dinlenip ertesi gün tekrar çalışmasına yetiyorsa, mutlak anlamda işçi emeğini yeniden üretmektedir. İşveren açısından, emeğin bir günlük kendini yeniden üretimi ortaya bir meta üretimi çıkarmadığı için bu emek üretken değildir. Bu nedenle Kapitalist üretim sürecinde işçi sürekli üretim bandı üzerinden verimlilik olmak zorundadır.

Marksist iktisat anlayışına göre, kapitalist üretim biçiminin devamı ve sürekliliği için kalabalık işçi yığına ihtiyaç vardır. Bu nedenle, sanayi devrimiyle köylerde bulunan insanların müksüzleşmesi ve yeni kurulan sanayi şehirlerinde emeklerini arz etmesi işçi kazanım açısından en önemli faktördür. Kurulan yeni şehirlerde fabrikaların etrafından işçi yerleşim yerlerinin kurulması ve işçilerin nüfusunu artıracak kadar ücret ödenmesi uzun vadede artı değeri yükselmesine yol açacaktır (TONGYU & WEİMİN, 2012).

İşveren el koyduğu artı – değer sermaye birikimine katkı sağlamaktadır ve sermaye birikiminin artmasıyla birlikte üretim bandında gerçekleşen teknolojik ilerlemeye emek gücünün kullanımında esneklik sağlamaktadır ve buna bağlı

olarak ücretler düşüş eğilimi göstermektedir. Ücretlerde teknolojiye bağlı gerçekleşen düşüş emeğin kendini yeniden üretimini engelleyerek düzeyde değildir. İşveren veya kapitalistler, emeğin verimliliğini artıracak alanlara yatırımlarını yönlendirmektedir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte üretilen ürün başına emek yoğunluğu azalmakta ve makine yoğunluğu artmaktadır, dolayısıyla emek gücünün yerini makineler almaktadır. Teknolojik gelişme sermayenin bileşiminin artmasına, diğer bir deyişle ürünlerin içerdikleri emek oranının değişmesine neden olacaktır. Ancak yeni teknolojilerin kullanılması üretim maliyetini arttıracığından kar oranları düşecektir. Buna bağlı olarak Marksist iktisat teorisinin önemli noktası olan kapitalizmin buhran teorisinin ilişkisi ortaya çıkmaktadır: Birikim, birikime kaynak olan karın azalmasına yol açmıştır. Çünkü artık değeri yaratan emek gücü gitgide azalan bir orada üretim süreci içinde yer almıştır. Sonuçta yatırım düşmüştür ve işsizlik ortaya çıkmıştır (ATAMAN, 1998).

Marx'a göre açışa çıkan işsizler, Kapitalist üretim için yedek sanayi ordusudur ve Kapitalizmin yeniden üretim sürecinden önemli işlev görmektedir. Kapitalist ekonomi, istihdam edilmiş emeğin maliyetini en aza indirmek için sürekli bir yedek sanayi ordusuna ihtiyaç duymaktadır. Kapitalizmin yeniden üretiminde kar ve sermaye birikimi temel etkindir. Kar ve sermaye birikimini artırmaya odaklanan ekonomik yapıda, emek unsurunun maliyetini en aza indirme ve emek en fazla verimi elde etme önceliklidir (KESİCİ, 2010).

3. Keynesyen İstihdam Teorisi

John Maynard Keynes, 1936 yılında yayınladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli kitabında Klasik ve Neo Klasik İktisatçıların makro ekonomiye yönelik görüşlerini çürütmeyi ve yeni bir yaklaşım oraya koymayı amaçlamıştır (YAZICI, 2018). Keynes'e göre ekonomi tam istihdam seviyesinde devamlılık sağlayamaz ve bu nedenle ekonominin sürekli olarak tam istihdam seviyesinde denge olacağını kabul etmemiştir (KEYNES, 2010).

Keynes'in istihdam teorisinin temelini efektif talep yaklaşımı oluşturmaktadır. Keynes'e göre efektif talep; toplam talep ve toplam arzın kesiştiği noktada gerçekleşen değerdir. Farklı bir tanımlama ile efektif talep; satın alma gücüyle desteklenmiş taleptir ve belirli dönemdeki tüm harcamaları

kapsamaktadır (GÜNGÖR, 2006). Üretim miktarındaki değişimleri paranın alım gücü belirleyecektir. Bu yaklaşımla birlikte işçi ve işveren arasındaki iş sözleşmelerinde nominal ücretler belirlenmektedir. Reel ücret ise nominal olarak elde edilen gelirin harcama gücünü ifade etmektedir ve reel ücret efektif talep tarafında belirlenmektedir (KAZGAN, 2007).

Keynes'e göre ekonominin her zaman tam istihdam seviyesine ulaşması mümkün değildir, ekonomide boş kapasiteye bağlı olarak gayri iradi işsizlik ortaya çıkmaktadır. Ekonominin tam istihdam seviyesine ulaşmasında fiyat mekanizması yeterli olmayacağı için devlet ekonomiye müdahale etmelidir (KEYNES, 2010). Bu eksende Keynes, eksik istihdam ve gayri iradi işsizlik konularına analizlerinde ağırlık vermiştir. Klasik iktisatçılara göre ekonomi içerisindeki işsizlik sadece iradi işsizliktir yani işçi kendi rızası ile işsiz kalmaktadır ancak Keynes'e göre işçi piyasa oluşan cari ücreti kabul etse dahi işsiz kalmaktadır. İşçilerin işsiz kalması ekonomi içerisinde talep yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır ve buna bağlı olarak fabrikalar atıl kapasite ile çalışmaktadır. Bu durum eksik istihdam dengesini göstermektedir. Eksik istihdam seviyesinde ekonomi içerisinde kapasitenin tamamı kullanılamaz. Fakat bu durumda da toplam talep toplam arzı eşit olmaktadır ve bu eşitlikle birlikte ekonomide tam istihdam seviyesi altında denge kurulmuş olacaktır (ÇALGIN, 2019).

Klasik iktisatçılara göre işsizlik geçici bir olgudur ve piyasada oluşacak cari ücret ile ekonomi tekrar tam istihdam seviyesinde dengeye ulaşacaktır. Keynes bu görüşe karşı çıkmıştır, Keynes'e göre cari ücret düzeyinde çalışmaya razı olan emek arzının bu ücret düzeyinde gerçekleşen emek talebinin mevcut istihdam hacminden daha fazla olması durumunda gayri iradi işsizlik ortaya çıkmaktadır (GÜNGÖR, 2006). Bir ülke ekonomisinde yaşanacak yapısal değişimler ve maruz kalınan krizler sonucunda işsizlik kalıcı bir boyuta ulaşabilir ve bu durum da emek arzında bağımsız bir şekilde gerçekleşebilir.

Keynes, 1929 Büyük Buhranına ekonomideki efektif talep yetersizliğinin neden olduğunu ortaya koymuştur (KEYNES, 2010). Klasik iktisatçıların teorilerini dayandırdığı Say Yasası'nın her arz kendi talebini yaratır varsayımını reddetmiştir ve bu durumun tersine talebin arzı yaratacağını ileri sürmüştür. Efektif talep, toplam arzın toplam talebe eşit olduğu noktada oluşan talep hacmini

ifade etmektedir. Keynes'e göre efektif talebi oluşturan üç adet fonksiyon bulunmaktadır. Bunlar; tüketim fonksiyonu, yatırım fonksiyonu ve tasarruf fonksiyonudur. Keynes, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli kitabında bu fonksiyonlar arasında tüketim fonksiyonuna ağırlık vermiştir. Çünkü Keynes'e göre, ekonomik faaliyetlerin tamamının yegâne amacı tüketimdir. Bu nedenle tüketimi belirleyen en önemli etken gelir olduğu için cari gelirin artması tüketim harcamalarını da artıracaktır. Geliri ise yatırım harcamaları artıracaktır. Efektif talebin oluşumunda etkili olan diğer fonksiyon ise tasarruf fonksiyonudur ve tasarruflar aynı zamanda milli gelirin artan fonksiyonudur (ÇALGIN, 2019). İstihdam seviyesinde meydana gelen denge gelirde yükselmeye etki edecektir ve gelir de gerçekleşen yükselme tüketimi arttıracaktır ve artan tüketim eğilimiyle birlikte yatırım harcamaları artacaktır. Bir önemli nokta olarak yatırım harcamalarının artmasında tasarruf eğilimi de temel oluşturmaktadır, gelirden tüketime ayrılan kısım dışında kalan paranın tasarrufa ayrılması, yatırım harcamalarının artmasında pozitif etki yaratacaktır.

4. Monetarist İstihdam Teorisi

Monetarizm, 1976 yılında Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Milton Friedman'ın 1976 yılında yayınlanan "Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar" adlı kitabında Monetarizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur (YAZICI, 2018).

Monetarizm, iktisat problemlerinden biri olan enflasyon sorunu üzerinde analizler üzerine kurulmuştur. Enflasyonun asıl sebebi, para arzının hükümetlerce aşırı derecede arttırılmaya çalışılmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Monetaristlere göre ekonominin denge durumuna gelmeme nedeni parasaldır. Bu nedenden dolayı para politikası diğer politika araçlarından daha fazla etki alanına sahiptir ve iktisadi sorunların çözümünde daha etkin kullanılmalıdır. Monetaristler, 1929 Büyük Buhranının asıl nedeni para arzının zamanında gerçeklememesi ve 1973 yılında gerçekleşen krizin sebebi ise para arzının gereğinden fazla arttırılması olarak değerlendirmektedirler (EMİROĞLU, et al., 2006).

Monetaristlere göre, işsizliğin oluşmasının sebebi enflasyondur. Enflasyonu tetikleyen yanlış uygulanan para politikalarıdır. Klasik İktisatçıların görüşlerinde

olduğu gibi Monetaristler de ekonominin daima ve kendiliğinden tam istihdamda denge olacağını kabul etmektedirler. Bu nedenle Monetaristler, devletin ekonomiye müdahale etmesine karşıdırlar. Monetaristler, ekonomide süreklilik unsuru olarak “Doğal Oran” hipotezini ileri sürmüşlerdir. Doğal oranda enflasyon istikrarlıdır ve doğal işsizlik içerisinde yapısal ve friksiyonel işsizliği bulundurmaktadır. Monetaristlere göre doğal oran en düşük işsizlik oranıdır ve doğal işsizliğin oldu bir ekonominin tam istihdam seviyesindedir (GÜNGÖR, 2006).

5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi

Monetarist iktisat okulu, Keynesyen İktisat anlayışına karşı gelişmiştir. Yeni Klasik İktisat anlayışı da monetarist iktisatçıların arasından gelen bazı iktisatçıların 1970’li yıllarda ileri srdğu teoridir (KAZGAN, 2007). Bu teorinin temsilcileri; Thomas Sargent, Robert Lucas ve Robert Barro’dur. Yeni Klasik İktisat, rasyonel beklentiler varsayımı üzerine kurulmuştur ve bu nedenle Yeni Klasik İktisatta aynı zamanda Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı da denilmektedir (ÇETİN, 2014).

Ekonomi içerisindeki birimlerin bugünkü davranışlarının şekillenmesinde beklentiler büyük önem taşımaktadır. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı’na göre karar alıcılar yalnızca geçmiş dönem verilerini temel almamaktadırlar aynı zamanda cari dönem verilerini de kullanarak rasyonel beklenti içerisine girmektedirler ve bu nedenle geleceğe yönelik hedefler oluşturulurken sadece tahminde bulunulan değişkenlerin değil değişkenlerle ilgili bütün değişkenlerin geçmiş ve bugünkü verileri kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak politika tedbirlerinin etkilerini önceden belirlemektedirler ve ona göre davranış oluşturumaktadırlar (GÜNGÖR, 2006).

Yeni Klasik İktisat anlayışı, devlete önem vermiştir. Hkmetlerin uygulayacağı ekonomi politikalarının önceden belirlenmesi ve ilan edilmesi hem kısa hem de uzun dönemde işsizlik oranını etkilemeyeceği ileri srlmştur (KRUGMAN & WELLS, 2013). Yeni Klasik İktisatçıların işsizlik ve istihdam ile ilgili yaklaşımları Klasik İktisatçıların görüşleri ile aynıdır. Yeni Klasik yaklaşımda iş gücü piyasasında emek arz eden herkes cari ücret seviyesinde iş bulabileceği varsayılmaktadır. Yeni Klasik İktisatçılar ile Klasik İktisatçılar

arasında temel fark; Yeni Klasiklerin, Monetaristler tarafından ortaya atılan “Doğal Oran” yaklaşımını kabul etmeleridir.

Yeni Klasik İktisat modelinde işçilerin çalışma sürecinde ve boş zamanlarında yapacakları tercihler sonucunda emek arzı ile istihdam seviyesindeki değişme belirlenmektedir (YAZICI, 2018). İşçilerin çalışma veya boş zaman geçirme konusunda karar verirken fayda – maliyet analizi yaparak kendileri için en doğru sonuca vardıkları varsayılır. Bireyler, çalışmaya karar verirken öncelik olarak cari ücret düzeyini değerlendirmektedirler. Piyasada gerçekleşen cari ücret düzeyi beklenen ücret düzeyinden fazlaysa, işçilerde emek arzı eğilimi yükselecektir ve tersi durumda ise emek arzı azalacaktır ve işçi boş zamanı tercih edecektir (ÇALGIN, 2019). Cari ücret düzeyi ile beklenen ücret düzeyinin denge olduğu noktada gerçekleşen reel ücret düzeyinde denge oluşacak ve tam istihdam sağlanacaktır. Boş zamanın gelecekteki çalışmayla veya çalışmanın gelecekteki boş zaman ile ikame edildiği durum “emeğin zamanlar arası ikamesi” olarak ifade edilmektedir.

Şirketlerde ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yaşanacağı yönünde beklenti olduğu durumda, şirketlerin üretim miktarları ve emek talepleri artacaktır. Fiyatlarda gerçekleşecek artış ekonomi içerisindeki mal ve hizmet için geçerli olacaksa o zaman üretim miktarlarını ve buna bağlı olarak emek taleplerini değiştirmeyeceklerdir. Bu noktada karar alma aşamasında temel faktör bilgi seviyesidir. Şirketlerin eksik bilgi nedeniyle yanlış karar almaları “sinyal algılama sorunu” olarak ifade edilmektedir ve bu sorun üretim ve istihdamın doğal denge düzeyinden uzaklaşmalara neden olmaktadır (KAZGAN, 2007). Eksik bilginin etkisinde şirketlerin kurtulup tam bilgiye ulaştıklarında üretim ve istihdam doğal denge düzeyine ulaşacaktır.

6. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi

Stanley Fisher, Lojn Tylor ve Gregory Mankiw gibi Keynesyen İktisatçılar, Monetarist ve Yeni Klasik iktisatçıların Keynesyen İktisat anlayışına yönelttikleri eleştiriler doğrultusunda yeni bir iktisadi anlayış oluşturmuşlardır (ÇETİN, 2014). Yeni Keynesyen İktisat modeli, Yeni Klasik iktisatçıların savunduğu “piyasaların sürekli temizlendiği” varsayımına karşı çıkarak, bu varsayımın tersini savunmuşlardır (BEKİROĞLU, 2010).

Yeni Keynesyen İktisat, devlet müdahalesinin gerek duyulduğu anlarda olması gerektiğini ileri sürmüştür. Yeni Keynesyen İktisatçılar, ücretlerin düşme yönünde katı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ekonomi içerisinde gayri iradi işsizlik olduğundan dolayı ücretlerin katı olduğunu içerdekiler – dışarıdakiler, etkin ücretler ve iş sözleşmesi yaklaşımlarıyla ortaya koymuşlardır (ÖZPINAR, et al., 2011). İçerdekiler – dışarıdakiler yaklaşımına göre şirkette çalışan işçinin işten çıkartılıp yerine dışarıda iş arayan işçinin istihdam edilmesi öngörülür ancak işten çıkarılacak işçinin işverene belli bir maliyeti bulunmaktadır ve yerine istihdam edilecek işçinin iş öğrenme ve şirketi tanıma süreci vardır. Bu nedenle içeride yer alan işçinin işine son verilmesi ve dışarıda iş arayan işçinin istihdam edilmesi işveren açısından maliyet oluşturmaktadır. Etkin ücret yaklaşımına göre işçiler vasıflarına ve niteliklerine göre ücret almaktadırlar, şirket ücretler düşürme politikasından işçinin verimini düşeceği yaklaşımından dolayı kaçınır ve işçinin verimini artırmak için ücretleri etkin düzeyde sabit tutma eğiliminde olur (KAZGAN, 2007). İş sözleşmesi yaklaşımına göre hem işveren hem de işçi ücretlerin düşme ve yükselme durumlarına göre kendilerini koruma altına almaya ve riskten kaçınmaya çalışır. Sözleşme üzerinden belirlenen ücret belirlenen süre içerisinde ve belirlenen zam oranıyla zaman içerisinde değişime uğrar. Buna bağlı olarak belirli ücret karşılığında hem işçi hem de işveren iş akdi üzerinden birbirlerine sorumluluk beyanında bulunurlar (ÖZPINAR, et al., 2011).

Yeni Keynesyen İktisadi yaklaşımında para yansız değildir ve toplam talep üzerinden gerçekleştirilen politikalar, üretim ve istihdamı etkilemektedir. Ücret ve fiyatların katı olduğunu ileri süren Yeni Keynesyen İktisatçılara göre piyasa kendiliğinden denge noktasına ulaşamamaktadır. Bu durum devletin etkin politika araçları üzerinden müdahalesini gerekli kılmaktadır buna bağlı devlet gerçekleştirdiği müdahaleler ile ekonomide sürekliliğin sağlanabilmesi için toplam talebi dengeleyici konumda olmaktadır (ÖZKAPLAN 2005).

IV. GELİR DAĞILIMI

Ekonomi içerisinde, işçinin yıl içerisinde elde ettiği toplam gelir ile GSYH’de kişi başına düşen gelir arasındaki fark ve ülke nüfusunun sınıflar arasındaki gelir farklı gelir dağılımını ifade etmektedir. İşçinin, elde ettiği gelir hayatını idame ettirmeye yetmiyor ve işçi ek gelir ihtiyacı duyuyorsa ülke ekonomisi içerisinde gelir dağılımında adaletsizlik olduğu ifade edilebilir (GÜÇLÜ & BİLEN, 1995). Yıl içerisinde gerçekleşen GSYH’nin bir önceki yıla oranlamasında çıkan veri ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomide gerçekleşen büyüme eğer istihdam yaratacak boyutta değilse, kişi başına düşen gelirden bozulmalar meydana gelecektir. Bu nedenle ekonomi içerisinde gerçekleşen faaliyetlerdeki büyümenin istihdam yaratacak şekilde büyümesi gelir dağılımının düzelmesine ve sürdürülebilir ekonomik politikaların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Devletin, ekonomi içerisinde kişi başına dağılan gelirin daha dengeli düzeyde gerçekleştirme çabaları, gelirin yeniden dağılımını ifade etmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için devletin elinde bu dağılımı etkileyecek birçok araç bulunmaktadır. Bu araçların başında; istihdam, fiyat ve ücret kontrolleri ile vergi ve kamu harcamaları bulunmaktadır. Devletin elinde bulunan araçlar ile kapitalizmin temel dinamikleri çelişmektedir. Bu çelişkinin temel sebebini işverenin daha çok kar elde etme amacı oluşturmaktadır (ARSLAN, 2013). İstihdam politikaları, fiyat kontrolleri ve vergi rejimi ekonomi içerisinde gelir dağılımını etkilemekte ve işverenin veya kapitalistin elde ettiği karı sınırlamaktadır. Ekonomi içerisinde meydana gelen kapitalist ile devlet arasındaki çelişki işveren ile işçi arasında çıkar çatışmasını meydana getirmektedir (AYDIN, 2012).

Gelir dağılımı araştırmalarının amacı yalnızca gelirin dağılımının belirlenmesi değil, aynı zamanda milli geliri meydana getiren üretim faaliyetlerinin içindeki toplumsal ilişkilerin ve bölüşüm ilişkilerinin ifade edilmesidir. Bu yaklaşımlar gelir dağılımı; sektörel, fonksiyonel, kişisel ve

bölgesel olmak üzere dört farklı alan üzerinden incelenmektedir. Dört gelir dağılımı türü aynı zamanda birbirinden etkilenmektedir. Örnek olarak incelenecek olursa; bireyin yıl içerisinde elde ettiği geliri yaşadığı bölge, toplumsal sınıfı ve çalıştığı sektör etkilemektedir.

A. Gelir Dağılımı Türler

Gelir dağılımı sadece ekonomik bir olgu değil, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların, gelişmelerin zaman içinde değişiminin doğrudan sonucudur. Bu yaklaşımlar, üretim araçlarının mülkiyeti, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal-geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların değişimi gelir dağılımını belirler (EMİROĞLU, et al., 2006). Gelir dağılımı, bütün bu belirtilen değişkenlerin sonucu ve göstergesidir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin açıklanmasıyla ekonomik ve toplumsal ilişkiler açıklık kazanır.

Gelir eşitsizliği; ülke içerisinde ekonomi içerisindeki faktörler arasında dağılımın ortalamadan sapmasını ifade etmektedir. Ekonomi içerisinde sınıflar arasındaki gelir makas açıldığında, bu gelir farkına bağlı olarak ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık yaşanma ihtimali artmaktadır (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018). Yaşanan istikrarsızlıklara bağlı olarak toplum içerisindeki yoksulluk oranında da artışlar gözlemlenecektir. Bu nedenle gelirin adaletli dağılımı ekonomik istikrar ve toplumsal refah için önem arz etmektedir (YAR, 2015).

Toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı ve çeşitliliği nedeniyle, gelir dağılımı araştırmaları çeşitli sınıflandırmalara göre ayrı ayrı değerlendirilir. Bu sınıflandırmalar; kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımıdır (ACAR, 2015). Bunların arasında en yaygın olarak kullanılan gösterge kişisel gelir dağılımıdır.

1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı; GSYH'nin toplumu oluşturan bireyler ya da aileler arasındaki dağılımı ifade etmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin ifade edilmesinde en iyi gösterge olmakla birlikte uygulanan politikaların nüfus nasıl etkilediğini ifade etmeye imkân vermektedir (EMİROĞLU, et al., 2006).

Kişisel gelir dağılımı araştırmalarında, nüfus gelir gruplarına göre eşit dilimlere ayrılır, en yaygın kullanılan uygulama %20 oranıyla 5 grup olarak gerçekleştirilen araştırmadır. Amaca göre %10'luk, %5'lik hatta %1'lik gruplarda oluşturulabilir. Bu gruplar ortalama gelir düzeyine göre sıralanır ve zaman içerisindeki değişimleri takip edilir (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018). Kişisel gelir dağılımının zaman içinde değişimini takip etmek ya da uluslararası karşılaştırma yapmak için en çok kullanılan ölçüler Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisidir.

2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ekonomide üretim faktörleri fiyatları cinsinden GSYH'nin üretim faktörlerine dağılımını ifade eder. GSYH içinde ücret, faiz, rant ve kârın dağılımı hakkında bilgi verir. Fonksiyonel gelir dağılımı bazen literatürde emek gelirleri ve emek dışı sınıflandırmasıyla da yapılabilir (ÇİFTÇİ, 2018).

Üretim sürecinde dahil olan üretim faktörleri; ücret, faiz, rant veya kâr adı altında yaratılan gelirden paylarını alırlar. Fonksiyonel gelir dağılımı; gelirin özellikle emek sahipleri ve diğer üretim faktörü sahipleri arasındaki dağılımını analiz etmek amacıyla kullanılan kavramdır. Bunun nedeni, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan çalışanların asıl gelirlerinin birim emek karşılığı ödenen ücret oluşu ve yüksek gelirlilerin tamamına yakın bir kısmının ise emek dışı yani faiz, rant veya kâr geliri elde etmesidir (ACAR, 2015).

3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı; ekonomik içerisinde yer alan sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin ya da bunların alt sektörlerinin GSYH'de içerisindeki gelir paylarını ifade etmektedir. Buna göre bu sektörlerin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH'den aldıkları paylar ve uzun dönemde sektörlerin gösterdiği değişim, uygulanan ekonomi politikalarının hangi sektörlerin lehine veya aleyhine gelir dağılımını neden olduğu belirlenmektedir (UYSAL, 2007).

4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Ülke içerisindeki bulunan bölgelerin GSYH'den aldıkları payı ifade etmektedir. GSYH, ülke içerisinde gelir dağılımı bölgelere göre farklılık

gösterebilmektedir. Böylece, bölgesel gelir dağılımı, ülke içerisinde farklı bölgelerde yaşayan insanların GSYH'den ne oranda pay aldıklarını göstermektedir (UYSAL, 2007).

Bölgesel gelir dağılımı araştırması içerisinde aynı zamanda kırsal-kent arasındaki gelir dağılımı, eğitim durumuna göre gelir dağılımı, meslek gruplarına göre gelir dağılımı istihdamdaki konuma göre gelir dağılımı, cinsiyete göre gelir dağılımı konuları üzerine yapılan araştırmalarda açıklanmaktadır (UYSAL, 2007). Bölgeler arası gelişmişlik farkının ifade edilmesi, gelir dağılımının dağılımındaki eşitsizliğin nedeninin belirlenmesinde önemlidir. Bölgesel gelir dağılımının belirlenmesinde yapılan araştırmaların hepsi, ekonominin işleyişinin ne gibi sorunlara yol açtığını ve gelir dağılımının gelir dağılımının düzeltilmesi için hangi politikaların daha etkili olacağını ön göstergesi olacaktır (EMİROĞLU, et al., 2006).

B. Gelir Dağılımı Teorileri

İktisadi teoriler tarihinde gelir dağılımı ya da servet bölüşümüyle ilk ilgilenenler fizyokratlardır. Servet bölüşümüyle en çok ilgilenen iktisatçı David Ricardo'dur. Ricardo, gelir dağılımı/bölüşüm mekanizmasının ekonomik sisteminin bütününün anlaşılmasından anahtar fonksiyon gördüğünü ifade etmektedir (ÇETİNKAYA, 2017). Sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte üretilen birim mamul mal başına düşen kârın yükselmiş olması, mamul mal başına düşen kârın bölüşüm sorununu ortaya çıkarmıştır ve bu durum işveren ve işçi arasında arasındaki gelir çatışmasının temelini oluşturmuştur.

Ekonomide üretim faaliyeti sonucunda oluşan gelirin büyüklüğünden ya da gelirin üretim faktörleri arasında dağılımından daha çok asıl önemli olan toplumsal sınıfların milli gelirden aldıkları paydır. Bu yaklaşımla, gelir dağılımında adalet sağlanması, tüketici birimler arasında refah ekonomik ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan yaşayan bir toplumsal sınıfın oluşmasına meydan vermediği için toplumsal barışa katkı sağlayıcı rol oynayacaktır. Düşük gelirliler iş bulmalarına rağmen, temel gereksinimlerini karşılamakta güçlük çekiyorlarsa, yani ücretler düşükse, sosyal huzursuzluklar yaygın bir hal alacaktır ve toplumsal çatışma artacaktır.

Gelir dağılımına ilişkin teorilerinde David Ricardo ve Karl Marx fonksiyonel gelir dağılımı üzerine odaklanmışlardır (ÇETİNKAYA, 2017). Her iki iktisatçı da kapitalist üretimin uzun vadede geçireceği dönüşümle ve bu dönüşüm sonucunda toplumsal sınıfların yaratılan gelirin nasıl dağılacığı konusunda ilgilenmişlerdir.

1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Yaklaşımı

Ricardo'nun gelir dağılımı yaklaşımında sanayi ve tarım sektörleri yer almaktadır. Ricardo'nun yaklaşımı iki temel varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayım, tarım toprakları sınırsız değil ve her tarım arazisi aynı verime sahip olmadığı için tarımsal üretimde azalan verimler esastır (ÇALIŞKAN, 2010). İkinci varsayım, varsayım Malthus yasasını temel almaktadır, emeğe ödenen ücretler asgari geçim düzeyinin üstüne çıkarsa nüfus artış eğilimi göstereceğini ve ücretler asgari geçim düzeyinin altına düşerse nüfusun azalacağını varsaymaktadır. Emeğin doğal ücreti, piyasadaki fiili ücret düzeyi olup arz ve talep tarafından belirlenir. Emek talebi kâr oranına ve dolayısıyla sermaye birikimine bağlıdır. Sermaye birikimi yüksekse, üretimde emeğe olan talep artar eğer düşükse, emeğe olan talep azalır.

Ricardo yaklaşım olarak teorisini emek değer teorisine dayanmıştır. Buna bağlı olarak; geliri kira, kâr ve ücretler arasındaki bölüşüm ve kira haricinde kalan kâr ve ücretler arasında bölüşüm ilkelerinin işleyişini temel olarak belirlemiştir (ÇİFTÇİ, 2018).

2. Karl Marx'ın Gelir Dağılımı Yaklaşımı

Marx'ın gelir dağılımı yaklaşımı temel olarak Ricardo'nun kira haricinde kalan kâr ve ücretler arasında bölüşüm temeli üzerine kurmuştur ve bu yaklaşımla birlikte artık değer teorisini geliştirmiştir (ÇETİNKAYA, 2017). Ricardo'nun yaklaşımına göre Marx'ın yaklaşımının farkları;

- Marx, azalan verimler kanunu reddettiği için rant ve kâr arasında ayrıma gitmemiştir.
- Marx, emeğin ücretini sabit kabul etmiştir.
- Marx'a göre emeğin elde ettiği gelirin asgari düzeyde kalmasının nedeni kapitalist üretimin yedek sanayi ordusu yaratmasıdır.

- Marx'a göre sermaye birikiminin sebebi, Ricardo'nun yaklaşımının aksine elde edilen yüksek kâr değil, kapitalistler arasındaki rekabettir.

Marx'a göre artık değerın oluşma nedeni, belli bir dönemde işgücünün tüm ihtiyacı karşılayacak ücretten veya emeğin arzı ile ölçülen maliyetinden daha fazla değer yaratmasıdır. Toplam nihai ürün değeri ile emeğe ödenen ücret arasındaki fark emek dışı kaynakların sahipleri olan kapitalistlerin elde ettiği artık değeri ifade etmektedir. Kapitalist sınıf üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaları sayesinde işçi sınıfının ortaya koyduğu artık değere el koyarak gelir dağılımını kendi lehlerine çevirirler. Bu nedenle kârın kaynağı artık değerdir. Kapitalist sınıf tarafından el konulabilecek artık değer miktarı, kârın toplam gelirdeki payını da belirler (ÖZTÜRK, 2010).

C. Gelir Dağılımı Hesaplama Yöntemleri

Gelir dağılımı, gelirin adaletli dağıtılmaması ile ekonomik ve toplumsal organizasyonlar arasında nasıl ilişki olduğunu, toplumdaki sınıflar arasındaki gelir farklılığının zamanla değişiklik göstermesini, gelirin yeniden dağıtılmasındaki meydana gelen değişimlerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerinde gerçekleşen etkilerini ve ekonomi içerisindeki kaynak dağılımını ortaya koyması nedeniyle önem arz eden ekonomik olgu olarak ortaya çıkmaktadır (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018).

Gelir dağılımı, ülke ekonomisi içerisinde belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetler sonucunda oluşan GSYH'de; ekonomik birimler, bölgeler veya üretim faaliyetinde bulunanlar arasında dağılımını ifade etmektedir. Gelir, üretim faaliyeti sonucunda elde edilen milli gelirin bireyler ya da hane hakları, sektörler, bölgeler ve şirket sahipleri arasında bölünmesi doğrultusunda dört farklı şekilde ifade edilir. Bunlar; fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı, sektörler özelinde gelir dağılımıdır. Tüm bunlara ek olarak gelir dağılımı, gelirin yeniden dağılımı şeklinde de ifade edilmektedir.

Gelir eşitsizliği; ülke içerisinde ekonomi içerisindeki faktörler arasında dağılımın ortalamadan sapmasını ifade etmektedir. Ekonomi içerisinde sınıflar arasındaki gelir makas açıldığında, bu gelir farkına bağlı olarak ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık yaşanma ihtimali artmaktadır (ERÇAKAR &

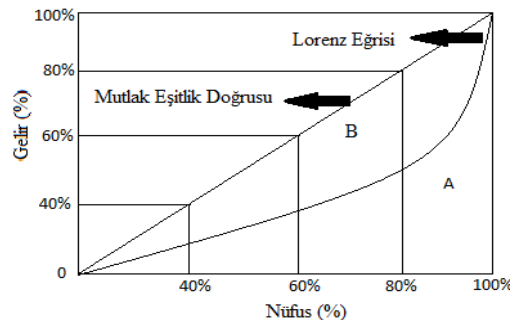

GÜVENOĞLU, 2018). Yaşanan istikrarsızlıklara bağlı olarak toplum içerisindeki yoksulluk oranında da artışlar gözlemlenecektir. Bu nedenle gelirin adaletli dağılımı ekonomik istikrar ve toplumsal refah için önem arz etmektedir (YAR, 2015).

Ekonomik faaliyet içerisinde gelir dağılımını ölçmek için farklı metotlar kullanılmamaktadır. Bu metotlar; yüzdelik dilimleme yöntemi, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, değişim katsayısı ve değişim aralığı gibi tekniklerdir. Yaygın olarak kullanılan metotlar; yüzdelik dilimleme yöntemi, Lorenz eğrisi ve Gini katsayısıdır. Ülke içerisindeki gelir dağılımını göstermenin temel amacı, ekonomi içerisindeki sınıflar arası gelir farkını ortaya koymak ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik politikaların oluşturulmasına zemin hazırlamaktır (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018).

Yüzdelik dilimleme yöntemi, gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde meydana gelen değişimleri belirlemede ve uluslararası karşılaştırmaların yapılmasında kullanılmaktadır. Bu metot, kişi başına düşen gelir dağılımının ortalamadan sağmasını belirlemede de kullanılmaktadır. Yüzdelik dilimleme yönteminde ekonomide yıl içerisinde gerçekleşen GSYH'den pay alan tüm birey ya da hane halkları, %20, %10 ve %5 gibi eşit yüzdelere ayrılmaktadır. Buna bağlı olarak en yüksek gelir grubundan en düşük gelir grubuna doğru sıralama yapılmaktadır (KUŞTEPELİ & HALAÇ, 2004)

Lorenz eğrisi, üretim faaliyeti sonucunda dönem içerisinde elde edilen GSYH'nin, üretim faaliyetine dâhil olan nüfus içerisindeki dağılımı göstermektedir. Lorenz eğrisi metodu, GSYH'nin belirli bir birikimli payı ile gelir elde edenlerin birikimli payı arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılmaktadır.

Şekil 1 Lorenz Eğrisi Grafiği

Lorenz eğrisi üzerinde yatay eksen yer alan eşit birikimli nüfus paylarını ve bu payların GSYH'den aldıkları oranları işaretlenip birleştirildiğinde elde edilen eğriye Lorenz eğrisi denir. Şekil 1'deki yatay eksen nüfusun birikimli yüzdesini, dikey eksen ise kişi başına düşen gelirin birikimli yüzdesini ifade etmektedir (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018). Mutlak eşitlik doğrusu gelirin tüm nüfus grupları arasında eşit dağılımını ifade etmektedir ve 45 derecelik açıya sahiptir. Gelir dağılım durumunu gösteren diğer çizgi Lorenz eğrisidir. Kişi başına düşen milli gelirin bireyler arasında tam olarak eşit dağılması durumunda, Lorenz eğrisi ile Mutlak eşitlik doğrusu birbirine eşit olacaktır. Gelir dağılımında eşitsizlik arttıkça Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşacaktır. Gelir dağılımında eşitliğin tam olarak sağlanması durumunda Lorenz eğrisi dikey ve yatay eksenden oluşacaktır (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018).

Gini katsayısı, gelir dağılımının ölçülmesinden en sık kullanılan metottur. Gini katsayısı, Lorenz eğrisinden hesaplanarak elde edilmektedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında oluşan bölgenin, mutlak eşitlik doğrusunun altında kalan üçgenin alanına oranını ifade etmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi $B/(A+B)$ oranlaması Gini katsayısını ifade etmektedir. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Katsayının sıfıra eşit olması ülke içerisinde gelir dağılımının her birey arasında eşit dağıldığını ifade ederken, bire eşit olması gelir dağılımının tamamen adaletsiz olduğunu ifade etmektedir (KARAMAN, 2007).

D. Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörler

Ekonomide faaliyet döneminde oluşan GSYH'nin kişi başına dağılımının incelenmesinin amacı oluşan gelirin bireyler ve üretim faktörleri arasında paylaşım şeklini ortaya koymak ve gelir dağılımına olumlu veya olumsuz etki eden faktörleri belirlemek amacıylaadır.

Üretim araçları üzerindeki mülkiyet dağılımı kişi başına düşen milli gelirin dağılımını etkileyen en önemli faktördür. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan endüstri toplumunda üretim araçları mülkiyetinin kapital sahiplerinin elinde toplanması ve üretimin gerçekleştirilmesi için mülksüz köylüye ihtiyaç duyulması kişi başına düşen gelir de giderek azalmaya neden olmuştur (ÇALIŞKAN, 2010). Ülke ekonomisinin, mal ve hizmet piyasalarının rekabet gücü, ülkenin gelişmişlik

seviyesi, maliye ve para politikaları, eğitimde fırsat eşitliği, eğitim seviyesi, nüfusun sınıflar arasındaki dağılımı ve sektörler arası dağılımı, işgücü piyasasının yapısı, siyasal yapısı gibi etkenler milli gelirden kişi başına düşen gelirin dağılımında önemli rol oynamaktadır (ŞAHİN, 2007). Gelir dağılımını etkileyen diğer etkenler; çalışma yoğunluğu, istihdam seviyesi, ücret farklılıkları, işçinin iş tecrübesi, ülkenin jeopolitik konumu, bölgedeki devletlerle ilişkiler ve bu ilişkiler içerisindeki konumu, dış borç stoku, ekonominin dışa açıklık derecesi, ekonomik büyüme oranı, enflasyon, faiz, servet dağılımı gibi etkenlerdir (KARAKAYALI, 2005)

Gelir dağılımını etkileyen bir başka önemli etken ise teknolojidir. Teknolojide yaşanan gelişmeler ile ülkeler arasındaki gelir farkı açılmaya başladı. Teknolojik gelişmelere sahip olan ülkeler zenginleşirken, sahip olmayan ülkelerde fakirleşme oranı yükselmeye başladı. 1970'li yıllarda gelişen küresel ekonomi anlayışının etkisiyle üretim faktörlerinde yaşanan değişim gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmıştır (ÇALIŞKAN, 2010). Küreselleşme ile verimliliği ve kaynakları yüksek olan ülke ekonomilerinde işçilerin kazançları artmıştır ve buna bağlı olarak güçlü ekonomilerdeki negatif dışsallıkların güçsüz ekonomilerin maliyetlerini artırmıştır. Bu ekseninde dünyada küreselleşme anlayışından önceki kurallar değişmiş ve küresel ekonomide genellikle ekonomi güçlü birey ve ülkelerin lehine işlemiştir (DİŞBUDAK & SÜSLÜ, 2007).

1990'lı yıllarda dünyada varlığını hissettiren küreselleşme süreci ile uluslararası teknoloji transferi hızlanmış, sermayeye yönelik üretim yaygınlaşmış ve gelişen teknolojileri takip edebilme ve kendini geliştirme kabiliyeti olmayan işçiler, işsiz kalmıştır (DİŞBUDAK & SÜSLÜ, 2007). Bu duruma ek olarak teknolojinin ve otomasyonun gelişmesi ile fabrikalarda ihtiyaç duyulan işçi sayısı azalmış ve buna bağlı olarak işsiz kalan işçiler çoğalmıştır. Tüm bu nedenlere bağlı olarak yoksullaşma sorunu derinleşmiş ve gelir dağılımındaki eşitsizlik artmıştır. Teknolojiye bağlı olarak üretim faaliyetlerinde istihdam oranının düşmesi aynı zamanda ekonomide sınıflar arasındaki gelir makasının daha çok açılmasına katkı sağlamıştır.

Küreselleşme anlayışı ile şekillenen kapitalist ekonomide; toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar derinleşmiştir. Derinleşen sorunların en temelinde işsizlik bulunmaktadır. Küreselleşme ile artan işsizlik nedeniyle işsiz kalan

bireylerin gelir etme imkânları yok olmaktadır. Bu nedenle toplumda işsiz kalan işçiler yoksul kesim olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşme ile derinleşen ekonomik ve toplumsal sorunlara Birleşmiş Milletler nezdinde birçok çözüm önerisi sunulmuştur ancak sermaye ile devlet arasındaki çelişki ve işveren ve işçi arasındaki çıkar çatışması sorunların çözümünü engellemektedir.

Ülke ekonomisinin kırılganlığı ile gelir dağılımı arasında ilişki bulunmaktadır. Örnek olarak ele alacak olursak; ülke ekonomisi içerisinde sürekli meydana gelen enflasyon krizleri, siyasi krizler gibi krizler gelir dağılımını etkilemektedir. Buna bağlı olarak gelir dağılımı devletin uyguladığı maliyet politikası ve merkez bankasının uyguladığı para politikası ile de doğrudan bağlantılıdır (ERÇAKAR & GÜVENOĞLU, 2018). Devletin uyguladığı, vergi politikası, kamu harcamaları, maliyet politikaları gelir dağılımı üzerinde etki etmektedir. Bu durumda devletin ekonomi üzerindeki ağırlığının artması piyasa mekanizmasının işlerliğini ve etkinlik alanını azaltacaktır. Bu nedenle devlet ile serbest piyasa arasında çelişki oluşmaktadır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için piyasa doğru düzenlenmesi ve etkin kontrollerin yapılması ve vergi politikalarının adaletli uygulanması gerekmektedir (ARSLAN, 2013). Gelir dağılımında adaletin sağlanması devletin kullandığı en etkin araç vergidir. Verginin tahsil edilme yöntemli gelir dağılımındaki dengeyi de ortaya koymaktadır.

V.LİTERATÜR TARAMASI

İktisat literatüründe ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımı üzerine pek çok çalışma bulunsa da temel olarak ekonomik büyümenin istihdam ve gelir dağılımı üzerine tam görüş birliği bulunmamaktadır. Literatürdeki pek çok çalışma ekonomik büyümeyle istihdamın ilişki yönünü bulmaya çalışırken bazıları da yönüyle birlikte katsayılarını bulmayı amaçlar. Bu amaçla Türkiye’de ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımını inceleyen çalışmalara bakılacaktır. Çizelge 1’de Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelenebilir.

Çizelge 1 Literatür Taraması

Yazar	Ülke	Sonuç
Koyuncu (2017)	Türkiye (1990 – 2015)	Doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyenin nedenidir. Ekonomik büyüme doğrudan yabancı yatırımların nedeni değildir.
Abdioğlu ve Albayrak (2017)	Türkiye (1988 – 2015)	İnşaat sektöründe gerçekleşen %1’lik çıktı artışı istihdamı çıktı artışından daha fazla etkilemektedir. İstihdama en fazla katkısı olan sektör inşaat ardından da madencilik gelmektedir.
Çelik (2019)	Türkiye (2005 – 2017)	Ülkede uygulanması planlanan iktisadi büyüme ve istihdam politikalarının ilişki içerisinde olmasının; ekonomide gerçekleştirilecek olan yeni yatırımların istihdam oluşturma kapasitelerinin göz önünde bulunarak değerlendirmelerinin önem arz ettiği düşünülmektedir.
Gülmez (2019)	Türkiye (2003 – 2018)	GSYH’de meydana gelen bir değişikliğin ihracat, istihdam ve ithalat tarafından açıklandığı ve ihracatın diğer değişkenlere göre daha önemli olduğu tespit edilmiştir.
Çondur, Erol ve Göcekli (2016)	Türkiye (2000 – 2015)	Türkiye’de istihdam ve ekonomik büyüme oranları arasında kısa dönemde çift yönlü ve uzun vadede ise istihdam oranından büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Bayrak (2019)	Türkiye (2005 – 2017)	2000 sonrası başlayan yüksek ve istikrarlı büyümenin istihdam yaratmadığı gibi işsizliğin artmasına sebep olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.
Acar (2016)	Türkiye (2001 – 2015)	Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında bir ilişki yoktur. Katma değer ve üretim sağlayacak yatırımların olmaması ve bu durumla ilişkili olarak istihdam artırıcı yatırımlar olmaması.

Çizelge 1(devami) Literatür Taraması

Yazar	Ülke	Sonuç
Dereli (2018)	Türkiye (1995 – 2017)	Kısa dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik yoktur. Uzun dönemde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye tek yönlü bir ilişki saptanmıştır.
Gülmez (2015)	Türkiye (1986 – 2014)	Türkiye üzerine yapılan çalışmada hem kısa hem de uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ve yabancı portföy yatırımlarından ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
Takım, Ersungur, Tural Dikmen, Aksu (2020)	Türkiye (1980 – 2017)	Türkiye'de ekonomik büyüme gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. Bu durum gelir dağılımının eşit paylaşılmadığını ortaya koyar.
Aksu (2017)	Türkiye (1960 – 2009)	Türkiye'de iktisadi büyümenin istihdama yansımalarının belli koşullara bağlı olduğu ve yeni istihdam olanakları meydana getirebilmenin yolunun sadece büyüme olmadığı anlaşılmıştır.
Çeştepe ve Ergün Tatar (2019)	Gelişmiş ülkeler (1999 – 2011)	Gelişmiş ülkeler üzerine yapılan çalışmada doğrudan yabancı yatırımların istihdam kanalıyla sektörlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Acun (2019)	OECD ülkeleri (1987 – 2014)	Gelir eşitsizliği OECD ülkeleri arasında önemli sorundur.
Erkul ve Demir Erkul (2019)	Şili ve Türkiye	Şili ve Türkiye gelir dağılımını ve yoksulluk oranlarını iyileştirmesine rağmen, Şili'nin Türkiye'ye göre daha başarılı olduğu söylenebilir.

Türkiye için yapılan çalışmalarda; ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımı üzerine incelemelerde kuramsal çerçeveye bağlı olarak bulgularda değişiklik gözlemlenmektedir. Genellikle değişkenler arasında ilişki yönü incelenmiş ve buna bağlı olarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, çalışma yönüne ve kullanılan değişkenlere göre değişiklik göstermektedir.

VI. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan savaşlarla dağılmış ve ağır sanayisi olmayan bir ekonomi devraldı. Ekonomi her şeyden önce modern bir sanayi temelinden yoksundu. Sanayi üretimi büyük ölçüde zanaatlar çerçevesinde faaliyet gösteriyordu (BORATAV 2012). 1915'te yapılan ve imalat sanayisinin yer aldığı tüm illeri kapsayan Osmanlı Sanayi Sayımı, bugünkü Türkiye'nin sınırları içinde çok zayıf bir sanayi sektörünün varlığını ortaya koymaktaydı: Zanaat özelliği taşımayan 182 sanayi kuruluşunda 14060 işçi çalıştırılmaktaydı. Bu işgücünün %70'i yün, pamuklu dokumacılık, giysi ve ham ipek imalatı, un değirmenleri ve sigara imalathanesinde çalışmaktaydı. Bu faaliyetler sanayi üretiminin %78'ini oluşturmaktaydı (PAMUK 2017).

1838 yılında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşmasıyla birlikte Osmanlı ekonomisinde, dışa açık ve liberal iktisat politikaları çerçevesinde dış ticaretin ekonomi içerisindeki payı artmıştır (PAMUK, 2012). 1914 yılına kadar biriken dış borç ve dış ticaret açığı ekonominin liberal ve dışa açık bir anlayışla yönetilemeyeceğini ortaya koymuştu. 1914 yılının sonrasında Osmanlı ekonomisi kendi içine kapandı ve korumacılık, sanayileşme ve milli iktisat ilkelerine dayanan yeni bir ekonomi anlayışı geliştirildi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte dış ticaretin tamamen durmasının, Osmanlı ekonomisinin kendi içine dönmesine de katkı sağlamıştır (BORATAV 2012).

1929 yılından Büyük Buhranın ortaya çıkması ve devamında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu anlayış yeniden şekillendi ve iktisadi milliyetçilik ve kendi kendine yeterlilik anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında egemen oldu. Korumacılık ve içe dönük sanayileşme anlayışı ve 1980 yılına kadar devam etti (PAMUK, 2012). 1980 yılından itibaren, dünyada değişen ekonomik anlayışla birlikte, Küreselleşme ve neoliberal ekonomi anlayışlarının da etkisinde kalınarak 24 Ocak Kararnamesiyle birlikte dışa açık ve liberal ekonomi anlayışı Türkiye ekonomisinde egemen olmuştur.

Türkiye ekonomisinin, kuruluşun itibaren temel sorunları; enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı, borçlanma ve dış açıktır. Bu temel sorunları ekonominin gelişiminde ve kişiler arası, bölgeler arası dengeli büyümenin gerçekleştirilmesinde engelleyici sebep olmuşlardır. Bölgeler arası gelişmişlik farklı ve bölgelerin GSYH'den aldığı pay gelir dağılımındaki adaletsizliğin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bölgeler arası ekonomik farklılıklar iç göçü hızlandırmıştır.

İç göçle birlikte bölgeler arası oluşan nüfus yoğunlukları arasındaki fark ekonomideki dağılımı etkilemiştir. TÜİK'in 2018 yılı bölgeler arası kişisel gelir farkına göre İstanbul bölgesinde kişi başına gelir 76.769 TL iken Orta Anadolu bölgesine kişi başına gelir 21.689 TL olarak gerçekleşmiştir. İki bölge arasındaki 55.080 TL'lik gelir farkı bölgeler arasındaki ekonomik gelişim farkını ve kişisel gelir dağılımındaki adaletsizliği de ortaya koymaktadır. Yıl içerisinde GSYH'de gerçekleşen büyümenin bölgeler üzerindeki etkinliğinin az olması ve ekonomide bölgeler arasındaki farklılıklar; istihdam, enflasyon ve gelir dağılımı gibi sorunları beraberinde getirmektedir.

A. İç Dönük Korumacı Ekonomi

Türkiye ekonomisi için 1929 yılı birçok nedenden dolayı önemli bir dönemdi. Osmanlı Devleti'nden devralınan gümrük tarifelerini devam ettirme yükümlülüğü 1929'da sona ermekteydi ve 1929 yılından sonra yeni bir gümrük tarifesi oluşturulabilecekti (BORATAV 2012). Ekonomi üzerinde %13'lük koruma sağlayan eski gümrük sisteminin yerine ortalama nominal koruma oranını %46'ya çıkararak yeni tarife Haziran 1929'da kabul edildi (PAMUK, 2012).

Osmanlı borçlarının Cumhuriyet hükümetince ödenmeye başlayacağı yıl da 1929'du. Türkiye bu borçları 1929-53 yılları arasında ödeyecekti. İlk iki taksitin dış finansman yükünün ağırlığı, liradan kaçışa katkı yaparak 1929 para krizini tetikledi ve ödemelerin 1930'da dondurulmasına yol açtı. 1929 yılında ortaya çıkan para krizi, Büyük Buhranın ilk etkilerinin Türkiye ekonomisini etkilemesinden birkaç ay önce patlak verdi ve dış ticaret dengesindeki bozulmalar ile TL'nin pound karşısında değer kaybetmesi biçiminde ortaya çıktı (BORATAV 2012).

1930-32'de ulusal ekonomiyi etki altına alan önlemler, eylemler ve adımlar: 1929'daki gümrük tarifeleri ve kambiyo piyasalarına ilişkin düzenlemeler; yarı resmi Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulması; döviz işlemlerinde Merkez Bankası gibi çalışan hazine ve ulusal bankaların %58 hisseye sahip olduğu bir işletmeler birliğinin oluşturulması; 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu; Merkez Bankası'nın kuruluşu, ihracatta özellikle kalite ve standartların denetlenmesi; 1931'de ithalat kotalarının uygulanmaya başlaması. 1930-32 yıllarının sayısal değerlendirmesi yapıldığında, sanayi sektöründe gerçekleşen büyüme hızı ön plana çıkmaktadır. Sanayinin büyüme ortalaması, bu üç yıl için 1938 fiyatlarıyla %14,8'dir. 1926'da 256 milyon TL olan ithalat, 1932'ye gelindiğinde 101 milyon TL'ye düşmüştü ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra dış ticaret dengesi ilk kez fazla vermişti (BULUTAY, 1975).

İlk olarak, büyüme hızlarının parlak görüntüsüne rağmen, sanayileşmenin niteliği ciddi aksaklıklar içeriyordu. Korumacı duvarların gerisinde serbestçe işleyen piyasa güçleri, kısa dönemli vurgunlar ve kazançlar için çok geniş bir alan oluşturmaktaydı. İstatistiklerde sanayi olarak adlandırılan birçok faaliyet, aslında, ithal edilen malzemenin çok sınırlı değişim geçirmesinden ibaretti ve bu mallar tekel fiyatlarıyla satılıyordu.

Çizelge 2 1929 – 1938 Döneminde Fiyat Endeksi ve Ticaret Hadleri

Yıllar	Tarım Fiyat Endeksi	Sanayi Fiyat Endeksi	İç Ticaret Hadleri*
1929	100	100	1
1930	69.94	77.12	0,91
1931	53.46	64.81	0,82
1932	55.80	51.08	1,09
1933	41.72	48.04	0,87
1934	39.53	50.35	0,78
1935	46.90	55.30	0,85
1936	48.13	64.43	0,75
1937	50.37	66.41	0,76
1938	49.24	60.73	0,81

KAYNAK: BULUTAY (1975) Tablo 11'deki verilerden derlenmiştir.*TFE/SFE

Çizelge 2'ye dayanarak; 1929=100 alınırsa, 1931'de tarımın fiyat endeksi 53.46'ya; sanayi ürünlerinin fiyat endeksi 64.81'e indi. Ürün fiyatlarında beklenmedik bir kötüleşme ile karşılaşan köylüler, sabit yükümlülüklerini yerine getirmek zorundaydılar. Faiz borçları, arazi ve hayvanlardan sabit vergiler gibi

yükümlülükler köylü elde ettiği geliri düşürmekte veya köylüyü borca sokmaktaydı. Bu durum, orta ve yoksul köylülerin pek çoğu için ekonomik çöküntü ve mülksüzleşme koşulları oluşturuyordu. İç ticaret hadleri sanayi lehine dönüşmesi ise, işçi sınıfının görelî durumunun düzelmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, 1930-32’de iç ticaret hadlerinin sanayi lehine dönüşmesi, koruma rantına sanayi sermayesine el konması anlamına gelir ve bu durum düşen buğday fiyatlarının nominal ücretleri aşağı çekmesi sayesinde pekiştirilmiştir.

B. Yeni Ekonomi Politika Arayışı

Büyük Buhran Türkiye’yi etkilemeye başlayana kadar, Türkiye’nin birinci ekonomi alternatifi olan liberal ekonomik politikalardan 1929’da Büyük Buhranın etkileri henüz hissedilmeden önce uzaklaşmaya başlanmıştı. 1920’li yılların liberal ekonomiye dönüşün, Türk ekonomisini sonraki on yıl boyunca kuruluş, büyüme ve sanayileşme gibi sorunlarda çözümsüz bırakmıştır (EĞİLMEZ 2018). Buhranın bir sonucu olarak dış ticaret hadlerindeki büyük boyutlu düşme, sermaye hareketlerinin de durmasının etkisiyle ülkenin ithalat oranı azalmaktaydı. Böyle bir ortamda korumacı duvarların yokluğunda sanayileşmenin başlaması mümkün değildi.

1930-32 yılları arasında denenmiş politikalar, birikim ve sanayileşmede önceliğin özel sektöre verildiği koruyucu bir modeldir (PAMUK, 2012). Sermaye birikiminin ve sanayileşme önceliğinin yerli sermayedara verilmesiyle birlikte, yerli sermayedarların sermaye birikiminin ana kaynağını koruma rantı oluşturmaktaydı. Yerli sermayedarlar tarafından el konan koruma rantındaki denetimsizlik sermaye akımlarının kontrolünü engellemektedir. Bu nedenle bu modelle sanayileşme yaklaşımı planlanan gibi gerçekleşmemiştir. Bu modelde büyüme için gerekli artık yaratılabiliirdi; ancak, bu artığın kullanım biçimi kaçınılmaz olarak merkezi denetimin dışında kalacaktı. Sanayileşmenin niteliği ve dinamikleri itibarıyla bu seçenek, siyasi iktidar tarafında kabul edilmedi (EĞİLMEZ 2018).

Devletçilik, ikinci modeldeki korumacı politikalara eklenen yeni stratejik öge olarak yeni bir yaklaşıma imkân verdi. 1930’lu yıllar için geçerli alternatif, Devletçiliktir (BORATAV 2012). Devletçi sanayileşme modelinde, sanayi sektörünün devlet mülkiyetinde olması sayesinde, devlet koruma rantının

tamamına el koyabilecekti. Ayrıca, saf bir devletçi modelde, tarımsal ham madde üreticileriyle (perakende veya ihraç) nihai piyasalar arasındaki tüm alanın devlet tarafından denetlenmesine imkân verir. 1930'lu yılların koşullarında, bu durum, tarımsal fiyatlardaki büyük düşmenin sonunda oluşan potansiyel artığın devlete intikal etmesine imkân sağlayabilecekti (BULUTAY, 1975).

Ana sanayici olarak devlet sanayi mallarına yüksek fiyat koyabilir ve tarımsal malların ana alıcısı olarak köylülere düşük fiyatlar ödeyebilirdi. Böylece oluşacak geniş paylar, sanayi birikimini daha da yukarı çekmeye imkân sağlayabilecektir. Alternatif olarak, devlet daha düşük büyüme hızını kabul ederek, potansiyel artığı yeniden dağıtıcı politikalar veya sosyal refah amaçları için kullanılabilirdi.

Devlet, hiçbir zaman için üretici ve tüketici arasındaki boşluğun tamamını dolduracak bir konuma ulaşmamıştır. İç piyasa ticaretinin ve sigara üretiminin tamamen devlet tekelinde olduğu tek tarımsal ürün tütündü. 1932'den itibaren kamu kurumlarına buğdaydan alım ve pazarlama yetkisi verilmişti; ancak devlet tekeli söz konusu değildi (BORATAV 2012). Yeni kurulan dokuma ve şeker sanayilerinin kamu mülkiyetinde olması, bunların girdisi olan pamuk ve şeker pancarı piyasalarında devlete yarı tekelci yani fiyat oluşturucu bir konum sağlamaktaydı. Ancak diğer tarım ürünlerinin çoğunda fiyatlar, başıboş piyasa güçlerine bırakılmıştı. Tarımsal fiyatlarda, kısmi kamu müdahalesi geçerli olduğunda, devlet fiyatları serbestçe belirleyemez. Özel tüccarlardan oluşan rakip piyasaların varlığı, fiyatlar için bir alt sınır oluşturur ve çiftçiler bu fiyatların altında kamu kuruluşlarına sunum yapamazlar. Buna karşılık, denge fiyatlarının üstündeki destekleme fiyatları için böyle bir sınır söz konusu değildi (ÇELEBİ, 2002).

Ağır sanayide, askeri üretimde ve bazı diğer dallardaki fiili devlet tekeli saymazsak, alt sektörlerin birçoğunda, devlet işletmeleri özel sektör ile yan yanadır; devletin hiç yer almadığı geniş bir sanayi alanı da vardır. Bu ortamda devlet sanayisinin yararına oluşturulan elverişli fiyat ve maliyet yapıları gibi avantajlar aynı dallardaki özel girişimlerle paylaşılır. Bu, koruma rantının ve tarımsal atığa kısmen özel sanayi tarafından da el konması olarak nitelendirilebilir. Bir bütün olarak devlet sektörü lehine ve kamu politikalarının bir sonucu olarak oluşturulan artığın kısmen özel sektöre geçmesi hükümeti

rahatsız etmiş ancak bu süreci denetleme ve önleme çabaları tamamen başarılı olamamıştır.

C. Ekonomide Devletçilik Anlayışına Geçiş

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ekonomik politika arayışının nihai sonucu Devletçiliktir. 1923 yılından itibaren benimsene açık piyasa koşulları altında ekonomik kalkınma modeli bekleneni vermemiştir ve özel sektörde yeterli sermaye birikimi gerçekleştirilememiştir (ÇELEBİ, 2002). İstanbul'da yer alan burjuva genelde ticaret ile uğraştığından dolayı sanayi yatırımında ve üretim tesislerinin kurulumunda özel sektör cılız kalmıştır. Bununla birlikte ekonomi içerisinde yer alan burjuvazi ağırlık olarak gayrimüslim kesimden olduğundan dolayı Müslüman burjuvazi üzerinden sermaye birikimi hedeflenmiştir ancak beklenen sonuç elde edilememiştir. Bu nedenlerden ötürü ekonomide bağımsızlık hedefinin gerçekleşmesi gecikmiştir ve liberal ekonomi anlayışı terk edilmiştir (BORATAV 2012). Liberal ekonomi anlayışına ikame olarak devlet eli ile yatırımlar benimsenmiştir. Bu bağlamda özel sektörün zayıf olduğu alanlarda devletin yatırım yapması hedeflenmiştir ve bunun için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) desteği ile birinci beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuştur.

Birinci beş yıllık kalkınma planının giriş paragrafında sanayileşmesini tamamlamış devletlerin sanayisini kuramamış devlet üzerindeki sömürgeci yaklaşımını; *“Garp kültürünün, yani tekniğin ve büyük sanayiın sahası şark sahillerini ihata kuşatıyordu. Bu sahalar, sanayileşmemiş milletlere mamulat gönderiyor, bu suretle büyük sanayiın tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsal cihazları intihal ediyor ve daha dün müstakil vahdetler halindeki camialar büyük sanayiın hegemonyası altına girerek hukuken müstakil, fakat iktisaden tabi birer varlık haline düşüyordu. Garbın sanayi memleketleriyle ziraat ve ham madde memleketleri arasındaki bu tabiiyet, sanayi memleketlerini ihya edici, fakat ham madde memleketlerini de tedricen inhilal ettirici vaziyetler ihdas etti... Türkiye'nin Dünya emtia mübadelesindeki mevki Garp sanayi mamulatına bir mahreç ve buna mukabil de o sanayiye ham madde yetiştiren bir ziraat memleketi olmasında manasını bulmuştur... Büyük sanayici memleketler, aralarındaki, bütün siyasi ve iktisadi münazaralara ve ihtilaflara rağmen,*

ziraatçı memleketleri her zaman için ham madde müstahsili mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hâkim olmak davasında müttefiktirler. Bu itibarla ziraatçı memleketlerin bu silkinme hareketlerine, er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Bazı zirai memleketler de ufak tavizler mukabilinde bu kabulden imtina etmeyeceklerdir. Bilhassa bu hakikat muhtaç olduğumuz sanayii, zaman kaybetmeden kurmak için en mühim muharrikimizdir.” şeklinde ifade ediyordu. Bu ifadeyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin önündeki hedef, devlet eliyle sanayileşme ve sermaye birikimi olarak belirlenmişti.

Birinci Kalkınma Planı'nda, sömürgeci devletler ile sömürülen devletleri aynı bütünün parçaları olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle emperyalizm karşıtı bir nitelik taşımaktadır. Ve böylece “geri kalmışlık” olgusunun, kapitalist sistemin gelişmesinin bir sonucu olduğuna ilişkin teorik yaklaşım ortaya konmuştur. Birinci Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki yerini kesinlikle belirlemiştir. İki kutuplu bu dünya sistemi içinde Türkiye, sömürgeci devletlerin safında değil; sömürülen ve az gelişmiş devletlerin arasında yer almaktadır ve bu nedenle diğer ham madde üreten, tarımcı ve ezilen ulusların kaderini paylaşmaktadır (PAMUK, 2012). Birinci Kalkınma Planı'nda sömürgeci devletlerde büyük ölçüde dünya ekonomisinin krizi nedeniyle ortaya çıkan “siyasi ve iktisadi ihtilafları” algılanmış ve bu duruma göre yol haritası belirlenmiştir. Bu yaklaşım, az gelişmişliği sömürgeciliğin gelişiminin bir sonucu olarak açıklayan anlayışın mantıksal bir uzantısıdır. Bu durum sömürülen ülkeler için kalkınma ve sanayileşme için gelecek dönemlerde önemli fırsatlar yaratmıştır (BORATAV 2012).

Ekonomi üzerindeki devletçi politikalar, devletin sanayileşmeyi ve artık değere el koymasına katkı sağlamıştır. Böylelikle ticaret burjuvazisine giden artık değere devlet tarafından el konulmuş ve elde edilen rant ile sanayi fonuna katkı sağlanmıştır. Hükümet böylece, 1930'lu yılların başlarındaki koşulların bir sanayileşme fırsatı yarattığını doğru bir biçimde algılamıştı. Başvurabilecekleri öncüller, örnekler yoktu; bu yüzden sancılı ve zorlu bir sınama-yanılma güzergâhı izlemek zorunda kaldılar ve hedeflerine en etkili biçimde hizmet eden ekonomi politikalarını böylece keşfettiler (ÇELEBİ, 2002).

Yeni kurulan Cumhuriyet'in ekonomi politikaları, ekonomik bağımlılığı kırma mücadeleleri veren çağdaş 3. Dünya Ülkeleri için olumlu ve olumsuz dersleriyle zengin ve pek el atılmamış kaynak sağlamaktadır.

Çizelge 3 Geçiş Dönemleri ve Ana Dönemler İçin Ekonomik Göstergeler

	1923 – 1929	1930 - 1932	1933 - 1939
GSMH Büyüme Hızı	10.9	1.5	9.1
Sanayi Büyüme Hızı	8.5	14.8	10.2
Sanayi / GSMH	11.4	13.6	16.9
Yatırım / GSMH	9.1	9.7	10.7
İthalat / GSMH	14.5	8.9	6.6
İhracat - İthalat	-56.6	+6.6	+12.4

KAYNAK: Boratav, Korkut (2012), Türkiye İktisat Tarihi, s.75

Çizelge 3'te görüldüğü gibi 1930'lu yıllarda başlayan ekonomi politika arayışı ve devletçilik anlayışının gelişmesiyle birlikte sanayileşmede ve sanayi yatırımlarının GSMH içerisinde payında önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. 1930'lu yıllarda dış ticarete cari fazla verilmesinin sebebi Büyük Buhran ile başlayan durgunluk dönemi ve dünyanın İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde olmasıdır. Bununla birlikte GSMH içerisinde %10,7 yatırımlara ayrılan pay ve sanayinin GSMH içerisinden aldığı %16,9 oranındaki pay Birinci Kalkınma Planı'nın doğru teorik yaklaşım ile doğru hedefler üzerine kurulduğunun temel kanıtını oluşturmaktadır.

D. İkinci Dünya Savaşı Sonra Türkiye Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarından sonra dünya ekonomisi yeni bir döneme girmiştir. Savaştan sonra yeni kurulan dünyanın yeni sömürgeci gücü Amerika Birleşik Devleti olmuş ve savaştan yıkımla çıkan ülkelere Marshall yardımları kapsamında kurulmalarına ve Amerikan ürünlerine yeni pazar olmalarına destek sağlamıştır (BORATAV 2012). Türkiye'de yeni gelişen dünyada ekonomik tavrını ABD tarafında belirleyerek Marshall yardımlarından faydalanan ülkeler arasında dahil olmuştur. 1923'ten 1940'lı yıllara kadar SSCB ile olan ekonomik iş birliği yerini ABD ile iş birliğine bırakmıştır (BORATAV 2012). Bu yeni dönemle birlikte Türkiye ekonomisinde de daha liberal adımlar atılmış ve sanayileşme politikaları ikinci plana bırakılmıştır.

Bu dönemde Türkiye, Amerika ile ilişkilerini geliştirmiş, Birleşmiş Milletlere üye olmuş ve 1944 yılında Amerika'da Bretton-Woods Antlaşmasını kabul ederek IMF'ye daha sonra da 19 Şubat 1947 tarih ve 5016 sayılı kanunla Dünya Bankası'na üye olmuştur (BORATAV 2012). Bu süreç, siyasal ve ekonomik tercihlerini bağımsızlık üzerine yapmış Türkiye'nin Batı Dünyası'na dâhil olma çabasından başka bir şey değildir. Türkiye'ye gelen Amerikalı Thonburg tarafından kaleme alınan "Türk Ekonomisinin Eleştirisi" adlı raporda, Türkiye'de devletçilik politikasının tamamen terk edilmesi ve hatta bu dönemin ağır sanayi yatırımlarından olan Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın devreden çıkarılması dahi tavsiye ediliyordu (AVCIOĞLU 1976). Aynı dönemde Dünya Bankası tarafından düzenlenen bir diğer raporda ise Türkiye'nin 1944 yılında çalışmalarına başladığı 3. Beş Yıllık Sanayi Planı şiddetle eleştirilmekte ve sanayileşmek için en uygun ve kısa yolun tarım sektörüne ağırlık verilmesi olduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu Dünya Bankası raporunda özetle: Türkiye ekonomisi için makro bir planın yapılmasının gerekli olduğu; kalkınmada tarımsal ve temel ham madde üretimine öncelik verilmesi; devletçi politikaların terk edilmesi, bütün alanların özel sektöre açılması ve yabancı sermaye girişini engelleyen kanunların kaldırılması ile yabancı sermayenin girişinin teşvik edilmesi önerilmektedir (PAMUK, 2012).

Türkiye'nin yukarıda anılan iki rapor doğrultusunda, bir taraftan 7 Eylül 1946 yılında gerçekleştirdiği kur ayarlamasıyla dış ticareti liberalleştirmeye yöneldiği ve diğer taraftan da yeniden bir kalkınma planı hazırlayarak 1947 uygulamaya koyulduğu görülmektedir (BORATAV 2012). Özellikle ülkemizin 1947 yılında hazırladığı planın amacı, Truman doktrini çerçevesinde gerçekleştirilecek olan Marshall yardımlarından yararlanmaktır. Türkiye'nin Marshall planının kapsamına alınmasının en önemli nedeni, Avrupa'nın yeniden imarına, Türkiye'nin tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle, katkıda bulunabileceği görüşünün dış yardım çevrelerinde egemen olmasıdır (ÇELEBİ, 2002). Türkiye daha sonra Marshall yardımlarından faydalanabilmek için 1948 yılında da OECD'ye giriş anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye'nin Truman ve Marshall yardımlarından önce imzaladığı yardım anlaşmaları ile elde ettiği miktar 230,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, ekonomik kalkınmasına yardımda bulunması için 1930'lu yıllarda dış kaynaklardan bir miktar ekonomik yardım sağlamış ise de esas olarak 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren önemli miktarlarda dış yardım almaya başlamıştır (BULUTAY, 1975). Bu yardımlar 1950'li yılların ikinci yarısına kadar Türkiye için bir borç problemi oluşturmamakla birlikte; bu tarihten sonra alınan dış krediler zamanla büyük bir dış borç problemine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış kredi kullanmasının nedeni tasarruf yetersizliğinden çok döviz darboğazıdır (BULUTAY, 1975).

Dış krediye dayalı ekonomik büyüme, tarımda makineleşme, yabancı sermayenin teşviki ve pazarın büyütülmesine yönelik olarak; ulaşım, haberleşme ve iç işleri gibi alanlarda gerçekleştirilen yatırımlar, bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının temel tercihlerini oluşturmaktadır. Özellikle 1950'li yılların başında uygulanan tarım destekleme politikaları ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır (BORATAV 2012). Kore Savaşı esnasında tarım ürünlerinde ortaya çıkan talep artışı Türkiye'nin ihracatında tırmanışa neden olmuş; bu durumda liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını teşvik etmiştir. Ancak bu dönemde hem dış ticaret açığı hem de dış borç miktarı artmıştır (ÇELEBİ, 2002). Söz konusu dönemde 1950'li yılların ortalarından itibaren artan dış borç bahane edilerek Türkiye tarafından talep edilen yardımlar Batılı ülkeler tarafından reddedilmiştir (PAMUK, 2012). Yeni krediler için halen günümüzde de popüler olan; enflasyonun düşürülmesi, tarım sektörüne teşviklerin durdurulması, vergi reformunun hazırlanması ve Türk parasının değerinin düşürülmesi gibi tedbirler tavsiye edilmiştir.

Kriz sürecine giren Türkiye ekonomisi, 1955 yılında gerçekleşen kur ayarlamasının yanı sıra "ithal ikameci ve korumacı" politikalara geri dönülerek sanayileşme çabalarını sürdürmeye çalışmıştır (BORATAV 2012). Ancak ekonomik kriz 1958 yılında iyice derinleşmiş ve ekonomi tekrar bir kur ayarlaması ile karşı karşıya kalmıştır (BORATAV 2012). Bu arada kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi yolunda bir teşebbüs gerçekleştirilmiştir. Ancak özel kesimin çok düşük fiyat vermesi ve kredi talep etmesi gibi nedenlerle özelleştirme yapılamamıştır. Aksine bu dönemde politik baskıların da etkisiyle yeni KİT'le kurulmuştur. Bütün bunlara rağmen 1950-60 dönemi ekonomide yıllık ortalama büyüme hızı %6,3 oranında gerçekleşmiştir; kişi başına düşen

GSMH 166 milyon dolar seviyesinden 359 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Buna karşın anılan dönemde önemli büyüklükte bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. 1950-59 döneminde toplam dış ticaret açığı 1 milyar 105 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (AKYILDIZ ve EROĞLU 2004).

E. 1960 – 1980 Döneminde Türkiye Ekonomisi

1961 yılı Anayasasında sosyal ve ekonomik özgürlüklere büyük önem verilmiştir. 1961 yılında 91 sayılı yasa ile yatırım hesaplamalarının analizi ve kalkınma planlarının hazırlanması için, Türkiye’de ilk olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1963 yılında uygulanmaya başlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları ile iç pazara yönelik endüstri faaliyetlerine ağırlık verilmiştir (ÇELEBİ, 2002). İthal edilen endüstri ürünleri yerine yerli üretim uygun görülmüştür. Bu dönemde Karma Ekonomi Koşulları yani Keynesyen ekonomi politikaları uygulanıyordu.

Keynesyen ekonomi politikaları temelinde, reel ekonomik büyüklüklerin müdahaleler yoluyla devletçe belirlenebileceği kanısı mevcuttur. Bu nedenle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uygulanan Keynesyen ekonomi politikaları, uzun süre ekonomik canlanmayı sağlamakla birlikte; sonuçta ortaya çıkan kamu finansman açıkları nedeniyle bugünkü mali ve ekonomik krizlerin yaşanmasına da neden olmuştur. Türkiye’de 1960-80 döneminde uygulanan korumacı politikalar belli dönemlerde tıkanmıştır. Bu tıkanıkların aşılması ve ihracatın artırılması için zaman zaman kur ayarlamalarına gidilmiştir (ÇELEBİ, 2002). Bu dönemde, bunların ilki 1960’ta olmak üzere 1970 ve 1980 yıllarında TL’nin değerinin düşürüldüğü görülmektedir. Söz konusu döneme her on yılda bir istikrar tedbirleriyle ekonomiye çeki düzen verildiği devresel krizler ortaya çıkmıştır (ÇELEBİ, 2002).

Çizelge 4 1963-1980 Arasındaki Kalkınma Planları Sonucunda Ortama Büyüme

Kalkınma Planları	Büyüme Oranı (%)
1963-1967 dönemi	6.6
1968-1972 dönemi	6.3
1973-1977 dönemi	5.2
1978 (1 yıllık dönem)	1.2
1979-1983 dönem	1.7

KAYNAK: Boratav, Korkut (2012), Türkiye İktisat Tarihi, s.85

Çizelge 4'te verilen verilere göre 1963-67 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-72 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı sağlanması amacıyla, 15 yıllık bir hedef içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet kalkınma uygulanmıştır. Bu 15 yıllık hedefler başlıca şöyle sıralanabilir (BORATAV 2012);

- Yılda %7'lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesi ile uyumlu bir biçimde sağlanması.

Kalkınma Planlarının uygulanmasıyla birlikte bu dönemde, 1961 yılında GSHM 5 milyar 480 milyon dolar iken 1979 yılında GSMH 81 milyar 696 milyon \$ seviyesine yükselmiştir (BULUTAY, 1975). Söz konusu 1963-1983 döneminde ortalama büyüme hızı %4,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ancak anılan dönemde Türkiye ekonomisinin enflasyonist bir sürece girdiği de görülmektedir. 1961 yılında %1,6 dolayında gerçekleşen enflasyon oranı 1970 yılında %8,1'e 1971 yılında aniden %16,5'e ve daha sonra da 1979 yılında %56,8'e yükselmiştir (BULUTAY, 1975). Türkiye'de 1970 yılında gerçekleştirilen kur ayarlamaları ile dünyada yaşanan petrol şoku ve izlenen genişlemeci para politikası 1971 yılından itibaren aniden hız kazanan fiyat artışlarının temel nedenlerini teşkil etmektedir (ÇELEBİ 2002).

1960-80 dönemin dış ticaret dengesi de sürekli açık vermektedir. Dış ticaret açığı 1977 yılında 4 milyar 43 milyon dolar seviyesiyle en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak 1979 yılında dış ticaret açığının 2 milyar 808 milyon dolar seviyesine gerilediği görülmektedir (BORATAV 2012). Aynı şekilde Türkiye'nin cari işlemler dengesi de 1973 yılı hariç sürekli açık vermektedir. Cari işlemler dengesi açığının da GSMH'ye oranı 1977 yılında yine en yüksek düzeyine çıkmıştır. Söz konusu yılda anılan oran %5,13'tür. Aynı yıl kamu kesimi

borçlanma gereğinin GSMH'ye oranı %8,7 ile döneminin rekorunu kırmış durumdadır (ÇELEBİ, 2002). Söz konusu oran 1978 yılında %3,2'ye gerilemiş ise de 1979 yılında tekrar %7,2'ye tırmanmıştır. Bu dönem dış borç stokunda da hızlı bir artışın yaşandığı dönem olmuştur. 1960 yılında 558 milyon dolar olan dış borç 1979'da 9 milyar 251 milyon dolar seviyesine yükselmiştir (ÇELEBİ, 2002). Böylece dönemin sonuna gelindiğinde ikinci on yılın sonunda yine ekonomide kriz patlak vermiştir. Bu krizin, 1970'li yılların ortasında bütün dünyada petrol şokuyla ortaya çıkan durgunluktan kaynaklanan; korumacı politikalar nedeniyle sürekli iç pazarın, dolayısıyla iç tüketimin aşırı genişlemesinden ve ekonomik büyümenin dış borçlanma mekanizmasına bağımlı olmasından kaynaklanan temel nedenleri vardır (PAMUK, 2012). Özellikle dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk sürecinin, Keynesyen ekonomi politikaları eleştirilmesi nedeniyle; artık dünyada yeni bir süreç vardır. Bu süreç ise küreselleşmedir. İşte bu süreç Türkiye'nin ekonomi politikalarında yeni bir dönüşüm ihtiyacı oraya çıkararak ve Türkiye'nin ekonomik koşulları ile küresel kabullerin yeni bir kesişim noktasıdır.

1960 – 1980 yılları arasında Türkiye ekonomisinde Küresel gelişmelere ve iç gelişmelere bağlı olarak yaşanan durgunluklar aynı zamanda emek piyasasını da etkilemiştir (BORATAV 2012). Bu dönemde ortaya çıkan enflasyon oranları ve kur krizleri nedeniyle işçinin alım gücü düşmüş ve piyasanın daralmasından dolayı işsizlik oranı yükselmiştir. Bununla birlikte bu dönemde Türkiye'deki emek piyasasında yer alan işçilerin kırsal ilişkileri kopmadığı için şehirde işsiz kalan işçi tarım döneminde memleketine giderek tarımla uğraşabilmektedir. 1980 sonrasında işçilerin kırsal kesimlerden kopuşları hızlanmıştır ve kapitalist işletmelerin ihtiyacı olan mülküz işçi bu dönemden sonra şehirde iş aramaya ve şehir çevresinde ve fabrika çevresinde yerleşim yeri kurmaya başlamıştır (ÇELEBİ 2002).

F. 1980 – 2002 Döneminde Türkiye Ekonomisi

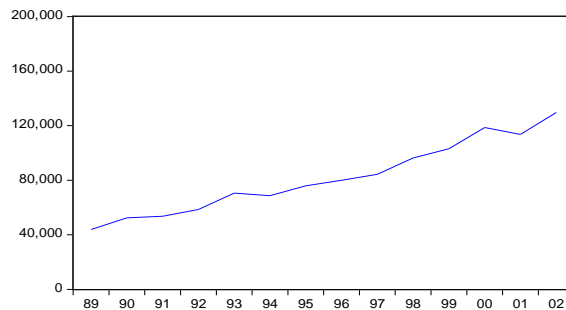
1970'li yılların ortalarından itibaren dünyada yaşanan ekonomik kriz ve Türkiye'de 1980'li yılların başına kadar uygulanan bütçe, kamu ve enflasyonist para politikalarını içeren ekonomi politikaları 1970'li yılların sonunda tıkanmış ve 1980 yılında 24 Ocak kararnamesi ile yeni önlemler alınmasına neden olmuştur (BORATAV 2012). Bu çerçevede, 1984 yılında 1 ve 2 sayılı Liberasyon

listeleri yürürlükten kaldırılarak dış ticarete serbestleşme ve küresel ekonomiye dâhil olma süreci başlatıldı. 24 Ocak kararnamesi ile alınan başlıca önlemler;

- Döviz gelirlerini artırıcı önlemler,
- İthalatın serbest bırakılmasına yönelik önlemler,
- Fiyat oluşumu ile ilgili önlemler,
- Yabancı sermayenin girişini serbest bırakmaya yönelik önlemler,
- İdari önlemler,
- Para politikası ile ilgili önlemler

24 Ocak 1980 tarihinde, Türk lirası dolar karşısında yaklaşık %49 oranında kur ayarlaması yapılarak dolar kuru 47 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır (ÇELEBİ, 2002). Sabit kur sistemi terk edilerek esnek kur politikası uygulamaya konuldu. Özellikle bu konuda Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkındaki 30 sayılı karar önemli bir değişim niteliği taşımaktadır. Söz konusu kararın ardından 32 Sayılı Karar devreye sokulmasıyla birlikte Türkiye'ye döviz ithali tamamen serbest hale getirilmiştir (PAMUK, 2012).

1980 yıllarında, kamu finansmanına ciddi disiplinler getirilmiştir, bunun yanında önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir (BORATAV 2012). Türkiye ekonomisinin dışa açılması için önemli adımlar atılmıştır. Türkiye ekonomisi için atılan ciddi ve önemli adımlar yeterli alt yapı ve disiplin uygulanmadığından özellikle 1986 yılından sonra kamu finansmanı darboğazlara girmeye başlamıştır (ÇELEBİ, 2002). Bu yıllarda enflasyon oranları düşürülemediği için. Kamu bütçesi disiplin altına alınamamıştır. Bu durumda serbest bırakılan uluslararası sermaye hareketleri, daha sonraki yıllarda önemli istikrarsızlıklar oluşturmaya başlamıştır.

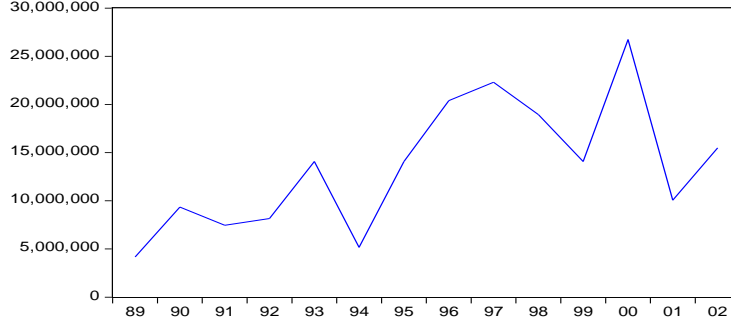

Şekil 2 1989 – 2002 Yılları Arasında Türkiye Dış Borç Stoku (TCMB)

Şekil 2’de dış borç stokunun yıllara göre değişim eğrisi incelendiğinde düzenlik bir artış olduğu görülmektedir. 24 Ocak Kararnamesi ile genel hatları belirlenen ekonomi politikalarının uygulamaya girmesiyle birlikte, 1977’den beridir durgunluğa giren ve 1980 yılında %2,8 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, yeniden canlanma dönemine girmiş ve Körfez Krizinin patlak verdiği 1990 yılı da dahil on yıllık dönem içerisinde ortalama yıllık %5,26 oranında büyüme kaydetmiştir (BORATAV 2012). Bu on yıllık dönemde dış borç stoku 11 milyar 374 milyon dolar seviyesinden 49 milyar 35 milyon dolar seviyesine yükselmiş ve kamu kesimi borçlanma ihtiyacının GSYH içerisindeki oranları 1986’dan itibaren tekrar yüksek düzeylerde seyretmeye başlayarak; 1990 yılında %7,4’e 1991 yılında %10,2’ye ve 1993’te %12’ye kadar yükselmiştir (BORATAV 2012).

Türkiye ekonomisinin büyüme denkleminin en önemli parametrelerinden birisi dış borçlanmadır. Ancak dünyada kredi faizleri yüksektir. Ayrıca dış borcun ödenmesi için ihracata dayalı bir model uygulanmalıdır. Ancak Türkiye içinde bunun yüksek enflasyon olup; toplumsal talepler bu yolda büyük bir dezavantajdır. Ek olarak üretime malın küresel pazarda satılabilmesi gerekir ancak küresel pazarda talep daralması ve yoğun bir rekabet söz konusudur.

1990 yılından itibaren böyle bir sürece giren Türkiye ekonomisi 1994 yılında tekrar durağan bir sürece girmiş ve 5 Nisan İstikrar Önlemleri uygulanması hayata geçirilmiştir (BORATAV 2012). Türk Lirasının %39 oranında değeri düşürülmüş ve böylece ihracat artırılarak dış ticaret açığı kapatılmaya ve dış borç ödemelerinin finansal kaynak ayırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu sürecin devamında %149 oranında enflasyon ve ekonomide %6,1 daralma meydana gelmiştir (ÇELEBİ 2002). 1994 yılını takip eden yıllarda her ne kadar Türkiye ekonomisi yeniden büyüme sürecine girmişse de halen mali kriz devam etmiştir (ÇELEBİ, 2002). Şekil 3’te de görüleceği gibi Türkiye’nin 1996 yılında dahil olduğu Gümrük Birliği sürecinin de etkisiyle dış ticaret açığı tarihinin en yüksek değerine ulaşmıştır ki halen daha Türkiye ekonomisinin kronikleşmiş bir sorunu olarak durmaktadır; dış ticaret açığı. 1997 yılında dış ticaret açığı 22 milyar 340 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir takip eden yıllar da 1998 ve 1999 dış ticaret açığında azalmalarda olsa da 2000 yılında ani bir kırılma ile açık 26 milyar 727 milyon Dolar seviyesine yükselmiştir.

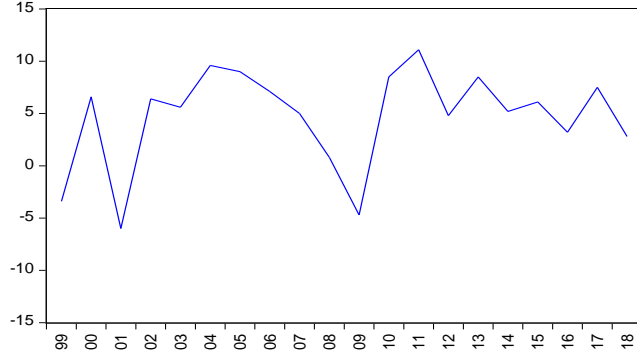
Şekil 3 1989 – 2002 Yılları Arasında Gerçekleşen Dış Ticaret Açıkları (TCMB)

2001 yılı Türkiye ekonomisi için dönüm noktası olmuştur. 2001 yılından sonra Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasına hız verilmiştir. Bununla beraber özelleştirmeler hızlandırılmış, bankaların mali yapısını güçlendirecek kanunlar kabul edilmiş, Türkiye'nin iç pazarı uluslararası sermayenin giriş çıkışına açılmış, IMF'nin daraltıcı para politikalarına yönelik reçeteleri uygulamaya konulmuş ve esnek kur sisteminden vazgeçilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir. 1980'de ilk adımı atılan küresel ekonomiye dahil olma politikaları 2001 yılından sonra ivme kazanmış ve tamamlanmıştır.

G. 2001 Sonrası Türkiye Ekonomisi

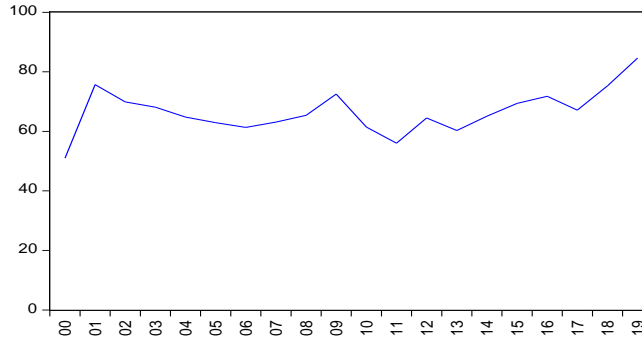
2001 yılından sonra Türkiye ekonomisi küresel bazda atılım dönemine girmiştir. Özelleştirme politikasının hız kazanmasıyla birlikte Türkiye pazarı uluslararası sermayeye açılmıştır. 2001 yılında %-5.7 negatif büyümenin ardından yeni dönemle birlikte Türkiye ekonomisi 2002 yılında %6,2 büyüme oranını yakalamıştır (BORATAV 2012).

Küresel pazara dahil olma süreciyle birlikte Türkiye ekonomisi 2009 yılına kadar yüksek büyüme oranları yakalamıştır; en yüksek büyüme oranını ise %9,4 ile 2004 yılında yakalamıştır. 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin etkisiyle birlikte 2009 yılında %-4.8 negatif büyüme oranından sonra 2010 yılında %9,2 büyüme oranını yakalamıştır (PAMUK, 2012). 2008 yılındaki küresel finans krizinin Türkiye'yi etkilemesi Türkiye ekonomisinin küresel boyutta kırılganlığını ortaya çıkarmış ve ekonomi için yeni politikaların belirlenmesinin zeminini hazırlamıştır.

Şekil 4 1999 – 2018 Yılları Arasında Türkiye Büyüme Oranları (TCMB)

Büyüme oranlarına rağmen Türkiye pazarının uluslararası sermayeye açılmasından dolayı ihracat ithalata bağımlı hale gelmiştir ve ihracatın ithalatı karşılama oranı belirgin bir artış gösterememiştir. Buna bağlı olarak dış ticaret açığı kapatılamaz noktaya gelmiştir. Şekil 5’te de görüleceği gibi sadece 2001 ve 2009 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranı belirgin bir yükselme göstermiştir. Bu durumun nedeni kriz dönemlerinde Türkiye’den sermaye çıkışı artması ve krize bağlı olarak dış ticaretin yavaşlamasıdır.

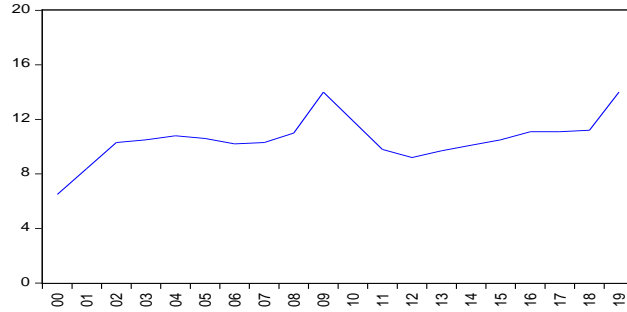

Şekil 5 Türkiye Ekonomisinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (TCMB)

2013 yılından itibaren merkezi hükümet tarafında benimsenen ithal ikameci yaklaşımla birlikte ülke içerisinde üretim teşvik edilmektedir (EĞİLMEZ 2018). Buna bağlı olarak ihracatı özendirici ve ithalattan uzaklaştırıcı politikalar hayata geçirilmiştir. 2018 yılında yaşanan kur kriziyle birlikte ithal ikameci ülke içerisinde üretimi teşvik edici politikalar hız kazanmıştır. Ülke ekonomisinin döviz hareketleri karşısında kırılganlığı ülke içerisinde sermaye hareketleri hızlandırılarak giderilmeye çalışılmıştır.

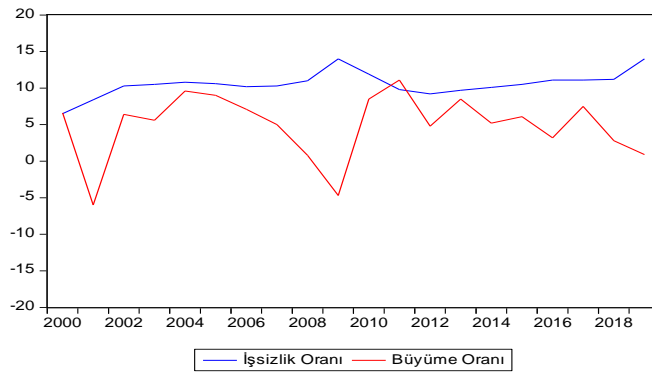
Türkiye’deki sanayi sektörünün yapısal olarak üretim için ithalata bağımlı olması dış ticaret açığının giderilmesi önünde engel olmaktadır. Yaşanan kur dalgalanmaları beraberinde enflasyon baskısını artırmakta ve işçinin alım gücünü

düşürmektedir. Ekonomi içerisinde hizmet sektörünün sanayi sektörüne oranla ağırlığının fazla olması yapısal kırılmalarda işsizlik oranında artışı etkilemektedir.

Şekil 6 2000 – 2019 Yılları Arası İşsizlik Oranları (TCMB)

İşsizlik oranındaki dalgalanma ekonomi yıllık bazda gerçekleşen büyüme oranının beklenen istihdamı yaratamadığını göstermektedir. Neoliberal iktisat politikalarının benimsenmesi de devletin istihdam yaratma gücünü ortadan kaldırmıştır. Bu etkilerle birlikte ekonomi içerisinde gelir dağılımında adaletsizlik ve fakirleşme oranı yükselmektedir. İthal ikameci yaklaşımla birlikte hükümet tarafından belirlenen istihdam destekleri yeteri kadar istihdam yaratacak boyuta ulaşmamaktadır. İşsizlik ile ekonomik büyümenin karşılaştırmalı grafiği incelendiğinde büyüme hızının artış hızı ile işsizlik oranında düşüş hızı birbirini karşılamamaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik büyüme ile işsizlik oranları birbirlerini karşılıklı olarak açıklamakta yeterli değildirler.

Şekil 7 2000 – 2018 Yılları Arası Büyüme ve İşsizlik Oranı (TÜİK)

Türkiye ekonomisinde; işsizlik, enflasyon, dış ticaret açığı, borçlanma ve yoksulluk temel sorunlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Ülke ekonomisinde, belirlenen ekonomi politikaları, iktidara gelen hükümetlerin oy kaygıları nedeniyle süreklilik kazanamamıştır. Bu nedenle devamlılık sağlayan

ekonomik politikaların varlığı ülke ekonomisi için söylenmesi zordur. Uzun vadeli, istihdam yaratıcı, sermaye birikiminin ve yatırımların önünü açacak aynı zamanda ekonomiye artı değer katacak ekonomi politikalarını, uygulama zorluğu nedeniyle, iktidara gelen hükümetler uygulamaktan kaçınmıştır. Belirlenen beş yıllık kalkınma planlarının takibi ve uygulama sahasındaki denetimleri eksik kalmıştır. Hükümetler, gündelik politikalarla oy kaygısı güderek, kalkınma yanlısı politikaları es geçmişlerdir.

Dünya konjonktürüne göre belirlenen iktisat politikalarının ülke ekonomisi üzerindeki etkileri üzerine araştırmalarının yapılmaması ve Türkiye özelinde özgün iktisat politikasının belirlenmemesi nedeniyle ülke ekonomisinde kronik sorunlar devamlılık sağlamaktadır. Ülke ekonomisinde 24 Ocak kararnamesi ile başlayan Neoliberal süreciyle birlikte Türkiye pazarının kademe kademe küresel pazara açılması, ülkede sanayinin rekabet gücünü kırmıştır. Ülke sanayi üretimden yan sanayiye ve montaj sanayisine dönüşmüştür. Tüm bu etkenlerle birlikte ekonomi içerisinde işsizlik, gelir dağılımı ve fakirleşme gibi problemler toplumsal alanda derinleşerek hissedilmeye başlamıştır.

VII. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Dünya üzerinde sanayileşmesini tamamlayamayan ülkelerin ekonomik olarak çözmesi gereken sorunların başında; ekonomik büyüme, istihdam, enflasyon ve gelir dağılımı gelmektedir. Ekonomi içerisinde bir önceki yıla göre GSYH’de meydana gelen büyüme, ekonominin reel kesiminde istihdam yaratıcı etki oluşturmuyorsa ve kişi başına düşüne GSYH’deki artış reel gelirden bir artış meydana getirmiyorsa, ekonomi politikalarında yetersizlikten ve ekonomi içerisinde fırsat eşitliğinden söz edilebilir. Servet dağılımındaki adaletsizlik, toplumsal sınıflar arasında en fazla gelir elde eden sınıfta kendini gelir toplama olarak gösteriyorsa ve stoklanan gelir reel yatırım olarak topluma geri dönmüyor, ülke içerisinde sınıflar arasında gelir farkı açılacaktır ve ülke içerisindeki orta sınıfın nüfustaki ağırlığı azalacaktır.

Ekonomik büyümenin, istihdamı pozitif etkilememesi yani doğru gelir dağılımında adaletsizliğe neden olacağı gibi enflasyonu da hızlandıracaktır. Enflasyon artışları ile işçinin elde ettiği ücretin reel değerinin düşmesiyle birlikte işçinin alım gücü azalacak ve toplumda fakirleşme oranı yükselecektir. Lorenz eğrisi üzerinden ifade edilirse; toplumda fakirleşme oranı yükselirse Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşacaktır. Buna bağlı olarak fakirleşmenin artmasıyla birlikte ekonomide servetini artıran kesimin oranı düşecek ve fakirleşen oranları yükselecektir ve Gini katsayısı birine yaklaşacaktır.

A. Türkiye Ekonomisinde Büyüme, Gelir Dağılımı ve İstihdam

Türkiye, ekonomik ve toplumsal açıdan sanayileşme sürecinde olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu özellik nedeniyle, Türkiye ekonomisinde tarihsel süreçte çözülmeyi bekleyen temel sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar; istihdam, işsizlik, gelir dağılımı, sanayileşme ve büyüme. Sorun en temelinde tarihsel süreçte ekonomi politika eksikliği ve tarihsel süreçte devamlılık arz eden toplumsal ilişkiler yatmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisi özelinde ele

alınacak sorunlar; istihdam, büyüme ve gelir dağılımıdır. Bu sorunlara ekonomi politika ekseninde yaklaşılmaktadır.

Gelir dağılımı ve işsizlik üzerine Türkiye ekonomisi incelenecek olursa eğer, TÜİK'in 2019 yılının Eylül ayında yayınladığı 2018 yılına yönelik araştırmasında ülke içerisinde en yüksek gelir sahip %20'lik toplumsal kesim milli gelirin %47,6'sını, gelir düzeyi en düşük %20'lik toplumsal kesim ise milli gelirin %6,1'ini elde ediyor. Ülke nüfusunun %60'lık toplumsal kesimi ise milli gelirin %46,3'ünü kendi arasında paylaşmaktadır. Tüm bu verileriyle birlikte Türkiye'de Gini katsayısı 2018 yılı için 0.408 olarak hesaplanmıştır. Ülke nüfusu arasında %20'lik kesimleri arasındaki gelir farklılıkları ekonomi üzerinde; istihdam, enflasyon ve yapısal sorunlara neden olmaktadır. Toplum içerisindeki en zengin %20'lik kesimin oluşturduğu servet birikiminin sanayi yatırıma dönüşmediği için elde edilen servetin stoklanması ekonomi içerisinde çekilen finansal kaynak olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 5 Türkiye'de Yıllık Ortalama İş Gelirleri

	2019	2018	2017
Kendi Hesabına	27.127	24.134	21.999
Yevmiyeli (Mevsimlik)	14.769	13.280	11.634
Ücretli veya Maaşlı	34.286	30.106	27.449
İşveren	95.495	88.285	83.542

KAYNAK: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=66&locale=tr>

Çizelge 5'te Türkiye'de aktif nüfusun çalışma koşullarına göre yıllık ortalama gelirleri görünmektedir. Toplumsal sınıfların gelirine göre oranlama yapıldığında kişi başına yıllık 42.919 TL gelir düşmektedir. Bu ortalama gelir baz alındığında yoksulluk riski ortalama gelirin %70'i ve altını elde eden kişilerin nüfusa oranlaması çizelge 6'da görüldüğü gibi 2019 yılında %28'dir. Bu yaklaşımla yıllık ortalama gelirin %70 düzeyini yani 30.043 TL'lik kısmını ve altını toplumun %28'i elde etmektedir. Görelî yoksulluk yaklaşımıyla TÜİK üzerinden elde edilen verilerle, toplumun %28'lik kısmı toplumsal hayata dahil olmakta ve dahil olma sürecinde karşılarına çıkan maliyetleri karşılamakta zorlanmaktadır ve bu nedenle bu kesim ya toplumdan dışlanmaktadır ya da dışlanmak üzereler.

Çizelge 6 Türkiye Yoksulluk İstatistikleri

	Yoksulluk Riski %70		
	2019	2018	2017
Yoksulluk Açığı (%)	28,9	28	27,2
Yoksulluk Oranı (%)	28,5	28,5	28,1

KAYNAK: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=66&locale=tr>

Gelir dağılımındaki bozulma işsizlik oranına etki etmektedir. TÜİK'in 2019 yılı verilerine göre 15 – 64 yaş arasındaki aktif nüfusun %14'ü işsiz durumda bulunmaktadır. Ekonomik veriler ölçeğinde aktif nüfusun %14'ü GSYH'den pay alamamaktadır veya kayıt dışı çalışmaktadır. Bu nedenle kesim en düşük gelirli %20'lik toplumsal kesimin içerisine dahil edilebilir, buna bağlı olarak işsiz %14'lük aktif nüfus ancak gelir düzeyi en düşük %20 toplumsal kesimin GSYH'den aldığı %6,1'den pay alabilmektedir. Bu pay, çalışmayan nüfusun otonom giderlerini yani yaşamak için tüketmek zorunda kaldıkları zorunlu harcamalarını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre TÜİK verilerine göre 15 – 64 yaş arasındaki aktif nüfusun %50,3'ü istihdam edilmiş durumdadır.

Çizelge 7 Türkiye'de Bölgelere Göre İşgücü İstatistikleri

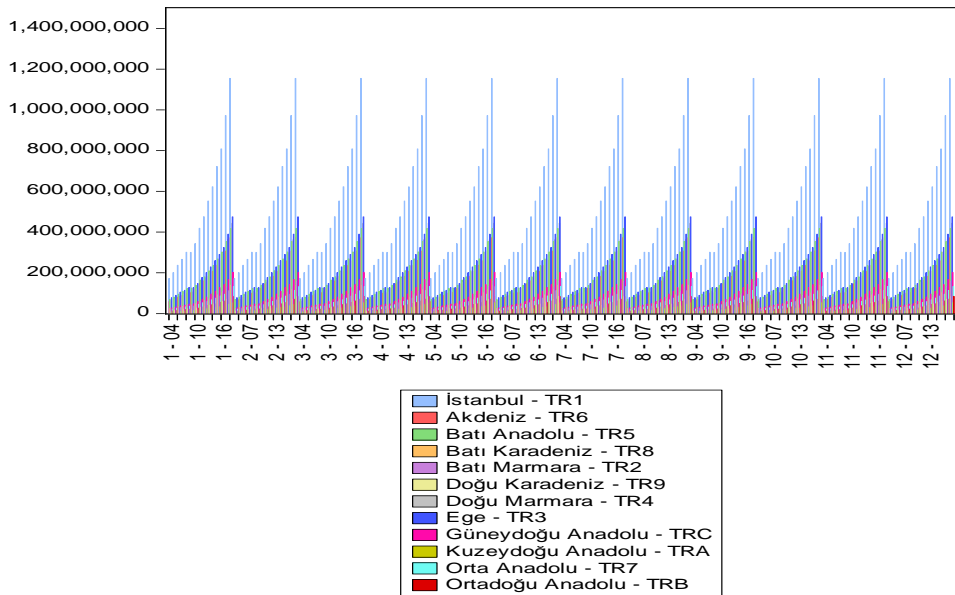
	İstihdam (%)		İşgücüne Katılım (%)		İşsizlik (%)	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Akdeniz	48,8	50,2	57	57,3	14,4	12,4
Batı Anadolu	50,3	51,8	57,6	57	12,6	9
Batı Karadeniz	54,9	57,1	60,2	61,3	8,9	6,9
Batı Marmara	55,7	58	62	62,3	10,2	6,9
Doğu Karadeniz	57,3	57,5	64,1	61,5	10,6	6,5
Doğu Marmara	51	53,8	58,3	59,6	12,5	9,8
Ege	54,9	56,5	62,7	62,7	12,4	9,9
Güneydoğu Anadolu	38,2	39,9	49,4	48,8	22,6	18,3
Kuzeydoğu Anadolu	45,7	49,5	51,3	53	10,9	6,7
Orta Anadolu	47	48,2	54,9	55,1	14,4	12,6
Ortadoğu Anadolu	44,8	45,7	55,1	53,9	18,7	15,3
İstanbul	52,7	54,2	62	61,9	15	12,5

KAYNAK: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr>

Çizelge 7'de görüldüğü gibi istihdam, işgücüne katılım ve işsizlik verileri bölgeler arasında dengeli dağılmamaktadır. Çizelge 7 incelendiğinde 15 – 64 aralığında 2019 yılı verisine göre işgücüne katılım oranı en düşük bölge Güneydoğu Anadolu ve bu bölgede işsizlik oranı %22,6 ve aynı yılda istihdam oranı %38,2 olarak gerçekleşmiş. Aynı çizelgede 2019 yılında işgücüne katılım

oranı en yüksek bölge Doğu Karadeniz ve bu bölgede işsizlik oranı %10,6 ve aynı zamanda istihdam oranı %57,3 olarak gerçekleşmiş. Bölgelerde işgücüne katılım oranını belirleyen en temel etkenler, o bölgeye yönelik belirlenen yatırım politikaları ve kalkınma planlarıdır. Bu etkenler dışında bölgede terörün varlığı da bölgenin ekonomik şartlarına etki etmektedir ve teröre bağlı göçlerin artmasıyla birlikte bölgenin ekonomik olarak kalkınma gücü azalmaktadır. Bölgeler arasında meydana gelen istihdam verilerindeki dengesizlik bölgelerin GSYH'den aldıkları payları ve GSYH'nin bölgelere göre dağılımını etkilemektedir.

Şekil 8'de görüldüğü gibi Türkiye'de GSYH'den en yüksek payı Marmara Bölgesi alırken en düşük payı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi almaktadır. Bölgeler arası gelir farkı gelişmişlik farkını da etkilemektedir. Buna bağlı olarak bölgeler arası insani gelişimde farklılık göstermektedir. Tüm bu sebeplerle birlikte bölgeler arası yoğun göçler yaşanmakta ve en az gelişmiş bölgeden en çok gelişmiş bölgeye doğru yoğun nüfus akışı gerçekleşmekte. İç göçlerle birlikte GSYH'den en çok pay alan bölgelerde nüfus yoğunluğu artmakta bölgelerde yoksullaşma ve mülksüzleşme oranı artmaktadır. Bölgeler arası gelir dağılımını etkileyen en temel faktör, bölgelere özgü ekonomi politikalarının yoksunluğudur. Bölgeler arası gelir dağılımındaki dengesizlik aynı zamanda insani gelişime ve insan kaynağını ortaya çıkarmada da yetersizliği beraberinde getirmektedir.

Şekil 8 Bölgelere Göre GSYH'den Alınan Paylar (TÜİK)

Bölgeler arası GSYH farkının bireylere yansımaları kişi başı gelirin düşük olması ve yoksullaşmadır. Bu etkiyle birlikte gelir dağılımının eşit dağılması engellenmekte ve toplumsal olayların tetikleyici unsurunu oluşturmaktadır. Türkiye gibi sanayileşme sürecinde olan ülkelerde aynı sorunlar farklı etkilerle kendisi göstermektedir. Bu nedenle ülke içerisinde bölgeler arası ekonomik ve toplumsal dengeler devlet tarafından gözetilmelidir. Bölgeler arası ekonomik dengesizlikler, iç göçü hızlandıracağı için ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde yeni toplumsal sorunların çıkmasına ve işsizliğe bağlı yoksulluğun artmasına neden olacaktır.

B. Büyüme, Gelir Dağılımı ve İstihdam Üzerine Karşılaştırmalı Analiz

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin toplumsal ve ekonomik dağılım yapılarında bozulmalar görülmektedir. Sanayileşme sürecini tamamlamış Avrupa Birliği'nde toplumsal ve ekonomik dağılım yapıları ancak sömürgeci politikalarla birlikte düzelme eğilimi göstermiştir. Gelişen sömürgeci anlayışıyla birlikte sanayileşmesini tamamlamamış ülkeler sanayileşmesini tamamlamış ülkeler için pazar konumuna geldi ve sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin sanayileşmesini tamamlamamış ülkelere elde edilen artı değeri kendi toplumları arasında bölüştürülmesiyle birlikte gelir dağılımında ancak adalet sağlayabilmişlerdir. Buna bağlı olarak sanayileşmesini tamamlamamış ülkelere de gelir dağılımında bozulmalar, işsizlik, enflasyon ve dış ticaret açığı gibi kronik sorunlar ortaya meydana çıkmaktadır.

Çizelge 8 1999 -2019 Döneminde Ülkelere Göre Ortalama İşsizlik ve Büyüme

Ülke	Ort. İşsizlik (%)	Ort. Büyüme (%)
Türkiye	10,362	4,50
Şili	8,035	3,685
Çin	3,970	9,065
Almanya	7,125	1,43
İspanya	15,805	1,97
Yunanistan	15,480	0,465
Hırvatistan	13,243	1,835
İtalya	9,380	0,46
Güney Kore	3,730	4,41
ABD	5,920	2,215
Japonya	4,23	0,85

KAYNAK: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/#>

Çizelge 8’de ifade edile verilere göre sanayileşme sürecini tamamlamamış ve sanayileşme sürecinde olan Türkiye’nin 1999 – 2019 yılları arasındaki gerçekleşen ortalama büyüme oranı %4,5’tir ve aynı dönem içerisindeki ortalama işsizlik oranı %10,362’dır. Türkiye’nin ortalama büyüme oranı diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, ülke ekonomisinin Avrupa ülkelerinin ekonomilerine göre daha dinamik ve buna bağlı olarak Asya ülkelerine göre daha durağan olduğu ifade edilebilir. İşsizlik göstergesine göre Türkiye’nin Avrupa ülkelerine göre işsizlik oranı düşük ancak Asya ülkelerine göre işsizlik oranı yükseltir. Ortalama büyüme ve işsizlik oranlarında görünen bu durumun sebebi, dünya ekonomisinde üretim hattının batı ülkelerinden doğu ülkelerine yani Japonya, Çin ve Güney Kore gibi ülkelere kaymasıdır. Asya ülkelerinin ekonomileri daha dinamik bir görüntü çizerken Avrupa ve Amerika ülkeleri daha durağan bir görüntü çizmektedir. Türkiye, konum olarak Avrupa ve Asya kıtasının geçiş noktasındadır ve bulunduğu bölge ön Asya olarak ifade edilmektedir. Ülke, konumunun bu iki kıta hattının geçiş noktasında olması ekonomik olarak her iki kıtadan da faydalanma olanağı sunmaktadır.

Çizelge 9 Ülkelere göre kişi başı GSYH (Dolar)

	2015	2016	2017	2018
Avustralya	55080	55729	56095	56842
Hollanda	51872	52727	53942	55023
Japonya	47103	47403	48511	48766
Finlandiya	45655	46721	48033	48749
Almanya	45321	45960	46917	47478
Fransa	41765	42055	43002	43664
İngiltere	42009	42510	43011	43325
İtalya	33961	34455	35098	35432
İspanya	30550	31450	32283	32950
Güney Kore	24871	25484	26152	26762
Portekiz	22018	22534	23381	23995
Yunanistan	22615	22666	23053	23558
Şili	14722	14771	14749	15130
Türkiye	13853	14063	14875	15069
Rusya	11355	11356	11551	11844
Çin	6500	6908	7347	7807

KAYNAK: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/#>

Ülkelere göre kişi başı gelir çizelge 9’da bulunan verilere göre incelendiğinde 2018 yılı verilerine göre Şili ile Türkiye birbirine yakın ülkeler

olarak görünmektedir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin coğrafi konum olarak Avrupa ve Asya kıtaları arasında köprü ülkesi olması konum olarak Avrupa Birliği ticari ortak olmasını ve Şili'nin Güney Amerika kıtasında olması ve çevresinde bulunan ülkelerin ekonomik sorunlarla boğuşması ve kıtasal olarak düzenli devlet yapılarının bulunmadığı dikkate alınırsa Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH açısından Şili'den ileride olması gerekmektedir. Türkiye, sanayileşme sürecini tamamlayamadığı ve demokratik yapısını hala oturtamadığı için ekonomi politikaları gelen siyasi iktidarlara göre sürekli değişkenlik göstermektedir. Türkiye'de siyasi sürecin yarattığı belirsizlik ve günübirlik politikalar ekonomide belirsizliği ve oy kazanmaya odaklı ekonomi politikalarını ortaya çıkarmaktadır.

Çizelge 10 Ülkelere göre GİNİ Katsayıları

	2016	2017	2018
Japonya	30,8	30,8	29,9
Avrupa Birliği	30,6	30,3	30,4
Türkiye	39,6	40	40,3
Şili	45,8	44,4	42,4
Çin	46,5	46,7	46,8

KAYNAK: TÜİK; <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr>

Dünya Bankası; <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

Çin GİNİ veri; <https://www.statista.com/statistics/250400/inequality-of-income-distribution-in-china-based-on-the-gini-index/>

Japonya GİNİ veri; <https://knoema.fr/atlas/Japon/Indice-de-GINI>

Çizelge 10'da yer alan GİNİ katsayılarına göre ülkelerin yapıları incelendiğinde en iyi gelir dağılımına sahip ülkenin Japonya olduğu ve en kötü gelir dağılımına sahip ülkenin de Çin olduğu görülmektedir. Japonya'nın kentleşme oranının ve sanayileşme oranının yüksek olduğu ve ekonomik büyüme açısından durağan ve düşük işsizlik oranına sahip olması gelir dağılımında dengenin sağlanması katkı sağladığı görülmektedir. Ek olarak Çin'in sanayileşme sürecinde olması ve kırsal nüfusu oranının yüksek ve kentleşme oranının düşük olması dikkate alınırsa gelir dağılımında bozulmasının nedeni açıklanabilir. Türkiye'de de kırsal – kent arası dengenin sağlanamaması ve Çizelge 7'de de görüldüğü bölgeler arası istihdam oranı ve işsizlik oranını farklılıkları gelir

dağılımında bozulmalara etki etmektedir. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde olduğu düşünülürse, kırsal-kent arasında ekonomik dengelerin sağlanması ve gelir dağılımında en az AB ülkelerinin ortalamasını yakalaması gerekmektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin toplumsal ve ekonomik dağılım yapılarında bozulmalar görülmektedir. Sanayileşme sürecini tamamlamış Avrupa Birliği'nde toplumsal ve ekonomik dağılım yapıları İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci politikalarla birlikte düzelme eğilimi göstermiş. Gelişen sömürgeci anlayışıyla birlikte sanayileşmesini tamamlamamış ülkeler sanayileşmesini tamamlamış ülkeler için pazar konumuna geldi ve sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin sanayileşmesini tamamlamamış ülkelere elde edilen artı değeri kendi toplumları arasında bölüştürülmesiyle birlikte gelir dağılımında düzelmeler ortaya çıktı. Buna bağlı olarak sanayileşmesini tamamlamamış ülkelere de gelir dağılımında bozulmalar, işsizlik, enflasyon ve dış ticaret açığı gibi kronik sorunlar ortaya çıkmaktadır.

VIII. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ÜZERİNE GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ

Çalışmada, Türkiye’de gerçekleşen ekonomik büyüme ve istihdam verilerinin arasındaki ilişki incelenecektir. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri dağıtım sistemi üzerinden oluşturulmuştur. GSYH verileri 2009 yılında yapılan hesaplama değişikliği üzerine hesaplanan verilerle 1998 – 2019 yılları arasında oluşturulmuştur ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası üzerinden alınmıştır. İstihdam verileri Türkiye İstatistik Kurumu üzerinden 1998 – 2019 yılları arasında oluşturulmuştur.

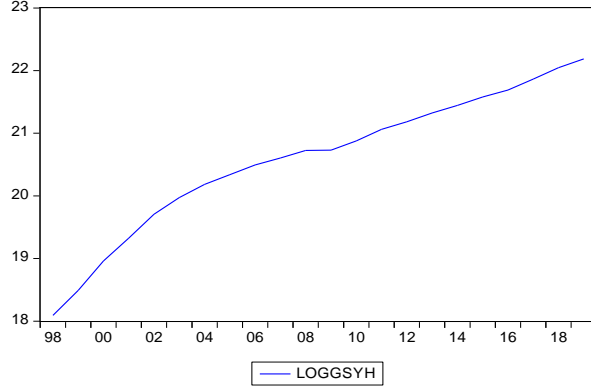
Çalışmada kullanılan serilerin her ikisinin de büyük değerlere sahip olmasından dolayı serilerin durağanlık analizi yapılabilmesi için logaritmaları alınmıştır. Çalışmada logaritması alınan GSYH serisini LOGGSYH ve istihdam serisini LOGİSTH ifade etmektedir. Çalışma Eviews 7 paket programı aracılığıyla hazırlanmıştır.

A. Durağanlık Analizi

Zaman serileri, bir önceki döneme göre değişkenlik içerdikleri için dinamik görünüm sergilemektedirler. Bu eksende zaman içerisinde dalgalanan seri trend içermekte ve seride ortalamadan sapmalar göstermektedir. Zaman içerisinde dalgalanan seriler üzerinden çalışma yapılabilmesi için trendden arınmış olarak serilerin ortalama etrafında dalgalanması beklenir.

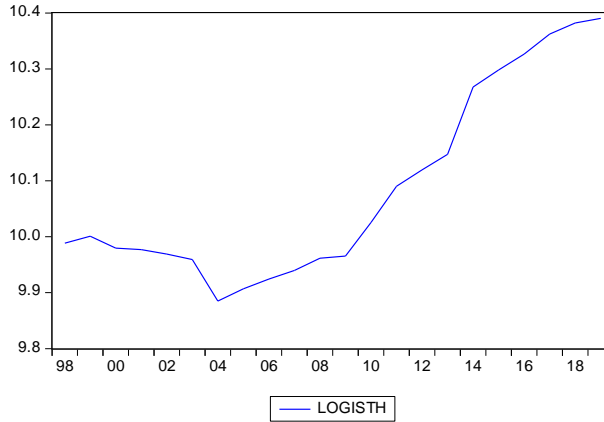
Zaman serilerinin durağanlığının tespiti için birim kök testleri kullanılmaktadır. Birim kök testlerinin sonuçlarına göre serinin farkları alınarak seriler durağanlaştırılır ve böylelikle seri hem trendden arındırılır hem de ortalama etrafında dalgalanması sağlanır. Şekil 9’da LOGGSYH verisinin 1998 yılından 2019 yılına kadar olan hareketi görünmektedir. Şekilde 1998 yılından

2019 yılına kadar sürekli artış gözlemlenmektedir bu veriye dayalı olarak GSYH serisinin durağan olmadığı ifade edilebilir.

Şekil 9 LOGGSYH Serisinin Zaman İçerisinde Dalgalanması

Şekil 10'da LOGISTH serisinin zaman içerisinde dalgalanması görülmektedir. Grafikte dönemsel kırılmalarla birlikte 2004 yılından 2019 yılına kadar artış trendi görünmektedir. Bu eksenle İstihdam verisi durağan olmadığı ifade edilebilir.

Şekil 10 LOGISTH Serinin Zaman İçerisinde Dalgalanması

Durağan olmayan serilerle çalışırken sahte regresyon sorunu ve bu duruma ek olarak yapılan analizlerde tutarlılık sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgularda sahte ilişkinin elde edilmesi söz konusu olmaktadır. Kısaca zaman serilerinde güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için serilerin durağanlaştırılması gerekmektedir. İstatistiksel olarak zaman içerisinde ortalama etrafında dalgalandıran seriler durağandır. Bir başka deyişle farklı iki zaman dilimi için serinin örneklem ortalamasının, varyansının ve kovaryansının aynı olması serinin durağan olduğunun göstergesidir (GUJARATI 2018: 744). Zaman serilerinin durağan olması olarak ifade edilen husus, zaman içinde varyansın ve

ortalamanın sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır (TAKIM 2010: 5).

- Ortalama $E(Y_t) = \pi$
- Varyans $var(Y_t - \pi)^2 = \delta^2$
- Kovaryans $E(Y_t - \pi)(Y_{t-k} - \pi)$

Zaman serisi durağan değilse, stokastik veya deterministik trend içermektedirler. Ancak seri üzerinde uzun dönemde deterministik bir trendin varlığıyla düzensiz modellerde zaman içinde ortaya çıkan ve daha sonra kayıp olan trendler birbirinden farklıdır (GUJARATI 2018: 745). LOGGSYH ve LOGISTH serilerinin birim kök sınaması ADF (Genişletilmiş Dickey – Fuller) testiyle yapılmıştır. ADF denklem modeli aşağıda verilmiştir.

Denklem 5 ADF (Genişletilmiş Dickey - Fuller) Modeli

$$\Delta Y_t = a + b_t + \gamma Y_{t-1} + c \sum \Delta Y_{t-1} + u_t$$

H_0 hipotezi serinin birim kök içerdiğini ($r = 0$) ifade etmektedir. H_0 reddediliyorsa serinin birim kök içermediği ifade edilir ve seri durağandır. Seviyesinde durağan olmayan değişkenin durağanlığı sağlanana kadar farkı alınır. Zaman serilerinin durağanlık analizlerinde genellikle ADF, PP ve KPSS testleri kullanılmaktadır.

1. LOGGSYH ve LOGISTH Serilerinin ADF Birim Kök Testi

Şekil 9 ve 10'da grafikleri verilen serilerin şekil üzerinde durağan olmadığı ifade edilmişti. ADF birim kök sınaması ile serilerin durağanlık süreci incelenecek ve bulgulara göre LOGGSYH ve LOGISTH serileri durağanlaştırılacaktır.

Çizelge 11 GSYH (LOGGSYH) ADF Test Sonuçları

	T İstatistik Değeri	Test Kritik Değeri $\alpha = 0.05$	Değerlendirme
LOGGSYH	1.122172	-1.959071	H ₀ Reddedilemez
DLOGGSYH	-1.778396	-1.959071	H ₀ Reddedilemez
DDLOGGSYH	-5.627573	-1.960171	H ₀ Reddedilir

* DLOGGSYH, LOGGSYH serisinin 1. farkını ve DDLOGGSYH, LOGGSYH serisinin 2. farkını ifade eder.

** H₀ LOGGSYH serisi birim kök içermektedir.

Çizelge 11'deki istatistik verilerine göre LOGGSYH serisi için %5 anlamlılık düzeyinde T istatistik ve test kritik değerlerinin mutlak değerleri alındığında test kritik değeri T istatistik değerinde büyük çıkmaktadır. Bu nedenle H₀ reddedilemez ve seri birim kök içermektedir. DLOGGSYH serisi içinde %5 anlamlılık düzeyinde durum aynıdır ve H₀ reddedilemez. DDLOGGSYH serisi için %5 anlamlılık düzeyinde T istatistik değerinin mutlak değeri test kritik değerinin mutlak değerinden büyüktür ve H₀ reddedilir. LOGGSYH serisi ikinci farkında (I (2)) durağandır.

Çizelge 12 İstihdam (LOGISTH) ADF Test Sonuçları

	T İstatistik Değeri	Test Kritik Değeri $\alpha=0.05$	Değerlendirme
LOGISTH	2.386715	-1.958088	H ₀ Reddedilemez
DLOGISTH	-3.009294	-3.020686	H ₀ Reddedilemez
DDLOGISTH	-5.486818	-1.606610	H ₀ Reddedilir

* DLOGISTH, LOGISTH serisinin 1. farkını ve DDLOGISTH, LOGISTH serisinin 2. farkını ifade eder.

** H₀ LOGISTH serisi birim kök içermektedir.

Çizelge 12'deki istatistik verilerine göre LOGISTH serisi için %5 anlamlılık düzeyinde T istatistik ve test kritik değerlerinin mutlak değerleri alındığında test kritik değeri T istatistik değerinde büyük çıkmaktadır. Bu nedenle H₀ reddedilemez ve seri birim kök içermektedir. DLOGISTH serisi içinde %5 anlamlılık düzeyinde durum aynıdır ve H₀ reddedilemez. DDLOGISTH serisi için %5 anlamlılık düzeyinde T istatistik değerinin mutlak değeri test kritik değerinin

mutluk değerinden büyüktür ve H_0 reddedilir. LOGISTH serisi ikinci farkında (I(2)) durağandır.

LOGGSYH ve LOGISTH serileri ikinci farklarında durağan oldukları için Granger Nedensellik analizi yapılabilir ancak test sonucunun tutarlı olması için Varyans analizi yapılacak ve serilerin uygun gecikme değerleri, sürecin durağanlığı, oto korelasyon, serilerin normal dağılımı ve değişen varyans sorunu incelenecektir. Bulgular sonucunda sürecin durağan olduğu, hata terimlerinin oto korelasyon içermediği, hata terimlerinin normal dağıldığı ve değişen varyans sorununa ulaşılmazsa, serilerin Granger Nedensellik Analizi üzerinden birbirlerine olan etkisi incelenecektir.

B. Granger Nedensellik Sınaması

Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek için Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testine başvurulacaktır (GUJARATI & PORTER, 2014). Granger nedensellik testi aşağıda ifade edilen denklemler üzerinden yapılmaktadır.

Denklem 6 Granger Nedensellik Sınaması Modeli

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-1} + u_t$$
$$X_t = \sum_{i=1}^m \gamma_i X_{t-1} + \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-1} v_t$$

Eşitlikte m optimal gecikmeyi göstermektedir. Optimal geçilmek bilgi kriterleri yardımıyla belirlenmektedir. Granger nedensellik analizinde, bağımsız değişkene ait gecikmelerin, belirli anlamlılık seviyesinde sıfıra eşitliliğinin test edilmesiyle yapılmaktadır. (2) numaralı denklemde bulunan β_i katsayısının belirli bir anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklı olduğu durumda, X 'in Y 'nin nedeni olduğuna karar verilir. (3) numaralı denklemde δ_i katsayısı da aynı şekilde belirli anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklı olduğu durumda, Y 'nin X 'in nedeni olduğuna karar verilir. Granger nedensellik testi gerçekleştirilmeden önce Var modeliyle uygun gecikme uzunluğu belirlenmelidir (GUJARATI & PORTER, 2014).

Granger nedensellik sınavasının temelinde yer alan düşünce; zaman geriye dönmez. A olayı B olayından önce gerçekleşirse, A olayı B olayının nedeni olabilir ancak B'nin A'nın nedeni olması imkansızdır (GUJARATI & PORTER, 2014). Farklı şekilde ifade edilecek olursa geçmişte gerçekleşen olaylar bugün gerçekleşen olayların nedeni olabilir. Gelecekte gerçekleşecek olarak için durum böyle değildir.

1. DDLOGGSYH ve DDLOGISTH Granger Nedensellik Sınavası

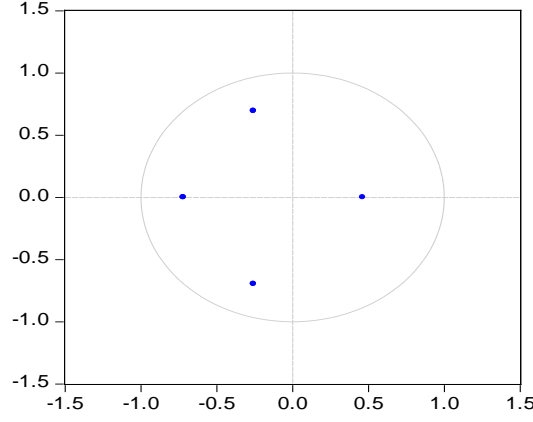
Granger nedensellik sınavası için belirlenen GSYH ve istihdam verilerinin durağanlık sınavası yapıldığında elde edilen sonuç iki serisinde I(2)'de (ikinci farkında) durağan olduğudur. Serilerin ikinci farkı alındıktan sonra DDLOGGSYH ve DDLOGISTH serilerine Granger nedensellik sınavası yapılması için; serilerin uygun gecikme uzunluğu bulunduğundan sonra, AR sürecinde durağanlıkları test edilecek ve oto korelasyon ve normal dağılımları sıvanacaktır. Seriler durağan süreç gösteriyorsa ve oto korelasyon içermiyorsa ve normal dağılıyorsa, Granger nedensellik sınavası gerçekleştirilecektir. Aşağıdaki çizelgede modelin gecikme seviyeleri verilmiştir.,

Çizelge 13 Var Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	46.20997	NA*	9.45e-06	-5.894662	-	-5.895668
1	49.76878	5.694094	1.01e-05	-5.835837	5.800256*	-5.838854
2	56.06739	8.398156	7.77e-06*	-	-5.670286	-
3	57.19434	1.202081	1.26e-05	6.142319*	-5.098399	-5.766285
4	60.02996	2.268495	1.83e-05	-5.603995	-4.754335	-5.613046
5	67.47050	3.968287	1.79e-05	-6.062733	-5.024260	-6.073795

Çizelge 13'te sonuçlar incelendiğinde uygun gecikme uzunluğu 2 olarak görülmektedir. Bu sonuçlara göre VAR Granger Nedensellik analizinde uygun gecikmenin 2 olacağına karar verilmiştir.

Şekil 11 AR Karakteristik Polinomun Ters Kökleri

Şekilde 11’de dağılımı verilen LOGGSYH ve LOGISTH serilerinin ikinci farkı alındıktan sonra AR sürecinin -1 ile 1 arasında olması beklenmektedir. Köklerin -1 ile 1 arasında olması süresin durağan olduğunu ifade etmektedir. Granger nedensellik testi yapılacak serilerin AR süreci durağan olduğu Şekil 10’da görülmektedir. Buna göre DDLOGGSYH ve DDLOGISTH serilerinin AR süreci -1 ile 1 arasında yer aldığı için durağandır.

Çizelge 14 Oto korelasyon LM Testi

Gecikme	LM-İstatistik	Olasılık
1	0.776399	0.9416
2	1.231302	0.8729
3	3.016755	0.5550

LOGGSYH ve LOGISTH değişkenleri arasında oto korelasyon varlığı LM testi üzerinden sırandığında, çizelge 14’te görüldüğü gibi olasılık değerleri %5 ve %10 anlamlılık düzeyinden yüksek olduğu için iki değişken arasında oto korelasyon olmadığı kararına varılmıştır. LM testi sonucunda iki değişkenin artık arasında oto korelasyon yoktur.

Çizelge 15 Normal Dağılım Sınaması

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	1.001705	2	0.6060
2	0.411518	2	0.8140
Değer	1.413223	4	0.8419

Seriler üzerine oto korelasyon, normal dağılım ve değişen varyans sınaması yapıldığında DDLOGGSYH ve DDLOGISTH serilerinde değişen varyans sorunlarına rastlanmamıştır. Buna ek olarak çizelge 15’te görüldüğü iki serinin

hata terimleri normal dağılım göstermektedir. GSYH ve İstihdam serileri üzerine yapılacak Granger Nedensellik testinden elde edilecek bulgular, varsayımlar sağlandığı için güvenilir ve tutarlı görünüm sergileyecektir.

Çizelge 16 İstihdam serisinden GSYH serisine Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: DDLOGGSYH			
Harici Değişken	Chi-sq	df	Olasılık
DDLOGISTH	1.690535	2	0.4294
Sonuç	1.690535	2	0.4294

*H₀ İstihdam verilerinde meydana gelen değişim GSYH verilerindeki değişimin nedenidir.

Çizelge 16’da istatistikleri verilen; GSYH ve istihdam serileri üzerine %5 anlamlılık düzeyinde yapılan Granger Nedensellik testinde istihdamdan GSYH’ye doğru Granger Nedensellik ilişkisi yoktur. Buna bağlı olarak istihdam verisinde meydana gelen değişim GSYH verisinde değişimin nedenli değildir ve H₀ hipotezi reddedilir.

Çizelge 17 GSYH serisinden İstihdam serisine Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: DDLOGISTH			
Harici Değişken	Chi-sq	df	Olasılık
DDLOGGSYH	5.054853	2	0.0799
Sonuç	5.054853	2	0.0799

*H₀ GSYH verilerinde meydana gelen değişim İstihdam verilerindeki değişimin nedenidir.

Çizelge 17’deki Test sonuçları incelendiğinde %5 anlamlılık düzeyin GSYH’de meydana gelen değişimler istihdamda meydana gelen değişimlerin Granger nedeni değil ve H₀ hipotezi reddedilir. Türkiye üzerine 1998 – 2019 döneminde gerçekleşen ekonomik büyüme ve istihdam verileri arasında %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü ve çift yönlü Granger Nedensellik ilişkisi yoktur. Buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik büyüme istihdam yaratmakta yeterli olmadığı ifade edilebilir.

IX. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ekonomiyi, Quesnay gibi insana benzetecek olursak, ekonomilerde insanlar gibi dengeli büyümeye, uzun süreli kalkınmaya ihtiyaç duyarlar. Bir insan bütün topluma ulaşırsa bu ihtiyaç değişmeden kendini gösterecektir. Her ekonomi ilk evresinde yeni doğmuş bebek gibidir ve kendisini idame ettirecek yetilere sahip değildir bu nedenle doğru hedeflerle belirlenmiş kalkınma planları ile ekonomi büyütülmesi gerekmektedir. Bir bebek büyüme evresinde nasıl anneye ihtiyaç duyuyorsa, ekonomilerde aynı şekilde doğru devlet yönetimine ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç süresince elde bulunan kıt kaynakların doğru alanlara yönlendirilmesi toplumsal refahın ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla ekonominin yaşam evresini doğma, büyüme, olgunlaşma ve ölüm olarak belirlersek, doğum ve büyüme evresinde devletin belirlediği kalkınma politikaları sürdürülebilirlik ve ekonominin olgunlaşması için önemlidir. Sürdürülebilir kalkınma planı için toplumun temel ihtiyaçları, ülkenin bulunduğu coğrafi konum ve çevresi, insan kaynağı, yer altı ve yer üstü kaynaklarının keşfedilmesi ve doğru alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. İhtiyacından fazla beslenen insan nasıl obez oluyorsa, ihtiyaçtan fazla büyüyen ekonomilerde de şişkinlik ve doygunluk aynı şekilde düşünülmelidir.

Yukarıdaki paragrafın ışında ekonomilerin de sürekli dönüşüm halinde olduğu ifade edilebilir. Zaman içerisinde insan topluluklarının; üretim ve tüketim alışkanlıklarında, göç hareketlerinde, siyasal düzeninde ve kültürel değerlerinden meydana gelen değişim ve dönüşümde ekonomi faaliyetlerinde, teori ve politikasında değişim ve dönüşüm meydana gelmektedir. Toplumların yapılarında köklü değişimler ve dönüşümler olsa dahi ekonomi faaliyetleri sonucunda çözüm aranan temel sorunlar devamlılık arz etmektedir; istihdam, gelir dağılımı, enflasyon ve toplumsal refah. Bu temel sorunların giderilmesi için birçok farklı teori ortaya atılmıştır ancak kapitalist ekonomi temel olarak kar ve rant sağlama üzerine kurulduğu için temel çelişkilerin aşılması yönünde hem devletler hem de

iktisatçılar başarılı olamamıştır. Kapitalist ekonominin temel çelişkisi; işçi – işveren ve sömüren – sömürülen devlet arasındadır.

Sermaye akımıyla birlikte aşırı büyüyen sanayi ve teknoloji başka ülkelere çok uluslu şirketler eliyle aktarılıp ekonomide meydana gelen şişkinlik giderilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle oluşturulan yeni üretim bölgeleri ve pazarlarla birlikte ülke içerisine yeni artı değerler katılmaktadır. Sanayileşme sürecini tamamlayamayan ülkelerde ortaya çıkan dış ticaret açıklarının en temelinde bu sermaye akımları yatmaktadır. Hammadde ihracatçısı ve mamul mal ithalatçısı olan ülkelerin kronik sorunudur. Bu sorunun giderilebilmesi için elde edilen hammaddenin ülke içerisinde işlenip ihracata hazırlanması gerekmektedir ancak bu sürecin önünde sanayileşmesini tamamlamamış ülkeler için engeller bulunmaktadır. Bu engellerin en başında elde edilen hammaddeyi işleyecek teknolojinin bulunmaması gelmemektedir. Bununla beraber; patent, ARGE, insan kaynağı ve uluslararası fiyatlarda önemli engeller arasındadır.

Sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin GSYH'deki büyümeleri uluslararası sermaye akımının o ülke içerisindeki hareketliliğine bağlı olarak değişmektedir ve bu nedenle ekonomide sürekliliğin sağlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Uluslararası sermaye akımı ağırlıklı olarak ithalattan beslendiği için ülke içerisinde insan kaynağının kullanımında sorunlar ortaya çıkmaktadır ve buna bağlı olarak işsizlik ve gelir dağılımında adalet sorunları belirmektedir. İhracatın ithalattan düşük olması ve karşılama oranındaki dalgalanmalar ve iç pazarın finanse edilmesi için elde edilen uluslararası kredilerde uluslararası sermaye akımının ülke içerisinde hareketlilik kazanmasına katkı sağlamaktadır. Tüm etkilere bağlı olarak gelişmemiş ekonomilerde; enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı ve toplumsal refah çözülmesi zor engeller olarak kalmaktadır. Bu nedenle sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin ekonomik yapıları açıklanırken; büyüme oranları, işsizlik verileri ve gelir dağılımı tek başına yeterli olmamaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerinin ülke içerisindeki faaliyetleri ve ülkenin insan kaynağının ve kalkınma planlarının veri olarak kullanılması gerekmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin hâkim olduğu ekonomik anlayışla açıklanmaya çalışılan veriler sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin küresel pazara daha fazla dahil olmasına katkı sağlamakta ve kendi bünyelerinde bulunan temel sorunları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Sanayileşme sürecinde olan ülkeler arasında olan Türkiye içinde durum aynıdır. Lozan Barış görüşmelerine verilen arada 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nden itibaren yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi politikaları kapitalizm yörüngesinde belirlenmiştir. 1760 yılında gerçekleşen sanayi devriminden itibaren bakılacak olursa Türkiye ekonomisi büyüme ve gelişim aşamasındadır ve nedenle ekonomide istihdam, gelir dağılımı, enflasyon ve toplumsal refah gibi sorunlar çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden devraldığı ekonomik miras feodal dönemin ekonomisinden arta kalanlardı. Bu nedenle Kapitalist ilişkilerle kurulacak yeni ekonomiye cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Modern anlamda sanayi stokunun, yerli burjuvazinin olmaması aynı zamanda ülke içerisinde sömürgeci devletler tarafında yapılan işletmelerin ve demir yollarının ülkenin ihtiyacına cevap vermemesi kuruluş aşamasında öne çıkan temel sorunların başında gelmektedir. Kuruluştan itibaren kendini gösteren politika arayışı ilk etap dışa açık bir ekonomi anlayışını getirdi devamında devletçi ekonomi modeli, ithal ikameyi anlayış ve 1980'den sonra dışa açık bir ekonomi anlayışıyla günümüze kadar değişiklik göstererek geldi. Günümüzde Türkiye'nin temel ekonomi anlayışı tamamen liberal ve ithal ikameci dışa açık bir modeldi. 1980'den itibaren gerçekleştirilen özelleştirmelerle birlikte günümüzde devlet ekonomiyi sadece denetleyici görev üstlenmektedir. Devletin üstlendiği denetleyici görevin sorumlulukları arasında işsizlikle mücadele, enflasyonu kontrol altında tutma ve iç pazarı düzenleme bulunmaktadır. Üretim hattı tamamen özel sektöre devredilmiştir.

Büyüme döneminde olan Türkiye ekonomisinde sanayileşme döneminde yaşanan sorunların temelini neoliberal iktisat politikaları oluşturmaktadır. Genç sanayinin büyümesi ve olgunlaşabilmesi için uluslararası sermaye hareketlerinden korunması dengeli ve uzun vadeli büyüme için önem taşımaktadır. Uluslararası sermaye hareketliliğine açık bırakılan pazarda yaşama şansı bulamayan yerli sermaye uzun vadede ekonomiden çekilmek zorunda kalacağı için ekonomide işsizlik, gelir dağılımı gibi sorunların çözülmesi daha zorlu bir süreç haline gelecektir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi günümüzde Türkiye sanayileşme sürecinde olan uluslararası sermaye akımının hareket alanı içerisinde olan bir ülkedir. Bu nedenle ekonomide ortaya çıkan; işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, dış borç, dış ticaret açığı ve toplumsal refah gibi sorunlara dahil olunan uluslararası sermaye akımının getirileri üzerinden çözüm aranmaktadır. Ülke içerisinde GSYH'deki değişimler ithalata ve iç pazardaki hareketlilik uluslararası sermayenin hareketliliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle ithalatta meydana gelen azalma büyüme oranlarında düşüşle kendini göstermektedir. Büyüme oranlarının verildiği Şekil 4'te ve ihracatın ithalatı karşılama oranının verildiği Şekil 5'te görüldüğü gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı yükseldikçe, büyüme oranı düşmektedir. Bu durumun temel sebebi ithalata konulacak çeşitli engeller neticesinde yavaşlayan uluslararası sermaye akımlarıdır. Bu durum kapitalizmin temel çelişkisi olan sömüren – sömürülen ülkeler çelişkisi üzerinden açıklanabilir. Türkiye'nin 2019 yılında gerçekleşen %0,9 oranındaki büyüme de bu durumu kanıtlamaktadır.

Sanayileşme sürecinde olan ülkelerdeki gibi Türkiye'de de temel sorunların başında gelir dağılımında eşitsizlik gelmektedir. Çizelge 5'te de görüleceği gibi ekonomi içerisinde yaratılan gelirden pay alan çalışan kesim içerisindeki tabakalarda gelir dağılımındaki makas açıktır. Bu durum; toplumsal refahta bozulmayla ve enflasyon artışları ile kendini göstermektedir. Gelir dağılımında kazanç oranı en yüksek kesim uluslararası sermayenin yurtiçindeki ortaklarıdır ve dağılım aşağı doğru yurtiçi doğrudan üretim yapan burjuvaziye, işçi sınıfına ve köylüye doğru devam etmektedir. Bu ekseninde gelir dağılımında adaletin sağlanmasında ekonomik büyümenin etkisi düşüktür. Bu duruma temel olarak bakıldığında çizelge 6'da görüldüğü gibi Türkiye nüfusunun %28'lik kısmı temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta ve toplumsal hayattan geri çekilmektedir. Ek olarak TÜİK'in açıklamış olduğu işsizlik verileri kapsamında 15 – 24 yaş arası işsizlik oranı %24,4 olarak gerçekleşmiş, buna bağlı olarak üniversiteden en erken 22 yaşında mezun olunduğu düşünülürse gençlerin işsizlik oranı üniversiteli yeni mezunların iş bulmaları hakkında yukarıda bahsedilen nedenleri kanıtlamaktadır. Ülke içerisinde yerli sermayenin üretim etkinliğinin zayıf olması istihdamı düşük olmasına ve gelir dağılımında beklenen sonucunda elde edilmesine etki etmektedir.

Türkiye ekonomisinin temel sorunlarını Türkiye'nin bölgeleri üzerinden incelendiğinde çizelge 7'de görüleceği gibi 15 – 64 yaş aralığında 2019 yılı verisine göre işgücüne katılım oranı en düşük bölge Güneydoğu Anadolu ve bu bölgede işsizlik oranı %22,6 ve aynı yılda istihdam oranı %38,2 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 9'da yer olan grafiğe göre GSYH'den en düşük payı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi almaktadır ve en yüksek payı Marmara Bölgesi almaktadır. Bu temelde bakıldığında Türkiye'de bölgelerin konumları gereği ekonomi faaliyetleri farklılık göstermektedir ve bu nedenle bölgelerin GSYH'den aldıkları paylar değişkenlik gösterebilir ancak bölgeler arası istihdam farklılıkları bireylerin gelir elde etmek için farklı bölgelere göç etmesinin önünü açmaktadır. İnsan kaynağının doğru kullanılmamasından dolayı çeşitli iş alanlarından istihdam sorunları ortaya çıkması bölgelerin gelişimini yavaşlatmakta ve toplumda Türkiye genelinde istihdam, gelir dağılımı, enflasyon ve toplumsal refah sorunlarının çözümünü yavaşlatmaktadır.

Türkiye ekonomisinde zaman içerisinde meydana gelen ekonomik büyümenin ülke içerisinde istihdam yaratması ve yeni yatırımlarla büyümenin devam etmesi beklenmektedir. Büyümekte olan bir ekonomi olarak belirlenen iktisat politikaları da bu temelde şekillenmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme ve istihdam arasında bağlı nedensel bir ilişki beklenmektedir. Türkiye'nin 1998 – 2019 yılları arasında gerçekleşen GSYH ve istihdam verileri üzerinden Granger Nedensellik sınaması gerçekleştirildiğinde çizelge 16 ve çizelge 17'de görüldüğü gibi GSYH ve istihdam arasında karşılıklı olarak Granger Nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Analizin tutarlılığını test etmek için öncelikle değişkenliklerin durağanlıkları birim kök testiyle sınanmış ve her iki değişkeninde ikinci farkı alındığında durağan olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı Var Granger Nedensellik testiyle sınanmıştır. Uygulanan Granger Nedensellik Testi sonucunda Türkiye'de incelenen 1998 – 2019 dönemleri arasında GSYH'den istihdama ve istihdam GSYH'ye doğru Granger nedensellik tespit edilmemiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak; ekonomik büyümenin istihdamı artırdığı varsayımının Türkiye'de 1998 – 2019 dönemleri arasında geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomi genç ve büyümekte olan bir ekonomidir, bu nedenle büyüme sürecinde ekonominin temel sorunlarıyla karşılaşması olağandır. Karşılaşılan temel sorunların çözümü için belirlenen politikalarda Türkiye'nin genelinde bütüncül yaklaşılmalıdır ve bölgeler arası dengesi dağılan yatırımların bölgelere normal dağılımı merkezi hükümet tarafından teşvik edilmelidir ve dışa bağımlı büyüme politikaları yerine içe dönük ve yerli sermayenin güçlendirilmesine yönelik politikalar izlenmelidir. Kırsal kesimde tarımsal faaliyetler desteklenmeli ve bölgeler arasında meydana gelen istihdam eşitsizlikleri ve tarımda çalışan işçi kesiminin yaratılan gelirden elde ettiği gelir oranının artmasına yönelik yeni politikalar belirlenmelidir.

X.KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AREN, S., 2014. *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*. Ankara: İmge Kitapevi.

BOCUTOĞLU, E., 2019. *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.

BORATAV, K., 2010. *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*. basım yeri bilinmiyor:Yordam Yayınları.

BORATAV, K., 2012. *Türkiye'nin İktisat Tarihi 1908 - 2009*. Ankara: İmge Kitapevi.

EĞİLMEZ, M., 2018. *Değişim Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

EĞİLMEZ, M., 2018. *Tarihsel Süreçte Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

EMİROĞLU, B., **DANIŞOĞLU, B.** & **BERBEROĞLU, B.**, 2006. *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

GUJARATİ, D. N. & PORTER, D. C., 2014. *Temel Ekonometri*. (Çev. Ü. Şenesen, G. Şenesen) İstanbul: Literatür Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 2009)

KAZGAN, G., 2007. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

KEYNES, J. M., 2010. *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. (Çev. U. S. Akalın) İstanbul: Kalkedon Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1936)

KEYNES, J. M., 2018. *Para Üzerine İnceleme*. (Çev. C. Gerçek) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1930)

KRUGMAN, P. & WELLS, R., 2013. *Makro İktisat*. (Çev. F. Oğuz, M. Arslan, K. Akkemik, K. Göksal) Ankara: Palme Yayıncılık. (Orijinal Yayın Tarihi: 2009)

- MARX, K.**, 1999. *Artı Değer Teorileri Cilt 2.* (Çev. Y. Fincancı) Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1863)
- MARX, K.**, 2011. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.* (Çev. S. Belli) Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1859)
- MARX, K.**, 2013. *Artı Değer Teorileri Cilt 1.* (Çev. Y. Fincancı) Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1862)
- MARX, K.**, 2015. *Kapital Cilt 1.* (Çev. M. Selik, N. Satlıgan) İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi; 1867)
- MARX, K.**, 2015. *Kapital Cilt 2.* (Çev. M. Selik) İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1885)
- MARX, K.**, 2015. *Kapital Cilt 3.* (Çev. M. Selik, E. Özalp) İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1894)
- OLLMAN, B.**, 2008. *Yabancılaşma.* (Çev. A. Kars) İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1971)
- ÖZTÜRK, N.**, 2010. *İktisatta Bölüşüm.* Ankara: Palme Yayıncılık.
- PAMUK, Ş.**, 2012. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PAMUK, Ş.**, 2017. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PİKETTY, T.**, 2018. *Kapital.* (Çev. H. Koçak) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 2013)
- RİCARDO, D.**, 2018. *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri.* (Çev. G. Kazgan) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1817)
- SENNETT, R.**, 2015. *Yeni Kapitalizmin Kültürü.* (Çev. A. Onocak) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 2006)
- SHAİKH, A.**, 2018. *Kapitalizm.* (Çev. Ü. Şenesen) İstanbul: Kırmızı Yayınları.(Orijinal Yayın Tarihi: 1998)
- SMİTH, A.**, 2011. *Milletlerin Zenginliği.* (Çev. H. Derin) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1776)

TONGYU, Z. & WEİMİN, D., 2012. *Sermayenin Tarihsel Diyalektiği ve Marx'ın Toplumsal Sermaye Teorisi*. (Çev. E. Üçoluk, A. Muhaddisoğlu) İstanbul: Kalkedon Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 2011)

MAKALELER

ACAR, İ., 2015. Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, pp. 43-59.

ACUN, S., 2019. OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının Belirleyenleri. *Muş Alparslan Ünniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 7*, pp. 225 - 233.

AKÇA, H. & ELA, M., 2012. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 21*, pp. 241 - 260.

AKYILDIZ, H. & EROĞLU, Ö., 2004. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Cilt 9*, pp. 43 - 62.

ALTINTAŞ, H. & KOÇBULUT, Ö., 2019. Enflasyon ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri İçin Dinamik Panel Eşit Etki Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi CİLT 2*, pp. 629 - 648.

ALTUNTEPE, N. & GÜNER, T., 2013. Türkiye'de İstihdam - Büyüme İlişkisinin Analizi (1988 - 2011). *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi Cilt 5*, pp. 74 - 84.

ARSLAN, G. E., 2013. Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , pp. 45 - 52.

ATAMAN, C. B., 1998. İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, pp. 59 - 72.

ATAMAN, C. B., 2006. Türkiye'de 2000 - 2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, pp. 93 - 107.

ATAMTÜRK, B., 2007. Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi CİLT XXII*, pp. 89 - 103.

- AYDIN, K.**, 2012. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri. *Çalışma ve Toplum*, pp. 150 - 166.
- BAŞ, K.**, 2009. Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 18 Sayı 1*, pp. 49 - 70.
- BAYRAK, S.**, 2019. Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , pp. 301 - 310.
- ÇELEBİ, E.**, 2002. Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1923 - 2002). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, pp. 17 - 50.
- ÇELEM, A. S. & DEMİRAL, E.**, 2019. Türkiye'de İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun. *Business and Economics Research Journal*, pp. 63 - 76.
- ÇETİNKAYA, Ş.**, 2017. Gelir Dağılımı Adaleti ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, pp. 1 - 11.
- ÇİFTÇİ, H.**, 2018. Gelir Dağılımında Genel Teorik Tartışmalar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, pp. 18 – 33.
- DİŞBUDAK, C. & SÜSLÜ, B.**, 2007. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makro Ekonomik Faktörler. *Ekonomik Yaklaşım Cilt 18 Sayı 65*, pp. 1 - 23.
- ERÇAKAR, M. E. & GÜVENOĞLU, H.**, 2018. Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri*, pp. 38 - 53.
- ERDOĞAN, S. & CANBAY, Ş.**, 2016. İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, pp. 30 - 43.
- EREN, M. V. & ÇÜTCÜ, İ.**, 2018. Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi Cilt 6*, pp. 48 - 61.

- ERGÜN, T. & ÇOBANOĞLU, N.**, 2012. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, pp. 97 - 123.
- GÜÇLÜ, S. & BİLEN, M.**, 1995. 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi Sayı 6*, pp. 160 - 171.
- GÜNALP, B. & ÖZEL, H.**, 2005. Rekabet Politikalarının Esasları. *ESİAD*, pp. 64 - 84.
- GÜNGÖR, K.**, 2006. İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- KESİCİ, M. R.**, 2010. Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, pp. 10 - 26.
- KIRANKABEŞ, M. C.**, 2006. Küresel Rekabet Gücü Boyutunda AB Ülkeleri İle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, pp. 231 - 252.
- KUŞTEPELİ, Y. & HALAÇ, U.**, 2004. Türkiye'de Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 6*, pp. 143 - 160.
- ÖZER, M. & ÇİFTÇİ, N.**, 2009. Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, pp. 219 - 240.
- ÖZPINAR, Ş., DEMİR, Ö. & KESKİN, S.**, 2011. Türkiye'de İstihdam Yapısının Değerlendirilmesi (2000 - 2010). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*.
- ÖZ, S.**, 2018. Gelir Dağılımında Gini Katsayısı ve P80/P20 Oranı Arasındaki İlişkiler: 2000 - 2016 Dönemi Türkiye Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, pp. 587 - 605.
- ÖZSAĞIR, A.**, 2008. Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *KMU İİBF Dergisi*.

- ÖZTÜRK, S. & SEZEN, S.,** 2018. Ekonomik Büyüme İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , pp. 1 - 14.
- SABBAĞ, J.,** 2020. Thomas R. Malthus'un ve Karl Marx'ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 12*, pp. 36 - 49.
- ŞİRİNER, İ. & DOĞRU, Y.,** 2005. Türkiye Ekonomisi'nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, pp. 162 - 182.
- TAKIM, A.,** 2010. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- UYVAL, Y.,** 2007. Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, pp. 248-292.
- ÜNAL, Ç.,** 2008. İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları. *Coğrafi Bilimler Dergisi Cilt 6*, pp. 89 - 113.
- YARDIMCI, P.,** 2006. İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, pp. 97 - 115.
- YÜLEK, M.,** 1997. İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi Sayı 6*, pp. 1 - 15.

TEZLER

- BEKİROĞLU, C.,** 2010. *Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözülmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇALGIN, B.,** 2019. *İstihdam ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Temel Sektörler Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇETİN, G. F., 2014. *Genç İstihdamı ve Türkiye'de Teşviklerin Genç İstihdamına Etkisi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZICI, U. H., 2018. *Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.* Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DİĞER KAYNAKLAR

BULUTAY, T., 1975. *Türkiye'nin 1923 - 1972 Dönemindeki İktisadi Büyümesi Üzerine Düşünceler.* İstanbul, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, pp. 143 - 208.

ÇALIŞKAN, Ş., 2010. *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk.* Uşak, Sosyal Siyaset Konferansları, pp. 90 - 132.

XI. EKLER

EK 1: izelgeler

EK 1: Çizelgeler**Çizelge 1: Türkiye'nin 1989-2015 Yılları Arasında Dış Borç Stoku**

Yıllar	Dış Borç
1989	43911.00000
1990	52381.00000
1991	53623.00000
1992	58595.00000
1993	70512.00000
1994	68705.00000
1995	75948.00000
1996	79299.00000
1997	84356.00000
1998	96351.00000
1999	103123.00000
2000	118602.00000
2001	113592.00000
2002	129596.00000
2003	144161.00000
2004	161139.00000
2005	170750.00000
2006	208108.00000
2007	250012.00000
2008	280957.00000
2009	268963.00000
2010	292057.00000
2011	303931.00000
2012	339042.00000
2013	389146.00000
2014	402720.00000
2015	405223.00000

Kaynak: TCMB

Çizelge 2. 1989 – 2002 Yılları Arası Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Karşılama Oranı*
1989	4167451	73,6
1990	9342838	58,1
1991	7453552	64,6
1992	8156426	64,3
1993	14083303	52,1
1994	5164147	77,8
1995	14071970	60,6
1996	20402178	53,2
1997	22297649	54,1
1998	18947440	58,7
1999	14084047	65,4
2000	26727914	51
2001	10064867	75,7
2002	15494708	69,9

Kaynak: TCMB - TÜİK

*Dönem içerisindeki İhracat / Dönem içerisindeki İthalat

Çizelge 3. 1999 – 2018 Yılları Arasında Türkiye Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranları
1999	-3,4
2000	6,6
2001	-6
2002	6,4
2003	5,6
2004	9,6
2005	9
2006	7,1
2007	5
2008	0,8
2009	-4,7
2010	8,5
2011	11,1
2012	4,8
2013	8,5
2014	5,2
2015	6,1
2016	3,2
2017	7,5
2018	2,8

Kaynak: TÜİK

Çizelge 4. 2000 – 2019 Yılları Arası İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı
2000	6,5
2001	8,4
2002	10,3
2003	10,5
2004	10,8
2005	10,6
2006	10,2
2007	10,3
2008	11
2009	14
2010	11,9
2011	9,8
2012	9,2
2013	9,7
2014	10,1
2015	10,5
2016	11,1
2017	11,1
2018	11,2
2019	14

Kaynak: TÜİK

Çizelge 5. Türkiye'nin 2014 – 2019 Yılları Arası İstihdam Oranları (%)

Yıllar	İstihdam Oranları
2014	49,5
2015	50,2
2016	50,6
2017	51,5
2018	52
2019	50,3

Kaynak: TÜİK

Çizelge 6. 2004 – 2018 Yılları Arasında Bölgelere Göre GSYH'den Alınan Paylar

yıllar	Akdeniz-TR6	Batı Anadolu-TR5	Batı Karadeniz-TR8	Batı Marmara-TR2	Doğu Karadeniz-TR9	Doğu Marmara-TR4	Ege-TR3	Güneydoğu Anadolu-TRC	Kuzeydoğu Anadolu-TRA	Orta Anadolu-TR7	Ortadoğu Anadolu-TRB	İstanbul-TR1
2004	59402598	69123850	25193859	25760045	13554294	59766562	77861667	28328159	9137393	22544333	13331693	173019044
2005	69357308	81283724	28795843	30011981	16611303	71312041	89742491	32644106	10216390	26291127	16118338	201318292
2006	80339428	95367889	32997472	34101589	19370023	85787727	106046502	38343401	11749576	29903616	18159265	237061067
2007	90051424	109299123	36202753	38191206	21198880	96266990	114295796	41882362	13001526	33042775	20471439	266556605
2008	101431894	122946143	41761579	43691798	24054446	109384934	128334090	47021731	14567654	37038882	23164612	301385096
2009	103266229	125316294	42050731	44251982	24171226	106552977	127484377	48343566	15533022	37749795	24114454	300357195
2010	124581677	139105344	49150687	52315430	28190780	123802448	147820408	59149195	19001774	45020244	28339864	343536128
2011	146917568	164365125	57840941	62004780	32535777	153832991	177210531	71053915	21863675	54223262	33772684	418855917
2012	162029001	180656437	64570263	68834073	37164108	173477103	201140529	81386026	25204746	59672817	39637864	475899149
2013	183644521	210474820	73200155	77136649	42021288	204409872	229070892	96123739	27748852	68141769	44889376	552851154
2014	208338126	236758968	81516532	88087842	47554199	232915559	260000137	110186791	30567575	76379737	49398799	622761611
2015	237269142	268791399	92744212	97973516	56786773	267159136	290694086	127485501	34887262	86649841	55639588	722567040
2016	259746922	303064272	102625695	110753205	59829818	298748658	324972811	141989026	39128912	95794708	62664882	809206842
2017	308101340	354760103	118929867	133138814	71361923	363034967	389867323	167822186	45859245	113301288	71981269	972491829
2018	373046876	418655531	139860905	160241034	83864600	443978503	474977629	202501293	54322943	133264674	84419664	1155254285

Kaynak: TÜİK

Çizelge 7. 1998 – 2019 Yılları Arasında İstihdam ve GSYH Verileri

Yıllar	İstihdam (Bin)	GSYH
1998	21.778	71944700
1999	22.048	107374258
2000	21.581	171494210
2001	21.524	247266207
2002	21.354	362109648
2003	21.147	472171775
2004	19.632	582852799
2005	20.066	680275847
2006	20.423	795757109
2007	20.738	887714414
2008	21.194	1002756496
2009	21.277	1006372482
2010	22.594	1167664479
2011	24.110	1404927615
2012	24.821	1581479251
2013	25.524	1823427315
2014	28.786	2054897828
2015	29.678	2350941343
2016	30.535	2626559710
2017	31.643	3133704267
2018	32.274	3758315621
2019	32.549	4320191227

Kaynak: TÜİK ve TCMB

ÖZGEÇMİŞ

AD SOYAD

: Giray BODUR

